

קבץ על יד

והוא

ספר האסף

כולל

דברים עתיקים נעתקים מתוך כתבי יד

יוצא לאור בפעם ראשונה

על ידי חברת מקיצי גרדמים.

שנה תשיעית תרנ"ג.

BERLIN 1893.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim.

(Dr. A. Berliner).

In Commission bei: J. Kauffmann in Frankfurt a/M.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 723.

1192915

קבץ על יד

והוא

ספר האסיה

כולל

דברים עתיקים נעתקים מתוך כתבי יד

יוצא לאור בפעם ראשונה

על ידי חברת מקיצי גרדמים.

שנה תשיעית תרנ"ג.

BERLIN 1893.

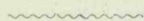
Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim.

(Dr. A. Berliner).

In Commission bei: *J. Kauffmann in Frankfurt a/M.*

Druck von Josef Fischer in Krakau.

תוכן המאמרים.

- א. ספר המלואים.
- ב. שירי ברכה.
- ג. מטמוני מסתרים.
- ד' שריד מעיר.
- ה. הקדמה לס' המצות.

מרוקו

ספר המלואים

הוספות ותקונים לס' הזכרת נשמות וורמיישא

אשר לקטתי

מפנקס ההקדש של ק"ק הנ"ל

אני

דוד קויפמאנן.

קראקא

בשנת תרנ"ד לפ"ק

בדפוס ר' יוסף פישר.

ההוספות והתקונים לספר הזכרת נשמות של וורמיישא אשר יצא לאור ע"י ידיד נפשי ראש חברתנו הר"ר אברהם ברלינר בקבץ על יד בשנה השלישית אשר אני נותן היום לפני קהל דורשי דברי ימי עמנו הם פרי חקירתי ודרישתי אשר עמלתי בה עבודת פרך בפנקס ההקדש של וורמיישא אחת מן הסגולות היותר יקרות אשר נותרו לנו לברכה מהמאות אשר חלפו הלכו כשרידים אשר ד' קורא. ויהי כאשר בא אלי האוצר הזה בחסדם של ראשי הקהל הקדוש הנ"ל — זכרה להם אלה לטובה — כחרף שנת תרנ"ב ותאורנה עיני כי ראיתי רב הטוב הצפון בקרבו כי הוא מלא על כל גדותיו חדשות ונצורות אשר ראות פניהן לא פללנו עוד המפיצות אור נגה על מחשכי דורות קדם ואולי יהיו עוד לאבן פנה ליסד עליה בנין דברי ימי חיי קהלות אשכנז הפנימיים בימים אשר נשכחו כמת מלב. אמת כי רק עצמות יבשות בלי תאר והדר להם נראו לנגד עיני אבל כמראה הכהן והנביא על נהר כבר כן מקרה כל חוקר באהבה וחסד של אמת כי גם לפניו יאוסף עצם אל עצם וילבשו הוד וגם יהיו והיה במקום אשר ראו שם שממה וקפאון צלמות ולא סדרים אור נגה עליו וכגן רטוב יפריח מריח אהבת החוקר ותשוקתו לגלות הצפונות החוצבת להבות אש. וגם פנקס ההקדש הזה אשר בשם הספר הירוק יכונה מפני המעטפה אשר נכרך בה הנהו באמת כגן הירוק אשר ברכו ד'.

בשנת שכ"ג התחילו לרשום בו ובשנת תרכ"ו התמו ואם כן נוכל לשאול את פיו על קורות ג' מאות שנה אשר חלפו עליו ויתר שאת ויתר עז לסגולה הזאת כי לא ירבו בקהלות ישראל ספרי זכרונות כאלה אשר מרב ימים יספרו ונצורות מני קדם יגלו לפנינו. מראש לא נועד אלא להיות למוזכרת ולמשמרת לגבאי צדקה או ההקדש כאשר תכונה בארץ אשכנז לכתוב בו את כל פרטי הדברים אשר יזכרו ויפקדו בימי גבאותם כמו מספר הקבלות וההוצאות והמקנה והממכר אשר יקרה בימיהם במקומות של בית הכנסת הן מקומות האנשים הן מקומות הנשים אשר ימירו את בעליהם ויהי הספר הזה לעד על הגאולה ועל התמורה למען יעמוד זכר הדברים הנעשים במעמד הפרנסים והגבאים ולפעמים ע"י מעשה בית דין ימים רבים. וכן נרשמו בספר הזה כל עניני הצדקה וכל ההלואות והמתנות אשר פסקו מקופת ההקדש וכל ההוצאות לצרכי בית הכנסת ולבדק הבית והבית עלמין. ויותר שחקקו על הספר כל פרטי הלכות עניים וכלי מקדש וקדשיו עוד החלו לרשום שמות האנשים אשר עלה המות בחלוניהם ואשר נתנו משכון לגבאי הצדקה כנהוג למען יקברו את מתייהם ואחרי הקבורה וככלות ימי אבלם ישלמו את אשר נטל עליהם כערכם בעד צרכי הקבורה וההזכרה העולמית ונר תמיד ועל כן היה מן

הראוי שיוחקו שמותם ושם החפץ אשר נתנו לערבון למען יושב לבעליו אחרי אשר שלם את נשיו. והנה בשנים הראשונות נראה באמת שלא חשו לציין את שמות הנפטרים כי אם להקים את שם בעל המשכן על נחלתו ועל כן לא נמצא לא את יום המיתה ולא את שם המת וגם השנה חסרה לפעמים כי אם זעיר ישם זעיר שם יראה לעינינו זכרון ההולכים לעולמם. אבל מן המנהג או הצורך הזה יצאה תקנה הגונה אשר הצילה נפשות רבות בישראל ממלתעות הנשיה כי תחת אשר רשמו לפנים רק בעלי המשכונות והמתים נשכחו מלב אם לא זכו לצל הכסף להבטיח להם מזכרת נצה בספר הזכרת הנשמות החלו עתה להקים שמות הנפטרים ולזכור את יום מותם וברב הימים הבאים הדלו גם כן מלכתוב את שם המשכן ולהוסיף את המלה: פרע כאשר שלם עד אשר לא נשאר כי אם לוח המתים בכל שנה ושנה מחנוכה עד חנוכה וזכו בזה לדבר גדול אשר לא נשמע בין העמים כי אם בדורות האחרונים והוא פנקס הנפטרים בכל מקום אשר מאליו יקראו כמעל ספר פתוח שמות כל בני חלוף אשר לפעמים לא נשאר מזכרונם כי אם השורה הקטנה אשר תחיה את שם הספון בקרבה.

והנה בפנקס ההקדש של וורמיישא נמצא את המנהג הטוב אשר יפה הזה לציין כל שמות ההולכים לעולמם בכל שנה ושנה מחודש כסליו שנת ש"ם ושוב לא זז ממנו כי אם לעתים רחוקות בשנות הצרה והיגון ועל כן נלמוד גם משתיקתו של הספר הזה כמו מדבורו כי החסרונות יגלו לנו את הקורות אותם בימים ההם אשר אין למו זכר. ובאמת הפנקס הזה ראה בגלויותיה של הקהלה המפוארה כליל הראשה לקהלות אשכנז והוא הגלה עם הגולה אשר הגלתה בשנת תע"ה כאשר גרשוה אנשים רקים ומרי נפש מהסתפח בנחלת אבותיהם ובשנת תמ"ט כאשר נשרפה העיר ויושביה נסו למלט על נפשם ונפצו לכל ארבע פנות הרוח עד אשר חמל ורחם ה' על הנפזרים והנהלאים ויאספו אספה לכוונן את מקדשם ההרוס והשרוף וליסד את מכונות קהלתם על אשיותה בעזרת אחיהם בני ישראל מרחוק ומקרוב.

ולהיות שקהלת וורמיישא תאמר גם היא: זה וזה יולד בי אשר היה לשם ולתפארת לעמנו על כן כדאי הוא הספר הזה שלא לבד אנשי העדה הנושנה ההיא יכבדו ויפארו את האוד הזה הנשאר משרפת העתים ולא היה למאכולת עש וסם כי אם כל אוהב דברי ימי עמו יקרב הנה כי אדמת קדש הוא. ולהיות כל נפשי ולבי להקר מים מצורות עולמים ולחפור בארות לתולדות עמנו אשר לכל בהם חיי רוחי התפרצה מקרבי תשוקה עזה להחיות מן הבאר הזה הנפשות השוקקות ולהרחיב ידיעתנו בקורות דורות שעברו ונפשי מלאה לה תאוה לחשוף נצורות ולהזכיר נשכחות ולבנות הנהרסות וגם הרהבתי עז לקוות כי במשען הספר הזה אשכיל ואצליח למצוא את כל החסר בספר הזכרת נשמות של וורמיישא. הלא גלוי וידוע לכל הוגי דברי ימי חכמינו דור דור ודורשיו דור דור ופרנסיו כי עם כל פרשת גדולת יקרו ורב הטוב אשר עשה עם ישראל הספר הזה הוא לפעמים כספר התתום אשר לא יועיל ולא יסבין כי אין בו כי אם שמות הנפטרים בלי זכר המאה והשנה והחודש

והיום אשר מתו בהם אלה הנקובים בשמותם עד אשר נעמוד ונשתאה מהרישים לקול הדברים אשר אנחנו שומעים כי תמונה אינינו רואים זולתי קול ואנה נפנה לעזרה לצודד את הנפשות האמללות האלה אשר מתו מות שני בנשיה אשר תכסם מאפס תקוה, ולהיות שקהלת וורמיישא ישנה ונושנה מקדם קדמתה על כן ירחב מרחב הזמנים אשר נחפש בהם אחרי שמות המתים האלה עוד יותר ולא נבא עד תכונת ספר ההזכרה הנ"ל בדבר ישנו ותחלתו. ויהי כאשר מצאתי איזה שמות אשר לא פללתי לעמוד על זמנם עוד בפנקס ההקדש התאמצה תקותי ולא נחתי ולא שלותי עד אשר הצליח בידי לגדור את כל הפרצות והבקיעים אשר מצאתי ולמלא את רב החסרונות אשר יראו לעינינו בפרטי דברי ספר הזכרת הנשמות הנ"ל. לא אלאה את הקורא לספר לפניו תמיד את אשר המריצני לגזור אומר כי האיש או האשה אשר בשם זה יכוננו בהזכרותיהם הם המה אשר נמצאו תחת לבוש שם אחר בפנקס ההקדש כי רק אם נאלצתי לרגל מלאכתי על אודות איזה טעמים להשוותם יחד ולחרוץ משפט כי אינם שונים זה מזה כי אז ציינתי בכל עמוד ועמוד מספר ההזכרה את השורה אשר נמצא בה השם הבודד בלי זכר יום מותו להוסיף מה שקראתי מעל פנקס ההקדש ורק לעתים רחוקות הוספתי מה שמצאתי שם לתקון או ליתר באור איזה דבר הנמצא בהזכרת הנשמות, ואם כי ידעתי גם ידעתי כי יותר משקראתי לפניכם כתוב שם לא עשיתי כי אם די מסת כחי ואני קראתי בשמות הנפטרים האלה עד אשר נלאתי ממצוא עוד דבר כי הנני אוהו במדת חכמינו ז"ל שאינו דומה מי ששונה משנתו מאה ואחד למי ששונה מאה פעמים, ואם ימצאו עוד לבאים אחרי איזה גרגרים אומר כמנהג הקדמונים: אין זה שכחה אלא פאה ורק על זאת אעיר כי לא כל השנים יראו לפנינו משנת ש"ם והלאה כאשר רמזתי כבר על הצרות המשכחות המתרגשות לפרקים כי אם יחסרו איזה שנים אשר אציין למען נדע שאולי בעתות האלה מתו אנשים ידועים בשמות אשר נחפש אחרי מיתתם לריק ואלה איפא המה: שע"א — עד כסליו ש"ף, שפ"ו, שפ"ו, שפ"ח, ת"ח, תכ"ג, תכ"ח, כ"ב אייר תמ"ט — עד שס"א, תקי"ז, תקי"ח, תקי"ט. ואם תהיה מלאכתי אשר העמסתי עלי מאהבתי לחכמת ישראל לעזר ולהועיל להוגי דברי ימינו כאשר נעזרתי כבר אני בחקירותי על ידה לא אחת ולא שתים או ישמח לבי גם אני וזכות נפשות הטהורים והקדושים אשר העליתי מצול הנשיה יעמוד לנו ולכל ישראל העומדים בצרה ובצוקה.

נגהי יום ג' ד' אדר תרנ"ב לפ"ק.

דוד ב"ר יהודה המכונה ליב קויפמאנן.

P. 5.

27 הר"ר משה לוריא נפטר בליל א' ונקבר ביום ב' י"ז שבט [נש"א] פרע.

P. 6.

22 האלוף מוהר"ר אייזק גוינצבורג נפטר יו' א' לעת ערב ונקבר למחרתו ב' ו' אלול וחיים לרבנן ולכל ישראל שביק תנצב"ה עם שאר צו"ץ בגע"א.
32 מוהר"ר זנוויל גינץ מורנקפורט נפטר ליל מוצאי ש"ק ונקבר יו' א' ג' שבט ש"ץ והחל"ח⁽¹⁾ תנצב"ה בגע"א אמן.

P. 7.

15 אלמנה רייץ אופנוס⁽²⁾ נפטרת יום א' ערב חנוכה שמ"ז ונתנו הירש"י משכון טבעת עבור כ"א זהו⁽³⁾ בצן קבורתה והזכרה עולמ"י. פרע הר"ר ליב י' זהו בצן עו' נתן ט' רייכשטליר ולקה המשכון.
18 הר"ר אלי' בן משה בלין נפטר ביום שבת י"ז אדר שני ונקבר יו' א' ח"י אדר שני שמ"ז ונתן טבעת זה]ב למשכון עבור קבורתו פרע ולקה משכון.
18 צדוק ז"ל נפטר ו' אדר ראשון ונקבר ז' אדר שמ"ז ונתן אשתו משכון כוס של כסף פרע ולקה משכון.
29 ה[ר"ר ישראל נפטר ביום ד' י"ב שבט ונקבר ביו' ה' [נש"א].
30 פ[ו"מ⁽⁴⁾] ישראל יצחק ז"ל נפטר ביו' ב' י"א אדר ונקבר ביום ג' י"ב אדר בשנת קרב"ן.
33 חנה אשתו של אהרן סג"ל נפטרה יום ו' כ"ז אדר דש"ן והניח בעלה טבעת זהו' עבור קבורתה פרע כ"א זהובים ב"ץ.
39 שוינלן זוגתו של יעקב קרלבאך ז"ל נפטרת כ"ה כסליו ונקברת כ"ז כסליו [דש"ן] ופרע עבורה כמר ליווא קירכס קבורתה י' זהובים בצן ושאר יצאתה מלבד הזכרתה עשרה זהובים עדיין חייב גם פרע י' זהובים בצן עבור הזכרת'.

P. 8.

3 קלמן חזן נפטר ביום ה' י"ד כסליו ש"נו פרע קבורתו והניח חיים לכל ישראל אמן.

(1) והניח חיים לכל חי. (2) אופנהיים. (3) Batzen שם מטבע. (4) פרנס ומנהיג.

- 11 גיטלן דעקינגן נפטרות ליל א' ונקברת יום א' כ"ג שבט דש"ן ובנה אייזק הניח טבעתו של זהוב עבוי קבורתה.
- 19 ריקלה חמותו של מרדכי הטי נפטרות בליל ד' ונקברת ביום ה' כ"ג טבת שנה"ה והניח חיים לכל ישראל אמן פרע קבורה וגם אזכרה עולמות.
- 20 בריוינכי אשת יוזפא בלין נפטרות ביום השבת ונקברת ביום א' ז' אדר שני משי"ח לפ"ק והניח חיים לכל ישראל א"ם פרע קבורה וגם הזכרה עולמות.
- 21 עדיל אשת הר"ר הירץ לויש נפטרות בלילה ונקברת ביום ה' ט"ו אייר שנה"ה והניחה חיים לכל ישראל אמן פרע קבורה וגם הזכרה עולמות.
- 22 הפרנס כהר"ר הירץ לגיש נפטר ביו' השבת כ"ה חשוון שניז' פרע קבורתו וגם הזכרה עולמות.
- 39 אחי ידידי כנפשי כהר"ר יעקב ז"ל בן לא"א הגאון כמוהר"ר אליעזר יצ"ו אולמא דר בק"ק ורנקפורט ולסיבה שהיתה לו מכה ברגלו רגליו ערבאין ליה לנסע לאלשבך אל רופא אחד י"ש ועוני גרמיו ונפטר שם בעו"ה בשם טוב יו' ג' י"ט אבי' והבאתיו הנה יו' ד' כ"ף למנחם השס"ו ונקבר פה הכ"מ. ותיכף אחרי עבור ימי השבעה פרעתי הקבורה וההזכרה תנצב"ה.

P. 9.

- 7 הר"ר דוד בן החבר ר' יצחק משה רייטלינגן נפטר בש"ט יו' ז' ש"ק פרשת אחרי מות ונקבר למחרתו יום א' ל' ניסן ר"ח אייר שס"ו.
- 9 הגאון החסיד המופלא בדורו פרנס הקהיל' כמוהר"ר דוד יצחק נפטר ונקבר ביום א' כ"ה לשבט השס"ה.
- 12 יהיאל כ"ץ מגרינשטט נפטר ביו' ה' ונקבר ביו' ו' כ"ט אב שני"ט.
- 13 קרוינלן מגרינשטט אמו של וואלף גרינשטט כ"ץ נפטרות בש"ט ונקברת ביום ג' ער"ה סיון השס"ט ופרעו יורשיה קבור' והזכר'.
- 14 מרים גינענדלן אשת הפרנס כמר של' נפטרות בש"ט יו' ד' ונקברה למחרתו יו' ה' ז' אב השס"ו נתן בעלה משכון ט"ז).
- 15 הפרנס מרדכי שולם נפטר בשם טוב ליל ו' ונקבור בו ביום ו' ט"ז סיון שס"ח ומשכון ט"ז הכל פרע קבורה והזכרה עולמות.
- 16 החבר ר' ישראל יצחק המכונה זעליגמן בר מרדכי היימרדינגן חותנו של של' נפטר בשם טוב יו' א' י"ד שבט שס"ו ונקבר בו ביו' נתן משכון.
- 34 קבלתי מוייבש רופא מחמות קבורת אביו ז"ל ו' עשר טליר (2) [שע"ח].

P. 10.

- 2 מהר"ר ליפמן נפטר בש"ט ליל ש"ק ונקבר למחרתו יו' א' ג' כסליו השס"ז נתן משכון ט"ז פרעתי קבורה והזכרה.
- 3 הר"ר טודרים נפטר ביו' ד' י"ח שבט [ש"ף].
- 4 מינכון נפטר יו' א' ח' אייר [ש"ף].

(1) טבעת זהב. (2) Reichsthaler ושם Reich נעתק בטעות כמלת עושר.

- 6 אלמנה לייאץ בהקדש נפטרת ונקברת ביום ד' ה' אדר הראשון [שפ"ה] וחל"ש.
- 7 יעקב קלשטאט נפטר יו' א' כ"ה כסליו שפ"א.
- 8 (שימון) בר מאיר קירכום נפטר ביום ג' י"א שבט שפ"א.
- 9 הר"ר הירץ ז"ל אוצמעמינגן נפטר בער"ח ניסן שפ"א.
- 9 משה גיניץ נפטר ביום שבת ר"ח תמוז שפ"א.
- 10 אלמנה שורלכן בבית מהר"ר אייזק גיניץ נפטר ביום ב' ח' אב שפ"א.
- 11 הנדלן אשת מהר"ר חיים ז"ל נפטר' כ"ג אלול שפ"א.
- 12 ליפט אשת ליווא הוניק נפטרת בליל ד' ונקברת בעשרה טבת יום ה' שפ"ב.
- 14 הפרנס ליווא הוניק נפטר ונקבר ביום ו' ג' שבט שפ"ב.
- 14 מרים אשת ישראלכן קרונבורג נפטרת בליל ב' ונקברת ביום ג' י"ט אדר שפ"ב.
- 16 הפרנס אברהם בלין נקבר ביום ב' כ"ד ניסן שפ"ב.
- 18 מרדכי הישיש בבית ר' יעקב קלשטט נקבר כ"ג אייר שפ"ב.
- 19 הקצין כמר דוד מבאטלבורן הנתפס פה רעטילזוי ונפטר בעיר מאנץ¹.
- בא הנה ביום השבת על המים. ונקבר ביום א' ר"ח אלול שפ"ב בכבוד גדול. משפחת תאמר.
- 21 הר"ר אהרן בלין נפטר בשמיני עצרת שפ"ג.
- 22 האלוף והגאון כמוהר"ר יעקב נפטר ונקבר ביום ראשון של סוכות שפ"ג.
- 24 לאה בבית משה צילך משוגעת נפטרת ביום ו' י"ז חשון פרשת וירא [שפ"ג].
- 26 אלי' ע'לזום נפטר ביום ה' ח"י שבט שפ"ג.
- 30 הר"ר נתנאל שמש נפטר ונקבר ביום ב' ט"ז אלול שפ"ג.
- 32 יומטן אשת אייזק בן זעליקמן נפטרת ונקברת ביום שני של סוכות שפ"ד.
- 33 חנה אלמנות' הר"ר נתנאל ז"ל נפטרת יום א' ה' אדר ונקברת למחרות' יום ב' ו' אדר שפ"ד והחל"א³.
- 34 הר"ר אייזק בן הר"ר אשר ז"ל נפטר ונקבר יום ב' ח' שבט שפ"ד והחל"א.
- 34 משה דוד בר חיים קצב נפטר ונקבר יו' ג' כ"א אדר שפ"ד והחל"א ונתנו כף של כסף למשכון.
- 36 אביגיל ויגלה אשת כמר וייבש אושטהובן נפטרת וחל"ש ליל ג' ונקברת למחרת יום ג' ז' אב שפ"ד: על זאת היה דוה לבי ועל אלה אני בוכיה עיני עיני נגרה מים מאין הפגות על זאת הצדקת אחותי ז"ל שנפטרת בשם טוב וזכותה יעמד לנו ומיתתה מכפרת לנו ולכל ישראל אמן [נ"ל] שהיתה אחותו של הג"ץ ר' זעקלן נייבורג בשנת שפ"ד].

¹ (Schönmann, ² Mannheim, ³) והניח חיים לכל ישראל אמן.

37 מלכה אלמנת משה צילך ז"ל נפטרת ונקברת יום ו' ער"ה שבט
שצ"ד והניחה חיים לכ"י תנצב"ה [ליל שבת ח' ניסן נפטר משה צילך ונקבר
ביום א' ט' ניסן שצ"ג].

P. 11.

1 רייץ אשת זעקלי קלשטט נפטרת יום ב' כ"ף אב שצ"ד ונקברת
יום ג' שלאחריו.

2 הר"ר מאיר גרינשטט ז"ל נפטר יום ו' ח"י תמוז סמוך לש"ק [שצ"ד]
ונקבר יום א' שלאחריו.

3 אלמנה שינלן בהקדש נפטרת ונקברת ביום ב' יום שני של ר"ח
חשוון שפ"ה לפ"ק והחל"א.

3 הקדושים אהרן בן הר"ר ישראל קרוניבורג¹ ואפרים המכונה גומפריכט
בן הר"ר ליווא אופנהיים נהרגו ב"ט בדרך בין כאן לאוגרשהיים בכפר וריזנא
בליל ה' ח"י חשוון ועל טוב יזכר שם כמר שינמן אפרים ב"ר מנחם וכמ'
אברתם אברלן בן הר"ר משה ז"ל בהקדש שהערו נפשם והצציאו ההרוגין
הי"ד לקבורת ישראל ונקברו פה ביו' ו' עשרים וששה ימי' בהדש חשוון
שפ"ה כמעט עם כניסת שבת קדש פ' חיי שרה ותהא נשמת' בצרור
החיי' צרורה עם שאר צדיקי' היושבי' ובראשיהם עטרה וה' אהנו
יצילנו מכל צוקה וצרה ושנבלה ימינו ושנותינו באהבה ויראת ה' הטהורה
עד ביאת מרבה המשרה ויוכנו לראו' בני' ובני בני' עוסקי' במצות
ובתורה כה תפלת קמיני' וועירי' בלב נשבר ורוח נשברה אהרן בן כבוד
א"א מוהר"ר אלוף וייבלמן שליט"א ג"ץ.

6 הר"ר משה בן יעקב נפטר וחלי"ש ליל ש"ק ונקבר למחרת יום א'
ה' טבת שפ"ה תנצב"ה.

8 ראיינכן בתו של יעקב קאלשטט ז"ל שהיא היתה אשתו של יעקב
ורנקבורט נפטרת ליל מוצאי שבת קדש ונקברת בעי"כ יום א' שלאחריו
שפ"ה וה[חל"א] [עיינן צד 28 שורה 7 מלמטה].

8 בילה אשת הפרנס זנוויל דעקינגן נפטרה ונקברת יו' ד' י"ט תשרי
שצ"א והנחל"ה תנצב"ה בגע"א.

10 שרה אשת משה צילך נפטרת וחלי"ש ביום ד' כ"ף סיון שפ"ה
ונקברת בו ביו' לעת ערב עם השכה וה' מעל כל פנים דמעה יטחה.

15 טוילצכן אשת הר"ר יוזפא קלשטט נפטרת ליל ג' ונקברת למחרת
ביו' ג' י"א אדר הראשון [שפ"ה] וחל"ש.

18 פעסלן אשת מענדל ורנקפורט נפטרת ליל ב' ולמחרתו יו' ג' י"ז
טבת ש"ץ והניח חל"ה תנצב"ה אמן.

¹ עתה נודע הדבר מי הוא הקדוש ר' אהרן קרוניבורק ומתי חי בנו ר' ישראל אשר
חתם את שמו על כ"י הסמ"ק עם הגהותיו של ר' משה מציריך וכי האב והבן היו אנשי ווירמיישא
עיי' רשימת כ"י ברלין לרמש"ש סי' ל"ג צד י"ח.

- 21 האלמנה הזקינה מייטסן בהקדש אמו של איצק לירצוויילר נפטרת וחלי"ש ערב פסח אחר חצות [שפ"ד] ונקברת למחרת ביום הג המצות וטבעת של זהב למשכון יש ב]
- 21 דוד ב"ר מאיר מצימרש ראט נפטר בש"ק בעיר גערלסום ז"ל והוליקוהו הנה למחרתו ביום א' ח"י אייר [שפ"ה] ונקבר וחלי"ש.
- 27 הר"ר לאזי נפטר ליל א' ונקבר יום ב' כ"א אייר שפ"ט.
- 29 גידכן אשת ר' ברוך נפטר יום ב' לעת ערב ונקבר יום ג' י"א אב שפ"ט.
- 34 עדיל אשת מענדלן אופנהיים נפטר יום ה' ונקבר יום כ"ב כסליו ש"ץ לפ"ק.
- 35 הר"ר אברהם הזן מכאן נפטר ליל ד' ונקבר יו' ה' י"ט טבת ש"ץ והניח חל"ה תנצב"ה אמן.
- 35 פעסלן אשת מענדל ורנקפורט נפטרת ליל ב' ולמחרתו יו' ג' י"ז טבת ש"ץ נקברת והלכה לעולמה והניחה חל"ה תנצב"ה.
- 36 הרבנית בלימלן אשת הגאון מוהר"ר אלי' נפטרת ליל א' ונקברת למחרתו יום ב' ו' אב ש"ץ והנחל"ה תנצב"ה בגע"א.
- 38 מינדלן אשת יעקב אופנהיי' נפטרה ונקברה יו' א' ע"כ שצ"א והנחל"ה תנצב"ה בגע"א.
- 39 אבי ¹ מוהר"ר שלימאל נתן זלה"ה נפטר והלך לעולמו ליל ש"ק ד' כסליו שצ"א ונקבר יו' א' ה' כסליו וחיי' שלי"ה תנצב"ה בגע"א.
- 39 וריידלכן אשת הר"ר אייזק וולך נפטר ליל ב' ונקברת יו' ג' ח"י תשרי שצ"א בח"ה והנחל"ה תנצב"ה בגע"א.

P. 12.

- 1 הפרנס ר' זיסקינד נפטר יום ג' ונקבר יום ד' ו' טבת [שצ"א] וחיים לכל ישראל שבק.
- 1 חמי אלכסנדר נפטר בשבת ט"ז טבת ונקבר יום א' י"ז ימים לחדש טבת [שצ"א] וחיים לכל ישראל שבק.
- 4 הפרנס כהר"ר אייזק וולך נפטר ונקבר יו' שני של ר"ה שצ"א והנחל"ה תנצב"ה בגע"א.
- 5 יום ה' ב' חשוון [תל"ד] נפטרת הרבנית מערלי ² ונקברה ביום ו' עש"ק ג' חשוון וחלי"ש.

¹ כתב ידו של ר' חיים בן מוהר"ר שלומיאל נתן ג"ץ דק"ק ווירמיישא בשנת ש"ץ (עיין צד 17 שורה 27).

² בפנקס ההקדש דף קב"ח: מצאתי כתוב: אמת בחודש ניסן תל"ד קנה האלוף כהר"ר ליור ויינהיי' בן הנעלה כמר מאיר אופנהיי' שלי"ט המקום בב"ה דנשים שהניח אחריה הרבנית מערלין אלמנת הגאון מוהר"ר שמואל אהרן זצ"ל וקנה אותה מן יורשיה ופרע חקף דמי המכר באופן שהמקום הג"ל מעתה ועד עולם להאלוף כהר"ר ליור הג"ל לו ולורעו ולורע זרעו ולב"ב בלי שום פיקפוק והמקום הג"ל עומדת בין מקום של אשת שמעון ב"ץ ובין אשת הר"ר ונוויל אופנהיי' ויש לה חריות וזכויות לעמוד בין המקום של אשת האלוף הפרנס כהר"ר (!) ובין מקום של יעקב אופנהיים לראות בהגבחה הס"ת על המגדל.

- 6 רבקה פרומט אשת הגאון הפרנס כמהור"ר וייבלמן נפטרת יום ב' ונקברת יום ב' ו' ימים לחדש אב [שצ"א] בכבוד גדול וחלי"ש.
- 9 כ"ח תשרי [שצ"ו] נפטר ונקבר מהר"ר משה בן מהר"ר וייבלמן וחלי"ש.
- 16 החזן רבי יוקב נפטר ליל ו' ר"ח אלול ונקבר יום ו' למחרתו [שצ"א] וחיים לכל ישראל שבק תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.
- 17 הפרנס שמואל לילג נפטר ליל שבת ט' טבת [שצ"א] ונקבר יום א' וחיים לכל ישראל שבק.
- 18 תמר אסתר אשת זעקלן נייבורג נפטרת יום ה' ונקברת למחרתו יו' ו' ה' אדר שצ"ב וחלי"ש תנצב"ה ועל דף ק"ז ע"ב מה [י" באותן הימים¹].
- 20 שארלן אלמנת, לאבי קירכום נפטרת יו' ג' ונקברת יו' ד' ר"ח אייר שצ"ב וחיים לכל ישראל שבקה.
- 23 האלוף מוהר"ר וואלף אופנוס נפטר ונקבר יום ג' ט' אדר שצ"ב וחיים לרבנן ולי"ש תנצב"ה בגע"א.
- 30 הרבנית וריידלן נפטרת יו' ד' כ"ז סיון שצ"ב ונקברת בו ביום וחלי"ש תנצב"ה בגע"א.
- 30 שארלן בת ר' נתנאל ז"ל נפטרת ליל ה' ונקברת למחרתו ו' ה' סיון שצ"ב וחלי"ש.
- 32 הר"ר קלמן שמש נפטר ונקבר יום ב' ר"ח אב שצ"ב והניח חיים לרבנן ולכל ישראל תנצב"ה בגע"א.
- 35 הר"ר ליב קירכום נפטר ליל ב' ונקבר למחרתו יום ג' כ"א אלול שצ"ב וחיים לכל ישראל שבק תנצב"ה בגע"א.
- 37 הענדלן אלמנת הר"ר ליב קירכו' ז"ל נפטרת ליל ב' ג' כ"ו תשרי שצ"ג תנצב"ה בגע"א.
- 38 יוזפא בן הר"ר זיסקינט אופנו' נפטר בשבת קודש ונקבר למחרתו א' כ"ג חשוון [שצ"ג] וחלי"ש.

P. 13.

- 1 שפרינץ אלמנת מהר"ר שלימיאל נתן ז"ל נפטרת יום ו' כ"ח תשרי שצ"ה ונקברת בו ביום.
- 3 לזר כ"ץ נפטר ליל כ"ח כסליו [שצ"ה] ונקבר למחרתו וחיים שבק לכל ישראל.
- 5 וייבש אופני' פרנס נפטר ליל כ"ף לחדש טבת [שצ"ה] ונקבר למחרתו וחלי"ש.

---

¹ שם נכתב זכרון מה שאירע ביום הנ"ל שנעשה ריב וקטטה בין העירונים ובין השרים דלבורג אשר להם היה המשפט ללוות מתי ישראל ע"י אנשיהם מימים קדמונים מיד ר' משה בן מוהר"ר אליקים וייבלמן ג"ץ לעת כזאת.

- 5 ויבש שוואנפעלד חותן היקר כמר שמעון גערנסהיים נהרג ב"מ
ביער סמוך לק"ק ורנקבורט ביום ה' ג' שבט שצ"ו הי"ד והובא לכאן מדינת
ווירמיישא ביום ב' ז' שבט שצ"ו ונקבר פה השם ב"ה ינקום את נקמתו אמן.
8 הזקן הפרנס כמר זנוויל דעקינגן נפטר ליל שמחרתו יום ד' ונקבר
יום ה' חמשה ימים באדר שני [שצ"ו].
9 רייץ אשת הר"ר חיים בן הררין ז"ל נפטרת בליל שמחרתו יום ה'
ב' אב והלכי לעלמי וחל"ש.
10 הפרנס יעקב גינץ לוי נפטר ביום עש"ק ונקבר ביום א' שלאחריו
עכ"י [צ"ל עי"ב] מ' תשרי שצ"ח וחל"ש.
15 הישיש ליווא אופני' נפטר ונקבר עש"ק ד' ניסן [שצ"ה] וחל"ש.
16 יום ג' ג' אלול נפטרה צפורה גיטלן אשת הר"ר מיכל זיכל ונקברה
ביום ד' אלול השצ"ג.
18 אלמנה גוטכן אשת יוזפא אופנהיי' ז"ל נפטר ליל שמחרתו ט"ו
אלול [שצ"ג].
19 חנה וריידלן ז"ל מן וראנקבורט שהיתה אשת אייזק בן זעליגמן
נפטר בחצות הלילה שמחרתו יום ד' י"ז לחשון [שצ"ח] וחל"ש.
22 טעלץ אשת הפרנס כהר"ר יעקב גינץ נפטרת בשם טוב ליל ב'
נוגהי יו' ג' ה' כסליו [שצ"ג] וחל"ש תנצב"ה.
27 כ"א אלול נפטרו ונקברו אלו הארבע ב"מ דהיינו אלמנה טריינלן
ובן הר"ר אנשיל ובן אייזק וישראלן בהקדש ובתולה של הר"ר ויבש רופא
וחל"ש [שצ"ה].
28 יום ד' ה' תשרי תל"ב נפטרת חנה אשת לאזי ע"ה ונקברת יום ה' ו' תשרי.
29 יום א' ט"ו סיון תל"א נפטרת קילה אשת יעקב אופנהיי' ונקברת בו ביום.
30 ר' וואלף מלמד נפטר יום א' ח"י אייר תל"ב ונקבר בו ביו' ושבק
חיים לכל ישראל.
36 עי"ב [שצ"ו] נפטר הפרנס מענדלן אופני' ונקבר יו' מוצאי י"ב וחל"ש.
37 אמי הרבנית אלמנת אמי' החסיד והאלוף כמהר"ר וואלף אופנהיים
זצלה"ה נפטרת ליל ה' ונקברת ביום ו' ה' טבת שצ"ו וחל"ש. [מ.שר] לן [רח] ב.
[כתב ידו של ר' אשר אנשיל בן לא"א הגאון והחסיד כמהר"ר שמעון וואלף
אופנהיים זלה"ה גיץ בשנת שצ"ו].

P. 14.

- 1 יום ב' ר"ח מנחם נפטרת מרת עדיל ע"ה אשת ר' דוד עלוזו ונקברת
למחרתו יו' ג' א' מנחם תכ"ז וחל"ש.
3 שפרינץ בת אחי כהר"ר ויבש אופנהיי' שי' נפטרת ונקברת ביו'
ג' י"ג אדר ראשון [שצ"ו] וחל"ש.
4 הינדכן אלמנת שמשון קירכום ז"ל נפטרת ונקברת ביום ה' כ"ב
אדר ראשון תצ"ו וחל"ש.
6 הר"ר דוד עלוזו נפטר ונקבר ביום ד' ח"י אלול תל"ד וחל"ש.

- 7 היקרה מרת יוטא אשת מענדלן בינג נפטרת ביום ד' ר"ח סיון ונקברת ביום ה' ב' סיון שצ"ו וחל"ש.
- 9 עדיל בת מהר"ר משה מענדלש מורנקבורט אשת יעקב וולך נפטרת ליל ב' ונקברת למחרתו יו' ג' ט"ו טבת שצ"ו וחל"ש.
- 10 צירלן אלמנת שמעיה ליינג נפטרת פה יו' א' י"ג מנחם השצ"ו ונקברת בו ביום וחל"ש.
- 11 הינדלן ¹ בת מהר"ר אלי' נפטרת מש"ק כ"ח טבת תל"ה ונקברת יו' א' ער"ה שבט כ"ט טבת לפ"ק ושבק חיים לכל ישראל.
- 12 האלוף הגאון מופת דורינו אב"ד וראש ישיבה פה ווירמיישא ה"ה כמהר"ר אלי' נתבקש בישיבה של מעלה בליל ד' בחצות שלמחרתה יו' ה' א"ך ת"ם מ"ת ונקבר בו ביום כ"א תמוז [שצ"ו] וחיו' שבק לרבנן ולב"י אמן ונספד כראוי בו ביום לפני מטתו, ולערב בב"ה, השב"ה ישלח לנו אלף צדיקי' כיוצא בו.
- 17 תעלץ אשת הפרנס כהר"ר יעקב גינץ נפטרת בשם טוב ליל ב' נגהי יו' ג' ה' כסליו [שצ"ז] וחל"ש תנצב"ה.
- 21 טריינלן אשת יצחק כהן נפטרת יו' א' כ"ה אדר ראשון [תצ"ו] וחל"ש.
- 22 גנענדלן בת הפרנס כהר"ר מיכל והיא אשת לאזן גראלסום ונפטרת והולכה לעולמה ביום ב' ב' טבת שצ"ז ונקברת בו ביום וחל"ש.
- 25 מינכן אשת שמעון גערלסום נפטר בש"ק ונקבר ביום א' י"ז אלול שצ"ב וחל"ש.
- 25 זוסמן בלין נפטר ונקבר ביום ו' ח' טבת [שצ"ח] וחל"ש.
- 26 סיני בן מהר"ר יעקב אב"ד נפטר בליל השבת ונקבור יו' א' ט"ו טבת שס"ז קבורה והזכרה עולמי' הכל פרע.
- 28 ואגל אשת גוטפל שמש נפטר ונקבר ביום ו' עש"ק כ"ב טבת [שצ"ח] וחל"ש.
- 29 הפרנס מהר"ר מיכל נפטר בליל ה' ונקבר ביום ו' ז' שבט [שצ"ח] וחל"ש.
- 32 גיטלן אשת ר' מענדלן עלוזו נפטר יום ד' ונקבר יום ה' ט"ו אייר [שצ"ח] וחל"ש.
- 34 חנלן אשת הר"ר מאיר הותנו מהר"ר מיכל ז"ל נפטר יום ג' כ"ף אייר ונקבר יום ד' כ"א אייר וחל"ש.
- 39 ואגל אשת ר' וייבש רופא נפטר ונקבר יום א' כ"ף ניסן [שצ"ח] וחל"ש.

P. 15.

- 7 אלמנה יוטלן חמותה של מהר"ר אהרן נפטר ביו' ב' ונקבר ביו' ג' ז' טבת [שצ"ט] והלכה לעולמה וחל"ש.
- 9 יחיאל פרנס נפטר בליל שלמחרת יו' ו' עש"ק כ"ד טבת [שצ"ט] ונקבר ביו' ו' והלך לעולמו וחל"ש.

¹ עיין מאנאצין להח' ברליגר ש"ד 58.

- 12 גומפל שמש נפטר יום ג' ונקבר למחרת יו' ד' ג' אייר והולך לעולמו וחלי"ש.
- 13 רבי עברלי ש"ץ החס[יד] נפטר יו' א' א' שבט ונקבר יו' א' א' שבט תיט"ל וחלי"ש.
- 15 יום שבת קודש ער"ח אייר ת"ל נפטר חמי האלוף המרום הגאון הגדול החסיד אב"ד ור"מ כמותר"ר משה שמשון זצ"ל ונקבר יום א' ר"ח אייר ת"ל וחלי"ש.
- 35 יום ה' י"א אדר תכ"ב נפטר ונקבר הרבנית טופריש אשת אב"ד מהר"ר שימשון.
- 38 בליל שבת קודש נפטרת הרבני מרת ועגי אשת הגאון אב"ד וביום השבת נפטרת מרת ברענדלי אובנים בהקדש ונותנת לקהל עשרים ר"ט מחמת קרקע וביו' א' למחרתו ז' מנחם נפטר כמר איצק ורנקבורט ע"ה ונקברים כולם יום א' ז' מנחם תכ"ו וחלי"ש.

P. 16.

- 3 שינכן אשת לעמל נפטרה ונקברה יו' ג' י"ד תמוז [שצ"ט] והולך לעולמו וחלי"ש.
- 4 זעקלן בן סאיר הוניק נפטר בליל שלמחרו יו' ה' ב' טבת [שצ"ט] והולך לעולמו ונקבר ליום ה'.
- 4 מוהר"ר מתת' ¹ ממירדינגן במדינת שווייץ שלח להקדש פה וורמיישא כ"ף ר"ט נגד זה התרצה לו קהל יצ"ו להזכיר נשמתו בכל שבת עם שאר צדיקים הנכתבי' בספר הזכרת נשמות פה.
- 9 מהר"ר מענדלן הגאון נפטר בליל שלמחרת יו' ו' י"ז אלול [שצ"ט] ונקבר בו ביום וחלי"ש.
- 12 יענטלן אשת חיים ורנקבורט נפטר בליל ונקבר יום ג' ח"י חשוון [שצ"ט] וחלי"ש.
- 16 מהר"ר ליזר פרנס נפטר ביום ב' ו' חשוון ת"א ונקבר ביו' ב' ו' והלך לעולמו וחלי"ש.
- 17 הפרנס הישיש כהר"ר ברוך נפטר יו' א' י"ט אדר ראשון ונקבר יו' ב' כ' אדר ראשון [תל"ז] וחלי"ש ².
- 19 דינה אשת ייזלין אופנים נפטרת והלכה לעולמה ביום ג' ו' כסליו ונקברת למחרת ד' כסליו [ת"ד] וחיים לכל ישראל שבקה א"ם.
- 20 מלכה אלמנת ליזר כ"ץ פולק נפטרת ב"מ במיתה הטובה שלא כדרך האדם ליל א' ונקברת ביום ב' כ"ף אדר שני ת"ד וחלי"ש.
- 20 ביום א' הנ"ל [ז' מנחם תכ"ו] נפטרת מרת מינדכין אשת דוד רייפלינגין ותינוק של גאט לעב ותינוק של זעקלי עלזו ותינוק של וייבש

¹ נזכר דף קנא : בין שנות ת"ג ות"ד.

² רבקה אשת ר' ברוך הנ"ל נפטרה יום ש"ק ג' תמוז ונקברה יו' א' ד' תמוז [תל"ז] וחלי"ש.

- כהן ע"ה ובי"ו ב' נפטר כהר"ר ליב לוי ע"ה ונקבר'י כולם י"ו ב' ה' מנחם
ערב ט' באב וחל"ש.
21 מהר"ר מאיר שוחט נפטר בליל ו' חול המועד ונקבר למחרת
הושענה רבה [שצ"ח] בשיבה טובה וחל"ש.
22 בנו קלמן בן מהר"ר מיאר ע"ה נפטר ביום ב' ר"ח אייר ונקבר
ביום ב' ר"ח [ת] וחל"ש.
23 ר' וייבש אופנהיי נפטר ליל ג' ונקבר ביום ג' ד' שבט [ת"א] וחל"ש.
25 מענדלן פרנס נפטר בליל י"ו ה' כ"ח למנחם שמחרתו י"ו ו' היא
ערי"ח אלול ונתן לקבורה ביו' עש"ק ערי"ח אלול ת"ו לפ"ק.
26 שפרינץ אשת מענדלן פרנס נפטר ליל ש"ק ז' תמוז ונקבור ביום
א' [ת"א] וחל"ש.
28 הפרנס והמנהיג הר"ר וייבש אושטהובן נפטר בשם טוב ליל ב'
ונקבר ביום ב' ג' חשון [ת"ב] וחל"ש.
35 דוד אופנהיים פרנס נפטר בליל א' ונקבר ביום ב' שלמחרתו ה'
אייר [ת"ב] וחל"ש.
39 הפרנס כהר"ר וייבש רופא¹) ונפטר ונקבר ביום ג' כ"ז אדר [ת"ג] וחל"ש.

P. 17.

- 3 מהר"ר מענדלן מעשר²) נפטר ביום ד' ר"ח תמוז ונתן לקבורה ביו'
ה' ר"ח תמוז [ת"ז].
9 הזקן יוקיל אופנהיי נפטר בליל ג' כ"ז כסלו ונקבר ביו' ד' כ"ח
כסלו [ת"ח].
10 מרגליות אשת וייבש כ"ץ נפטרת ביום ד' כ"ד כסליו ת"ט וחל"ש.
11 רעכלי אשת אברהם אופנהיים נפטרת בליל ו' ש"ק י"ז שבט ונקברת
ביום א' ח"י שבט [ת"ט] שלאחריו.
14 הר"ר יעקב פרנס נפטר במוצאי שבת ליל ראשן של פסח ונקבר
למחרת יום א' ראשן של פסח ת"ט לפ"ק.
16 י"ו ב' י' אייר ת"ז נפטר ונקבר געלטכן אשת מענדלן דייכי וחל"ש.
17 י"ו וי"ו יום י"ב מנחם [תכ"ו] נפטר ונקבר כמר דוד רייטלינגין ע"ה
וחל"ש.
22 הר"ר אהרן רופא מטאנבך הי"ד נפטר בעיר ורנקטייל ונקבר פה
בו ביום ו' ו' טבת [ת"י].
26 ל"א אשת הפרנס הר"ר עקיבה נפטרת ונקברת יום ד' ג' תשרי [ת"א].
27 ביום השבת נפטר האלוף כהר"ר חיים ובנו הקטן של כמר נתנאל
חתן החזן ונקברו ביום המחרת יום א' י"ט חשון [ת"א].
28 גיטמן אשת מאיר הוניק ז"ל נפטר ונקבר י"ו ו' ג' אדר ת"א לפ"ק.

¹) עיין המוכיר שנה ג' צד פ"ג.

²) אולי נקרא על שם ביתו Zum Messer.

- 30 הר"ר עקיבה חזן ז"ל נפטר יו' ב' י"ג אודר ונקבר למחרתו יו' ג' פורים תי"א לפ"ק ותהא נשמתו צרורה בצרור החיים בגעא"ס.
32 שורלן אשת איצק ורנקבורט נפטר יו' ו' אחר קידוש ג' אב ונקבר יו' א' ה' אב [תי"א] ותהא נשמתה צרורה בצרור החיי' עש"צ בגעא"ס.
35 קריסלן אשת יעקב גינץ ז"ל נפטר יו' ג' ונקבר יו' ד' יו"ד חשון [תי"ב] ותהא נשמתה צרורה בצרור החיי' עש"צ בג"ע א"ס.
36 הר"ר עקיבה פרנים נפטר ונקבר יום ב' א"ה של פסח שנת תי"ב ותהא נשמת(ה)[ו] צרורה בצרור החיים עש"צ בג"ע א"ס.
38 מייאר גוגני' פרנים ומנהג בק"ק בינג נפטר ביו' ה' ט"ו תמוז ונקבר ביו' ו' ותהא נשמת(ה)[ו] בצרור החיים עש"צ בגע"א א"ס.

P. 18.

- 1 אלמנה טייכי נפטרת ביום השבת ט' תמוז ונקברת ביו' א' תי"ב ותהא נשמתה בצרור החיים עש"צ בג"ע א"ס.
3 ברענדלין אשת הר"ר ליב אשא נפטרת ביו' שבת ה' תשרי ונקברת ביו' א' שנת תי"ג ותהא נשמתה בצרור החיים עש"צ בג"ע א"ס.
6 יו' ב' נפטרו ונקברו כמר מעבלי אופני' ע"ה ובן זנוויל שמש כ' אלול [תכ"ו] וחלי"ש.
8 הפרנס הר"ר יידלין נפטר ונקבר יום ב' ד' ואדר [תי"י].
9 ליל ג' נפטרת מרת גרעס אלמנת מהורי' בערמן ונער יעקב בן וייבש כהן ובן זעקלי כ"ץ וביו' ג' ט' באב נפטרו בת נתן ב"י ותינוק אברהם שווייצר ונקברו כולם בו ביום ט' מנחם וחלי"ש אלמנת גרעס הנ"ל נתנה חמשים רייכשטליר.
12 יו' א' ז' שבט תי"ז נפטר ונקבר האלוף כמר יצחק בן החבר ר' אהרן יוסף הכהן וחלי"ש נקרא בפי נל איצק כהן.
14 יולדת שילצין בת ר' זעליגמן כ"ץ אשת שמעון כ"ץ נפטר ביו' ד' י"ט תשרי ונקבר ביו' ה' כ' תשרי תי"ט וחלי"ש.
15 ביו' ד' כ"ד חשון תי"ט נפטרת ונקברת היקרה מרת ורומט אשת ליור וואלך ונקברת בו ביו' וחלי"ש.
24 הענדלין אשת חיים קצב נפטרת יו' א' ז' שבט ונקברת יו' ב' ה' שבט [תכ"ד] וחלי"ש.
40 הישיש ר' זלמן לארצוויילר נפטר בליל ה' שלמחרתו יו' ו' שהוא יום שני של ר"ה תי"ט ונקבר בו ביו' וחלי"ש.

P. 19.

- 4 שרלין אשת ר' יוקל נפטרת ביו' ג' ה' שבט ונקברת ביו' ד' ט' שבט [תי"ט] וחלי"ש.
7 ר' מאסלין נפטר בליל שלמחרתו יו' ג' ער"ה אדר ראשון [תי"ט] ונקבר בו ביום וחלי"ש.

- 8 הישיש מהור"ר אלי' בלין נפטר ביו' ו' ט"ז אדר ראשון ונקבר יו' א' ח"י אדר [ת"מ] ושבק חיים לכ"י.
16 הזקן כמר יחיאל וואכנום נפטר בעיר וואכנום יו' ו' ד' אייר והובא לכאן ונקבר פה ביום א' ו' אייר [ת"מ] ושבק חיים לכ"י.
18 יוטלה אשת ר' ליזר לוי נפטרת יו' ה' כ"ח תמוז ת"ם ונקברת יו' ו' ער"ה אב ת"ם וחל"ש.
20 הינטכי אשת הפרנס כהר"ר שמואל בר"ב נפטרת בליל ש"ק שלמחרתו כ"ז תשרי ונקברת ביו' א' כ"ז תשרי וחל"ש.
21 הזקן כמר ליזר טייכט נפטר ביו' ה' ט"ו חשון ונקבר ביו' ו' ט"ז חשון [ת"מ] וחל"ש.
23 ר' אלי' בלין נפטר ביו' ו' י"ט שבט ונקבר יום א' כ"א שבט [ת"מ] וחל"ש.
28 אלמנה שינלה אשת ליזר וואלך נפטרת בליל ה' ונקבר ביום ו' עש"ק פ' וארא [ת"מ] וחל"ש.
31 יום ב' י"ז שבט [ת"מ] אשת הפרנס ר' ליב עסא ושחל"י.

P. 20.

- 7 עדול אשת שמחה לוי נפטרת ביום שבת קודש י"ג שבט [ת"מ] ונקברת יום א' י"ד שבט ושחל"י.
8 בריינלן אשת פערלן נפטרת ליל יום א' י"ט אדר [ת"מ] ונקברת יום ב' כ' אדר ושחל"י.
12 ג' תשרי(ה) [י] [ת"מ] נפטר מהור"ר משה דיין ונקבר בו (א) ביום ושחל"י.
14 וייאל אשת חיים קצב נפטרת יום ו' כ"ח תשרי(ה) [י] [ת"מ] ונקברת בו ביום ושחל"י.
20 ה' חשון עש"ק נפטר הפרנס ר' זנוויל אופני' ונקבר יו' א' ג' חשון [ת"מ] וח"י לוי"ש.
22 בליל ש"ק נפטר הפרנס ר' אלי' ונקבר יו' א' ג' חשון [ת"מ] וחיים לוי"ש.
25 יוטא אשת ר' זיסקינט נפטרת ליל ה' ונקברת למוחרת יו' ו' י"ב חשון [ת"מ] וחיים לוי"ש.
26 ר' ליב רופא מומחה נפטר בליל ש"ק ונקבר יו' א' כ"ח חשון [ת"מ] וח"י שלי"י.
31 הרבנית אסתר אשת הגאון אב"ד מהור"ר אהרן נפטר ונקבר יו' ו' ד"י שבט [ת"מ] ושחל"י.
40 מלכה אשת ר' עקיבה נפטר ונקברת ביום ג' יו"ד תמוז [ת"מ] ושחל"י.

P. 21.

- 2 חיים קצב נפטר ביו' ש"ק כ"ז אדר ונקבר ביום א' כ"ח אדר [ת"מ] ושחל"י.
4 על אלה אני בוכיה על פטירת אשתי הצנועה שנפטרת ונקברת ביו' ה' כ"ד ניסן [ת"מ] ושחל"י.

- 6 האלוף הפרנס כמר פער ואשתו טעלצכן נפטרו ונקברו ביו
ד' יום ראשון של שבועות [תמ"ז] ושחל"י.
- 10 בליל ג' דגהי יו' ד' ב' סיון [תמ"ג] נפטר רבקה אשת זנוויל
במהר"ח ¹ ונקבר ביו' ד' וחל"ש.
- 11 בליל שבת קודש אחר הצות יו"ד תמוז [תמ"ז] נפטר פרומט אשת
איוק ברג ונקבר ביו' א' וחל"ש.
- 12 ביו' ה' לעת ערב ט"ו תמוז [תמ"ז] נפטר יאכט אשת יששכר
אופנהיי ונקבר' בו ביום וחל"ש.
- 13 ביו' שבת קודש לאחר הצות כ"ד תמוז [תמ"ז] נפטר ר' ליוזר לוי
ונקבר ביו' א' שלאחריו וחל"ש.
- 17 ביו' ב' י"ב כסליו נפטר ר' אברהם מלמד ונקבר ביו' ג' שלאחריו
[תמ"ח] וחל"ש.
- 18 ביו' ו' י"ז אדר שני [תמ"ח] נפטר אלמנה יוטכין ונקבר ביו' א'
י"ט לחודש וחל"ש.
- 22 בליל ש"ק ראשון של סוכת [תמ"ט] נפטרת האשה מרת רעל
ונקבר ביו' א' ב' של סוכת וחל"ש.
- 24 יוליה מענץ נפטר יום א' כ"א אדר תמ"ט.

P. 22.

2 יו' ב' י"א מנחום תס"א לפ"ק נפטר אדוני המי פרנס ומנהיג
כהר"ר משה היידלבורג ז"ל פה הי"ב [היידלבורג] ונקבר באותו יום כאן ק"ק
ווירמש [כתב ידו של ר' שמעון וואלף אופנהיים ג"ץ בשנת תס"א].

P. 23.

17 יו' א' כ"א אב ניפטר ליפ"ט אשת וואלף אופנהיי ונקבר ביו' ב' כ"ב
אב [תס"ט] וחל"ש.

19 יו' ד' כ"ד אב [תס"ט] נפטר ונקבר אברהם נורמן וחל"ש.

P. 24.

2 על אלה אני בוכיה עיני עיני יורד(י) [ה] מים על פטירת אמי
הצנועה מרת חנה ע"ה שהלכה לעולמה יו' ב' י"ד סיון [תע"א] ונקברה
ביו' ג' שלאחריו תנצב"ה עם שארי צדקניות בגן עדן אמן וחל"ש [כתב ידו
של ר' אנשיל אופנהיים ג"ץ בשנה הני"ל].

P. 25.

2 יו' ד' כ"ף טבת תע"ג נפטר ונקבר באותו יו' האלוף שמואל
זנוויל געדליסהיים בשנוי השם ושבק חי לכל ישראל.

¹ הוא בנו של הרב בעל חות יאיר.

- 6 יו' ו' עש"ק ט"ו טבת תע"ג לפ"ק נפטר ונקבר באותו יו' האלוף
כהר"ר פייבש אופנהיים ושבק חי לכל ישראל.
- 12 יו' ג' כ"ף אייר תע"ג לפ"ק סמוך לילה נפטר הזקן הישיש פ"ו
מהור"ר יוזלן ווירטהיים ונקבר למחרתו יום ד' כ"א בו ושבק חי לכל ישראל.
- 17 ליל א' בין א' לב' אויער¹) דנגהי לאור יו' כ"ד תמוז תע"ג לפ"ק
נפטר ונקבר באותו יו' האשה בלום אשת ר' איצק אופנהיים בשנוי השם
ושבק חי לכל ישראל.
- 24 יו' ה' ד' מנחם תע"ג לפ"ק נפטר ונקבר באותו יום האשה
לאה אשת ר' שמשון גונדילסהיים בשנוי השם ושבק חי לכל ישראל.
- 32 יום ב' יום ראשון ר"ה תע"ה נפטר ונקבר ביום ג' ב' ר"ה ר'
רפאל טורלך ושבק חי לכל ישראל.
- 37 יום ש"ק יו"ד כסליו תע"ה נפטר ונקבר יום א' י"א כסליו ר'
ברוך ווייקרשם ושבק חי לכל ישראל.

P. 26.

- 1 הר"ר זלמן בלין נפטר ליל שני של פסח ונקבר מוצאי ש"ק
שלמחרותה יו' א' ב' דה"ה של פסח [תע"ה] ושחל"י.
- 4 הוי' יו' ד' כ"ב מנחם תע"ה נפטרת שרלה אשת שמעון מנהיים
ונקבר בו ביום ושחל"י.
- 5 הוי' יו' א' כ"ד אלול תע"ה נפטרה הינטכי אשת פ"ו ליב גוננהיים
ונקבר בו ביו' ושחל"י.
- 7 יו' ה' ר"ה אייר תע"ז נפטרת פראדלי אשת הר"ר זלמן בלין ע"ה
ונקבר בו ביו' ושחל"י.
- 10 ליל ב' למחרתו יו' ג' ערב חנוכה תע"ז נפטרת פייערבי אלמנת
מ' זעקלי לוניץ זצ"ל צו דער אייכל ונקבר בו ביו' ושחל"י.
- 10 ליל ב' נפטר ולמחרתו י"ב שבט [ת"ע] נקבר המנוח החסיד הדיין
מהור"ר זעקלי אייכל²) זצ"ל ושחל"י.
- 16 ביולא אשת הר"ר אייזק פאלק נפטרת בליל מוצאי שבת ונקברת
יום א' י"ב אדר ראשון תע"ה וחל"י ש.
- 19 יו' ו' י"ב שבט תל"ד נפטר ונקבר ליוזר אופנהיי' והיו' שבק
לכל ישראל.
- 20 שבדינצכי אשת הירץ לנדא בת הר"ר זעליגמן כ"ץ נפטרת ונקבר
יום ב' י"ג אלול תכ"ג והחל"י ש.
- 23 בליל ה' ג' אלול נפטור ליפמן ווארטי' ונקבר יו' ו' ג' אלול תכ"ט לפ"ק.
[יו' ד' ג' ואדר [תק"י] נפטר ונקבר פ"ו ר' ליפמן ווירטהיים והשל"י].
- 24 ביום ו' עש"ק כ"ב מנחם [תק"ה] נפטרת גידל אשת פ"ו ר' ליפמן
ווערטהיים ונקברת ביו' א' כ"ד מנחם ושחל"י.

¹ Uhr שעות. ² נקרא על שם ביתו.

- 31 האלף הפרנס כהר"ר זעקלי נייבורג נפטר ביו' ו' עש"ק כ"ג כיסליו וניקבור ביו' א' כ"ה כיסלו תכ"א וחל"ש.
36 ר' זענויל בן מהר"ר זוסמן אב"ד מק"ק פולדא לע"ע נפטר ונקבר ביום ד' כ"ד אדר ראשון תכ"א לפ"ק.
38 אהרן בהקדש נפטר ונקבר יו' ב' ז' תמוז [תכ"ד] וחל"ש.

P. 27.

- 1 ועגלין אשת הר"ר משה אופנהיים ניפטרת יו' א' כ"ט לחודש סיון תכ"א ונקבר יו' ב' ר"ח תמוז.
3 יו' ד' ג' מנחם [תכ"ו] נפטר ונקבר הפרנס כהר"ר זלמן אופני' ע"ה וחל"ש.
5 ליל מוצאי שבת פרשת בא כ"ז שבת נפטר אלמנה שרלין דעקינגן אשת הר"ר זלמן אופנהיי' ז"ל ונקברת יו' א' כ"ה שבת ת"ל וחל"ש.
6 נפטר האלוף כהר"ר משה בן ר' זלמן אופנהיים ביו' ו' כ"ד לחודש מנחם תכ"א ונקבר יום א' כ"ו לחודש הנ"ל.
6 נפטר האלוף הפרנס כמר וייבש בן יעקב גרינשטט ליל א' י"א אילול תכ"א ונקבר יום י"ב אילול.
8 נפטר ונקבר מערלי אשת ליב י"ב אב תכ"ב לפ"ק.
8 נפטר מיכלי אשת ר' איצק בלין יו' ג' ונקבר יו' ד' כ"ד סיון תכ"ב.
9 [ר' ע' כ' ל' ה' אשת איציק בליאן נפטרת יום ה' ג' שבט תכג"ל ונקבר' בו ביום וחל"ש].
12 חיזלה אשת הקצין פ"ו כמר אנשיל אופנום נפטרת ונקבר יום ד' כ"ו אב למנחם תכג"ל וחל"ש.
15 הגאון מהור"ר מרדכי נפטר ליל שבת קודש שלמחרת כ"ה אדר ונקבר יו' א' כ"ו אדר [תכ"ד] וחל"ש¹.
17 איצק קירכהיי' נפטר יו' ו' עש"ק ט' ניסן ונקבר יו' א' י"א ניסן [תכ"ד] וחל"ש.
18 מרים אשת הר"ר מאיר פרנס נפטרת ונקברת יו' ה' ער"ה אייר [תכ"ד] וחל"ש.
19 גינענדלין אשת הפרנס ר' אנשיל הגאון נפטרת ליל ב' ר"ח תמוז ונקברת שלמחרת י"ג ר"ח תמוז [תכ"ד] וחל"ש.
20 הפרנס והנדיב כמר וואלף אופני' נפטר ליל ב' שלמחרת יו' ג' ט"ז חשוון תכ"ה וחל"ש.
23 ליל ש"ק נפטר החסיד כהר"ר אברהם סופר כ"ב שבט [תכ"ה] ונקבר ביו' א' שלאחריו ונכתר בכתר מורינו.
27 יו' ה' ג' ניסן תכ"ה נפטר הפרנס כהר"ר אנשיל אופני' ע"ה וחל"ש.
27 ליל א' נפטרת מרת הינלן ע"ה א' זלמן וואלרשטיין ונקברת למחרת יום ב' ב' תמוז תכ"ו וחל"ש.

¹ ליב הוניק הזקן נפטר ליל שבת קודש כ"ה אדר ונקבר יו' א' כ"ו אדר עם הגאון הנ"ל וחל"ש.

- 28 ביום השבת נפטרת בת ר' אברם רופא ובליל מוצאי שבת נפטר
כמר רפאל האן ורנקבורט והבחור כמר יונה מורנקבורט ונקברו ביו' א'
למחרתו ח' תמוז תכ"ו.
- 31 א' יום וי"ו נפטרת אשת הר"ר זוסמן ונקברת בו ביו' כ' תמוז
תכ"ו וחל"ש.
- 34 יו' ב' נפטרת מרת פעסלי יולדת א' ר' אייזקלין ונקברת למחרתו
יו' ג' כ"ד תמוז [תכ"ו] וחל"ש.
- 35 עיין לעיל צד 16 שורה 21.
- 36 יום ג' הנ"ל [כ"ד תמוז] נפטרת אלמנ' לאה אשת משה בלין
והבחור מאנטכן בלין וליל ג' נפטר כמר איצקלי בלין ע"ה ויום ד' נפטרת
מרת ואגלין א' ר' יוקל ותינוק של כמר רפאל ע"ה ונקברו כולם יו' ד'
הנ"ל כ"ה תמוז [תכ"ו] וחל"ש.
- 37 יום ה' י"א מנחם [תכ"ו] נפטר ונקבר כמר זלמן וואלרשטיין וחל"ש.
- 38 ביום ג' ט"ז מנחם [תכ"ו] נפטר ונקבר אברהם בלין ע"ה וחל"ש.
- 40 ביום הנ"ל [ביו' ה' ח"י מנחם תכ"ו] נפטרת אלמנה מרת אולק
אשר היתה זמן רב א' א"מ שי' ונקברת יום וי"ו למחרתו י"ט מנחם וחל"ש
[כתב ידו של ר' שמואל ג"ץ דהאי שתא].

P. 28.

- 3 בליל שבת קודש כ"ז מנחם נפטר החסיד חזן דק"ק כהר"ר טובי
ע"ה ובמוצאי שבת נפטר הנער בן גיסי כהר"ר איצק בלין ונקברו ביו' א'
למחרתו כ"ח מנחם תכ"ו וחל"ש.
- 4 הר"ר מענדלן עלוזו ז"ל נפטר ונקבר יום ו' ר"ח סיון [שצ"ה] וחל"ש.
- 6 יו' ד' ח' אלול [תכ"ו] נפטרו ונקברו כהר"ר מאיר פרנס ע"ו
שינ[ו]י שם נקרא אלישע ע"ה ומרת ורדכין אשת צלאל וחל"ש.
- 6 יו' ה' נפטרים [ט' אלול תכ"ו] כמר שמעון כ"ץ הובן ע"ה ותינוק
של כמר הירץ ורנקבורט וחל"ש.
- 7 יום א' י"ב אלול נפטרת גיסתי מרת חנה ע"ה א' אחי ר' ליור
ונקברת למחרתו יו' ב' י"ג אלול [תכ"ו] וחל"ש.
- 9 יום ב' י"ג אלול נפטר דודי הגאון החס[ו]ד מהור"ר אברלין ע"ה
ובליל ג' נפטרו בת הירץ ורנקבורט ונקברו למחרתו יו' ג' י"ד אלול [תכ"ו]
וחל"ש.
- 11 יו' וי"ו י"ג אלול [תכ"ו] נפטרת ונקברת תאמרלין ע"ה אשת הר"ר
ליב באטוני וחל"ש.
- 15 ליל מוצאי שבת נפטר כהר"ר יוקב סג"ל ע"ה ונקבר למחרתו יו'
א' ט' חשוון תכ"ו וחל"ש.
- 16 ליל א' ט"ז חשוון נפטר מרת קעלכן אלמנ' ר' עקיב' ע"ה
ונקברת למחרתו יו' ב' י"ז חשוון תכ"ג וחל"ש.

- 21 יום שבת קודש כ"ה שבט נפטר האלוף הפרנס כהר"ר זנוויל קירכום
ז"ל ונקבר יום ב' כ"ז שבט מפני איזו סיבה קרירת שלא נתן לקבורה ביו'
א' כ"ו שבט [ת"ל] וחל"ש.
- 22 יום ה' כ"ף ניסן ת"ל נפטרת האלמנה רייצבן אשת ליב הוהנק ז"ל
ונקברת בו ביו' וחל"ש.
- 24 יום א' ט"ו אייר תל"א נפטר לאזי בר קאפיל הענגשט ועלדי ונקבר
יום ב' ט"ז אייר תל"א לפ"ק.
- 25 יום ד' ה' תשרי תל"ב נפטרת חנה אשת לאזי ע"ה ונקברת יום
ה' ו' תשרי.
- 26 ר' אהרן מן האמילבורג נפטר יום ה' כ"ז תשרי ונקבר יום ו' כ"ח
תשרי [תל"ב].
- 35 וריידלה אשת משה וולך נפטרה ביום ש"ק כ"ג כסלו ונקברה יום
א' כ"ד כסלו [תל"ח] וחל"ש.
- 38 הישיש כהר"ר יוזפא שמש נפטר בשבת פ' בשלה י"ג שבט ונקבר
ביום א' ד"י שבט [תל"ח] וחש"י.

P. 29.

- 1 ביום שבת קודש נפטרת אלמנה פיירכין אשת הר"ר יוזפא שמש
ז"ל ונקבר למחר ביו' א' י"ב מנחם [תמ"ח] וחל"ש.
- 3 הישיש מאיר בן ר' ליב הנקרא בפה כל מאיר סגלאין נפטר בליל
שבת שמחרתו ש"ק כ"ה אדר ונקבר ביו' א' כ"ו אדר [תל"ח] וחש"י.
- 4 היקר כמר סענדר בן הפרנס כהר"ר יידלן סג"ל ז"ל נפטר ביום ש"ק
פ' עקב ח"י למנחם ונקבר ביום א' י"ט למנחם [תל"ח] וחש"י.
- 5 נתן בן ר' יחיאל אופנהיי נפטר ביו' ו' כ"ו חשון [תל"ט] ונקבר
בו ביום וחל"ש.
- 6 הישיש ליור וולך נפטר בליל ג' ד"י כסלו ונקבר למחרתו ביו' ג'
הניל [תל"ט] וחל"ש.

P. 34.

33 יום ד' כ"ה אייר תפ"ג נפטר ונקבר אהרן כהן ושח"י.

P. 35.

34 ליל ג' נגהי כ"ז אלול [תפ"ח] נפטרת האשה אסתר אשת פ"ו
ר' אהרן טאלסום ונקברת למחרתו ביום ד' כ"ז הניל ושבת הי"י לנו ולכל ישראל.

P. 36.

22 יו' ב' ד' כסליו [תצ"ב] נפטרת ונקברת האשה שינלי אשת פ"ו
הר"ר אהרן לוי ושח"ה.

P. 38.

28 יו' ב' ט"ז תמוז [תצ"ג] נפטר ונקבר קלמן בלין ז"ל ושבק חיים
לנו ולכל ישראל.

P. 40.

25 יו' ד' כ"ה ניסן תקי"ד נפטרת ונקברת א' גנעדלה אופנהיים וחשלו"י.
30 יו' ג' ג' כסליו [תק"א] נפטר ונקבר העבלי אשת ליזר טורלך ושחלו"י.
31 יו' ב' ה"י מנחם [תק"ד] נפטר בחור אברהם בן אהרן שמערן
ונקבר ביום שלמחרתו וחשלו"י.

P. 41.

6 יו' ד' כ"ד אדר [תק"ו] נפטר ונקבר בילא אשת נטע לנדא ושחלו"י.

P. 42.

8 יו' ה' י"ג שבט [ת"ק] נפטר ונקבר אלמנה לאה אשת קאפל פאלאק
ושחלו"י.

P. 43.

4 יום ו' י"ד אייר [תק"ב] נפטר ונקבר הזקן פו"ה מהור"ר עקיבה
סארלויא וחשלו"י.

P. 44.

7 תקי"ג [1752] נפטר ונקבר הזקן יעקב בן ר' זלמן בלין.

שיורי ברכה

והמה

שירים קדמונים, מנוקדים ומתוקנים, ועוד איזה ענינים.

אשר הניח אחריו

החוקר השנון הר"ר שניאור זק"ש ז"ל

ויצאו לאור על ידו

ש"ח האלברשטאם ודוד קויפמאן.

קראקא

בדפוסו של ר' יוסף פישער

בשנת תרנ"ד לפ"ק

שנת ה'תרמ"ח

תמוז

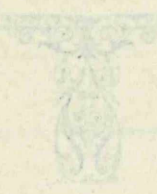
ה'תרמ"ח

ה'תרמ"ח

ה'תרמ"ח

ה'תרמ"ח

ה'תרמ"ח

ה'תרמ"ח

ה'תרמ"ח

Druck von Josef Fischer in Krakau. — Verlag der Mekize Nirdamim.

במכתב עתי הצפירה לשנת תרנ"ג עמוד 643, כתב הר"י יאפ"ז כדברים האלה: „החוקר המנוח (רש"ז) בקחתו ממני ברכת פרידתו, נחם את לבבי, כי יצוה לבני משפחתו, כי ישלחו כל כתבי ידיו ותכוריו לידי וכו' מו"ה שיז'ח"ה והר"י קויפמאן, למען יתעסקו המה בספריו לאחר מותו, כאדם העושה בשלו" — ובאמת הודיעה לי בתו המשכלת מ' מלכה קגל במכתבה מן 20 ספטמבער (כ"ח אלול תרנ"ב) כשני חדשים לפני פטירת הרש"ז ז"ל (ר"ח מרחשוון תרנ"ג) כי כן ציוה עליה אביה — ואחר כי נלקח מאתנו והלך לעולמו, נשלחו איזה גרגרים מכתביו לידידי החכם ר"ד קויפמאן נ"י, והוא בטובו שלחם אלי אחרי אשר ברר ולקט הבלתי נדפס מתוך הנדפס כבר — וכאשר שמתי עיני עליהם, לא מצאתי בהם, לדאבון נפשי, רק לקוטים מקוטעים וחסרים, ורק ארבעה דברים שלמים מצאתי מוכנים לדפוס, והנני מפרסמם פה ברבים על ידי חברת מקיצי נרדמים, הלא המה:

ס' א'. כולל השירים אשר בספר אוהב נשים לר' ידעיה בדרשי עם תקונים והערות, הזכירם במאמרו חידות ר' שלמה בן גבירול באוצר הספרות ח"ד עמוד 101. — ומצאתי הכל ערוך ומסודר כהלכתו, רק ההקדמה מצאתי בדף אחר, וכנראה לא השלימה, והעתקתיה כמו שהיא, גם מצאתי עוד איזה דפין מקוטעים המתייחסים לאלה השירים והעתקתים גם כן והכנסתים במקום הראוי להם, ונדפסו בעמוד 13 ובעמוד 14 גם בעמודים 17 עד 20.

ס' ב'. עמוד 21 והלאה, נדפס בתחלה ע"י ה' יאפ"ז מכ"י פרוז ס' 189 במ"ע ציון לה' זופניק, והרש"ז תקנו ונקדו והוסיף עליו פירוש והגהות כדרכו בקדש.

ס' ג'. עמוד 26 והלאה, הוא גם כן מנוקד ומתוקן, אך ההערות בו מעשות מאד, וכנראה לא השלים אותן, גם לא הודיע לנו מאיזה כ"י העתיקו.

ס' ד'. עמוד 28, הם שירים אשר הריצו הראב"ע ור"ת זה לזה, אשר לא נדפסו עד הנה, ומצאתי אותם כתובים בעופרת, מנוקדים ומתוקנים, רק בלי פירוש והגהות, והיה ברצונו להדפיסם, ואז היה בלתי ספק מפרש אותם כראוי, אך לדאבון נפש כל אוהבי ספרותנו, לא עלה בידו להפק זממו, והעתקתי אותם כמו שמצאתים, — וספחתי עוד לשירים הנזכרים:

סי' ה'. עמוד 29 והלאה, אזהרות לר' שלמה בן גבירול ועוד איזה פיוטים, אשר לא נדפסו עד היום ואשר קבלתי מרש"ז ביום חי מרחשוון תרל"ו, זה ח"י שנים, — והוספתי עוד בעצת ידידי החר"ד קויפמאן: **סי' ו'.** עמוד 34—44, הערות מאירות לתשובות רש"י אשר בראש ס' חופש מטמונים אשר הוציא לאור הר' ב"ג ז"ל, ועוד הקירות מושכלות על ענינים שונים אשר כתב הרש"ז בתוך ס' חופש מטמונים שלו, ואשר שלחו לי בטובו ידידי החר"ד קויפמאן, והעתקתי הכל ופרסמתי פה ברבים. המחברת הזאת קראתי בשם "שירי ברכה" כי כן קרא גם הרש"ז את שאריות נחלת רש"י ז"ל אשר הוציא לאור בכבוד הלבנון שנה ג' (תרכ"ו, עמוד 238).

ואקוה כי ישמחו על שארית הפליטה הזאת כל אוהבי חכמת ישרון, כאשר שמח עליה

המ"ל

שז'חה'.

כאשר הודיע לי ידידי היקר הר"ה קויפמאן נ"י, תקותו חזקה שיצלה בידו עוד להוציא פננים מתוך עובונו של הרש"ז אשר ביד בנו ה' בנימין זק"ש בפריי.

עמוד א':

שירי לכל שמעו	א) שיר צלצלי שמע
ינעם ראזנים;	יערב ררעיונים,
יעוף למרחוק,	ב) כנפי גאווה, כם
צלצל כנפים.	עדין קראתיהו:

שני בתים, כל בית בעל ש"ת יתד ש"ת, ש"ת יתד ש"ת, כן בדלת וכן בסוגר; וכל בית מחולק לד' חלקים. והסופר לא הרגיש שהוא שיר שקול, וכתבו על דרך חרוזים פשוטים; והמחבר אומר בפירוש מקודם לו; "תחלת דברי פי דבר השיר", כונתו: כי הוא מתחיל דבריו בשיר שקול, שהוא זה. מפני דוחק המשקל הבלוע המשורר החטף שבע"ן: "ערב ררעיונים" צ"ל: כמו שהגהתי, לא: "לרעיוני", ככתוב. "גאווה"; הכינוי מוסב להשיר, כלומר: דברי שירי הם כנפי גאווה של השיר, ובם יעוף כו'. —

עמוד ג':

א) תבל אשר שמת נבלים מזוריק; ועדת ישרים בצדקתם מזוריק;
 ב) לא כחרונך, וכל זה יחשק, כם בנח — לתו, וזה קץ בחד אבני נזריך;
 ג) הדמי לאשת זנונים, המ למול תעבי חפצה, בחשקה, ותרחק מן נזריך.

שיר בעל ג' בתים, בעל ש"ת יתד תנועה יתד ש"ת יתד ש"ת, כן בדלת שבבית הראשון וכן בסוגר; וביתר הבתים, הסוגרים שוים לסוגר הראשון, והדלתות הן בעלות ש"ת יתד תנועה יתד ש"ת יתד. בבית א', הגהתי: "נבלים", במקום: "נבל", כי כן יגיד עדין ריעו: "מזוריק", וכן יגזור המשקל, והגהתי: "מזוריק", במקום: "זריך", שהוא זר להמשקל — "מזוריק", הוא כמו: מזרה ישראל יקבצנו. "מזוריק", הוא כמו: מנו יך כארבה. "ועדת", מפני לחץ המשקל, הוכרח המשורר לבלוע את החטף פתח שבעיניה. — בית ב': "בחרונך", [צ"ל] לא בחרו בך, ומוסב על עדת הישרים — וכל זה יחשק, איש זה יחפץ את הכל, יתאוה לכל קניניך, כם בנחלתו, איננו שמח בחלקו, אשר נחל ממך. כם בנחלתו, כמו: בוססו את חלקתי; ואולי כתב המשורר: "בו", כלומר: מאס בנחלתו, כמו: קץ, שבסוגר, והענין אחד. "זה קץ כו", ואיש זה מסתפק במועט ההכרחי, ונפשו קצה במותרות התבל, שהן כל אבני חפץ שלה ואף המעט הזה לא תתן לו. וכונת ההתנגדות של "זה וזה" היא: זה, אשר הוא מהמון הנבלים, וזה, אשר הוא מעדת הישרים — "אבני נזריך", מן: אבני נזר, והניע הנ"ן של נזריך. — לאשת זנונים אשר לא תשבוע ונות במאהביה

הזונים אחריה, לבד, אוי תקע נפשה מהם, ותלך לה לעגב על אחרים, גם אל אלה אשר ימאסו בה ומתעבים את תאותה. — ונעורתי בהגהותי לבית הג' הזה, במליצת המשורר שלנו עצמו בבחינת עולמו, בדבור המוסב גם שם לעומת התבל, המתחיל: "תבל מקור הבליה", שאחר שאמר שם: אף כי בחזותי השוקיך בני בלי שם ואנשי השם המה שונאיך כו', — והוא מאמר דומה למה שאמר כאן בבית הא', — וסיים שם את מליצתו בזה, באמרו גם שם, כי התבל תעשה מעשה אשה זונה, בזה הלשון: היית בעיני כאשה זרה סכלה זוללה, כל אשר יוסיפו לאכול מפתה ולשכב בחיקה, והיו לה לבן, אז תפשע ל ב נ ה בעת ההיא, ואח או בן השנואה לא תכיר, כלומר הכל שוים בעיניה למלאות תאותה; ולא תכדיל ביניהם. —

שם:

- א' ריב עם אַמַת שְׁקֵר, וְכִי יִתֵּן
 ב, אוֹת אַמַת, יוֹסִיף עֲנֵא אֹתוֹ;
 ב' אִם יִחְשֹׁק פֶּשַׁע, וּמוֹר רִשָׁע
 רִין, וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ. —

שני בתים בעלי ש'ת יתד ש'ת יתד ש'ת, בדלת ובסוגר, והשיר הזה הוא ממין שירי התגנים (בנקודה על הג', מלות מצומדות, או משותפות, ע"ד שירי הרמב"ע ז"ל בס' התרשיש), כי "אותו" הראשון, מוציאו המשורר מכותנת הכתוב, שממנו לקחו, להוראת השם: "אות" שהוא סמן לדבר, כלומר: כי יוסיף השקר לשנוא, לא רק את האמת בלבד, כי גם את אות האמת אשר יותן להאמת לאמת את דברו (והוא ע"ד מליצת הכתוב: ונתתם לי אות אמת); ותיבת: "אות" השניה, הוא כמשמעו בהכתוב, שממנו לקחו ג"כ, ממלת היחס: "את", — והנה בדלת שבבית הא', הפעם טפלתי מלבי דבר: "שקר על: "אמת", אמנם לא שקר מלי, כי מוכרח הוא השקר לבוא פה, לפי המשקל והענין, שהוא, שהשקר יריב עם האמת; והמשורר יגשים את האמת ואת השקר, וכדומה לזה, אמר המשורר ר' אברהם בדרשי ז"ל (אביו של משוררינו זה, ר' ידעיה): "אבל ריב בין שפת שקר ותומי", (שיר: תרב המתהפכת, עמוד א' שורה ז' בס': חותם תכנית); "ותומי", הוא, כמו: באמיתותי. — תיבת: "אם" כאן, בראש הבית הב', היא, להוראת: באמת (ע"י שרשים לרד"ק), כלומר: אמת נכון הדבר, כי השקר יחשוק בפשע, וירוץ לעומת הרשע, וימהר ויחיש מעשה הרשע; ומה נעמה המליצה הזאת! בסיומה עם סיום הכתוב דבראשית (י"ח, ז).

עמוד ד':

- א' אַחַר אֲשֶׁר קָנְהָ וְסוֹף, יִסּוֹף. כֶּדֶן יִסְמְנֵן הַמָּוֶה, וְצוּף יִסּוֹף;
 ב' עַל־סוֹף וְסוֹף מוֹמְדָה; וְסוֹף רְצוּף. רְצִפָּהּ, אֲנִי אֶקְרָא לָהּ: יִסְמוֹף.

משקלו: ש"ת יתד ש"ת יתד ש"ת, בדלת ובסוגר (כהנ"ל). בית א': יסוף שכסוף הדלת, הוא משרש יסף, מענין: הוספה; ויסוף שבסוגר, הוא משרש סוף, כמו: וזכרם לא יסוף, וזה ג"כ על דרך שירי התגניס. בית ב"ת, תיבת: וסוף, שבדלת, הוספתיה מלבו, למלאות חסרון היתד. סוף, הוא מן קנה וסוף, שבבית הא'; וסוף, הוא מענין סופה. "סוף יסוף" הוא לשון נופל על לשון, והלא אנחנו הרואים, כי ראש וסוף מליצת המשורר כאן, על ההוראות השונות של מלת: סוף, המה מיוסדים — ויאמר המשורר: אחרי שרק קנה וסוף אשר יקמלו יוסיפו לצמח בך, אתה הזמן הרע הנדמה ליום שמימיו מרים, והמים המתוקים המעטים אשר בך, יספו, אשר על כל אלה, על הסוף הגדל במימך, ועל הסער אשר במימך (ועל צופך הרצוף ברשף אש) אקראך בשם: ים סוף, שכל ההוראות האלה נכללות בשם הזה: ועתה, בוא וראה מליצת המשורר הזה עצמו, בבחינת עולמו, שאמר: העולם ים זועף (עולם זמן ואדמה ותבל, הכל מכוון אחד אצל המליץ והמשורר שלנו ולזולתו), כמו שאמר כאן: וסוף מימך, לפי הגהתי; ויאמר עוד שם: מתקה (של האדמה) וצופה, כקש בסופה, אחריתה וסופה, בקנה וסופה, קלון מתמיד וחרפה "רצופה", כמליצתו פה מענין הזה עצמו, ובלשון נופל על לשון. — ורבינו שמואל הנגיד ז"ל, שאמר באחד משיריו (זכרון לראשונים עמוד ל"ט): ונשף במ כיום ים סוף וספו בסופתו, היה לו למשוררנו זה לעינים בזה. — כתבתי: "מימך", במקום: "ממך"; "רצפה" כתבתי במקום: "אהבה", כי הסופר כתבה, רק אשיגרת לישנא, כי נפל לפומיה הפסוק: תוכו רצוף אהבה, עכ"פ, לא כתב המשורר: "אהבה", ואם לא כתב: "רצפה", אולי כתב: "איבה", ההפך מן: אהבה; שזה ג"כ נחשב לצחות אם, לשנות את לשון הכתוב וענינו מהפך להפך ממש — או שכתב מלה אחרת שדומה לזו בענין, אלא שאני בחרתי במלת: "רצפה", בהיות המשורר הזה הוא אוהב מאד לתפוש הסגנון של לשון נופל על לשון, עד בלי די. — ותמורת הלשון: לך אקראה, שאיננו נכון לפי המשקל, הגהתי: אני אקרא לך. —

שם:

א' יום רַד לְבֵית זֶד נְדִיב, נְמַסֵּר בְּיַד צֵר וְסָר,
 אָז כְּלִי־קָר רַב וְשָׁר סָר, יֵאָחֶזֶם צָעֵר;
 ב' כִּאֲשֶׁר בְּכֶסֶלוֹ, יְהִי עֵץ, יַד לְבָרְזֵל, נְהִי
 וְנִדְרֵי, וְקִינִים וְהִי אֵל כֹּל־עֲצֵי יַעַר.

השיר הזה, משקלו: שתי תנועות יתד תנועה, יתד ש"ת, יתד תנועה יתד, בדלת; ש"ת י"ת, יתד ש"ת, יתד ש"ת, בסוגר, והוא משקל קשה. תיבת: "נדיב", בדלת של הבית הא', הוספתיה, כי היא מוכרחת לבוא, ובלעדך חסר יתד וחסר הנושא; והיא מוסבת למעלה (לפני עצם השיר) על: ויגדיל (כצ"ל: במקום: ויבדיל) — "הנדיב רגזו". ומפני המשקל נאלץ המשורר

להניע התאר: „נדיב“, במפורד, ואם כי מנהג הכתוב הוא להניעו רק בסמיכות. וכתבתי: צר, במקום: צור. והוספתי גם תיבת: סר, בסוגר הבית הא', שהיא ג"כ מוכרחת לפי הטעם והמשקל. והמשורר ישתמש בשורש: „סור“ פה, לשתי הוראות, בדלת הוא, מן: הכל סר, תאר לאיש נאלח; ובסוגר הוא פעל, לאמר: כי יסור כבוד כל נדיבי ארץ (הגדולים והנכבדים) בהשפיל עצמו אחד הנדיבים לרדת אל בית אחד הודים; ולא עליו לבדו ענה, כי מסר עצמו ביד אחד הפחותים, כי על כל נדיבי עם ענה, וכלם יאחזו צער. „צר וסר“, ושר סר, לשון נופל על לשון, והמשורר מסיים הענין, בבית הב', במשל הנאה של המדרש רבה דבראשית (סוף פ"ה): כיון שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים כו'. — בתיבת: כאשר, בריש הבית הב', נלחץ המשורר להבליע את החטף פתח. — וקינים והי אל כו', כלו': אזי: קינים כו'. — והנה השיר הזה, הוא, ע"ד השירים המרובעים, במקצת, כי יחרוז המשורר בהבית הראשון, בהברת: סר, ג"פ, ובהבית הב', בהברת: הי, ג"כ ג"פ, חוץ מן החרוז בהברת: „ער“ פעמים, בסופי הבתים; אבל לא יכוון את המשקל עם החרוזים רק בהבית הב'.

שם:

א' זמן רע, יחלל	מזידים, וחלל	חסידים, וקלל	בתמי, ששוני.
ב' ונפשי מצודד	בצדקי, ושוודד	לחקי, ומודד	לחיקי, אסוני.
ג' וכמה אכחש!	באמרי: אכחש	בשרי, וגרש	אגרש גאוני.
ד' ואולי יעונן	וסכל, יחונן;	ואוכל מצא חן	בעיני אדוני.

שיר מרובע, בעל י"ת י"ת, ד' פעמים בכל בית. בבית הבית הגהתי: ונפשי, במקום: ונפש, כי על עצמו ידבר הנבל — והפכתי הסדר, והגהתי: לחוקי, במקום: לחיקי, וענין: ישודד לחוקי, הוא: יגזול לחם חוקי; והגהתי: לחיקי, במקום: לחקי, וענין: ומודד לחיקי, הוא, עדה"ב: ומדותי פעלתם ראשונה על חיקם. „לחוקי, לחיקי“, הוא לשון נופל על לשון, ובבית הג', הגהתי פעמים: אכחש, במקום: אנחש, פעמים: „אכחש“ הראשון, ענינו: אכזב; והשני, מענין: ובשרי כחש משמן — ובמקום: ובשרי, הגהתי: בשרי, כי כן יכריח המשקל והענין — ושיעור הבית הד', הוא: ואולי יחונן יעונן וסכל, וכינוי: יחונן, הוא מוסב על הזמן שקדם זכרו. וכונת: ואולי, בבית הד', הוא מענין תאוה ותקוה, כמו: אולי יחנן (עמוס ה', פ"ו), אולי אוכל. — והמשורר ישים בפי הנבל, לאמר: אחרי שהזמן הרע הוא המהלל את המיודים, ומהלל את קהל החסידים, ואם אלך בתום, אזי יקלל את ששוני, כלומר: הוא מערב את שמחתי, ואם אצדיק את נפשי יצודנה לקחתה, ויגזול את מזוני, וימוד לי אסון תחת ששון; ולמה זה אנכי אצדיק את נפשי? ומה מאד אשים שקר בנפשי! לאמר: כי אמנע את עצמי משובות העולם הזה, כי אחסיר את נפשי מכל ענג, לרדלל כחי, ולשלח רוזן במשמני בשרי, ולהבריא

את כבודי וגאותי. הלא הוא הזמן ישמע אל מעוננים ואל קול סכלים, שומרי:
הבלים; הלא יש תקוה גם לי; אם אהיה מעונן, היינו מנחש, ואלך בדרך
שהסכל הולך, או אן, יחנני אדוני הזמן, ואמצא חן בעיניו, גם אני. —

שם:

א) אֲשֶׁר קָמַתְּ וַחֲכַמְתָּ וְרַמְתָּ	וְשָׁמַתְּ בִּיקָרְךָ נַפְשֶׁךָ לְבִיאָה,
ב) וּבְתַעֲוִוֹת וּבְחַמְדוֹת גְּבַרְתָּ	וְרַכֵּב-בֵּין וְסוּסֵי-הוֹד צָבָאָה;
ג) מִנַּע רִגְלֶךָ וּדְגַלְךָ מִבְּנֵי-אִישׁ	וְשִׁים חֲבַרְתָּ הַמוֹנֵם לְךָ שְׁנוּאָה!
ד) רָאָה מְרֵאָה נִשְׁמָה בְּנִשְׁמָה —	וַיַּפְעָתָה לְזוֹת כְּהָה וּמְרֵאָה.

יתד ש'ת יתד ש'ת י'ת בדלת ובסוגר. המשורר הניע הויד' של ביקר,
בסוגר הראשון, מפני לחץ המשקל, ובשביל יופי החרוז, כתב: לביאה,
במקום: לְבִיאָ; ובדלת הבית הב', הבלוע המשורר החטף פתח של ח':
ובחמודות; ובסופה הגהתי: גברת, במקום: גברתי. הכינוי של צבאה, מוסב
על נפשך. בסוגר של הבית הג', הוכרחתי לתקן: המונם, במקום: המון, כדי
להעמיד המשקל על מכונו. — בבית הד', נשמה, הוא מן: שמם; „נשימה“
מן: נשם; „מראה“ הראשון, מן: מראות הצבאת, כלי ראי, „ומראה“ השני,
במפיק ה'א, תחת: מראיה; והשיעור: ויפעתה ומראה לזאת כהות; והשיר
הוא נחמד ונעים ומובן למבין. —

עמוד ה':

- א) נִשְׂמָה אֲנִישֵׁי-זָמַן, בָּנִים וְאִבּוֹת! שְׁנָא זָדוֹן, שְׁנָא מְדוֹן וְאִיבוֹת!
ב) וּמַה-לְךָ בֵּין עֲדַת דוֹר־שִׁים בְּאִבוֹת? וּבֵין, סוּכָאִים וְדוֹר דוֹר־שִׁים בְּאִבוֹת?

משקרו כמשקל השיר הקודם, בסוף הדלת הא', הגהתי: ואבות, במקום:
ובנות, כי מלבד שאין המליצה עולה יפה, בלשון: ובנות, כי בנים ובנות הכל
חד, ואין בהם שום התנגדות במליצה ליפותה — הנה גם החרוז יורה, כי
צדקה הגהתי, כי גם הדלתות הן חרוזות פה ושוות לסוגריהן, וכשם שנמצא
בלשון: אבות ובנים, כך נוכל לומר: בנים ואבות. ומליצת הדלת הזו בכלל,
היא, ע"ד מליצת הכתוב: שכחי עמך ובית אביך — והמשורר מדבר לעצמו
שישכח את אנשי זמנו כו'. וכתבתי: נשה, במקום שכתוב: נשי (כלומר
שמדבר המשורר לנפשו —) מפני הלשון: שנא, הבא פעמים בסוגר. —
בבית הבי"ת, הגהתי פעמים: באובות, במקום: כאובות; אובות שבדלת, הוא
מן: אוב וידעוני, ואובות שבסוגר, הוא מן: כאבות חדשים יבקע, וחרז
המשורר גם כאן, בשמות משותפים. — גם הגהתי: „עדת“, במקום: „ערש“,
ועדת שבדלת, מקביל לעומת: ודור שבסוגר. והמשורר מדבר אל לבו,
ואומר: מה לך להיות נמנה בחבורה אחת עם אותם האנשים, הדורשים אל
האובות, עם אלה השכוחים אשר לא יספיק להם לתת ביום עינם, כי אם

ידרשו נאדות של יין — והסופר שכתב: „ערשׁ“ הוכרח להניח על ערשו דוים, ודרשׁ ומצא: כאובות, מן: כאב; אבל הלשון: דרשׁ, נקשר עם ב', ולא עם כ'; ומה קשה הלשון: ערשׁ דורשים! — גם קשה להניע בלשון עברי, את השם: עָרֶשׁ, ולכתוב: עָרֶשׁ; אין זה כי אם נתחלף לו להסופר ד' בר', ות' בש'. — ונראה בעיני, שבלשון: „עדת דורשים באובות“, יכוון המשורר, על בעלי המסתירין שפרו ורכו בימיו, אשר שרצו אז מימי הרמב״ן ז״ל ומימי תלמידו הרשב״א ז״ל, ונתפשטו בארץ ספרד ונגב צרפת על ידי תלמידי תלמידיהם. — ואולי רמז גם בשיר: זמן רע, למעלה, בלשון: יעונן וסכל, על זה הענין עצמו. — ואפשר שכבר בילדותו של המשורר החל נגף הריב על דבר לימוד החכמות החיצוניות, ושעל זה רמז המשורר פה, באמרו: שנא מדון ואיבות. —

שם:

א' זְמַן לְכַסִּיל מְרוֹם יִקְרָא: כְּסִיל, עֵשׂ לְעֵשׂ-בְּנֵי; וּפְחַתְחִיּוֹ פְּחָתִים;
ב' וְתַחַת: בֶּן-נְמָלִים: בֶּן נְמָרִים, וְתַחַת: בֶּן פְּחוּתִים: בְּרֵפְחָתִים. —

משקלו כמשקל הקודם. בבית א', הגהתי בדלת: מרום, במקום: מקום, והוספתי מלת: כסיל, שהיא הכרחית לפי המשקל והענין; ובסוגר הוספתי, מלת: לעשׁ, והגהתי: בגד, במקום: בגודו, והוספתי מלת: ופת. ובבית הב״ת כתבתי שלש פעמים: בן, במקום: בון, והגהתי: בר, במקום: בוחר, או: בו בר. — „כסיל מרום“, הוא כסיל השמים, מן: עשה עשׁ כסיל וכימה, וכן: עשׁ. „לעשׁ בגד“ הוא מן: כבגד יאכלם עשׁ, וכדומה. ופה, כמו גדול מבח הפחת, כי הנופל בפחת יכול לעלות ממנה, אבל הנלכד בפח, אין תקוה לו; על כן נאמר: והעולה מתוך הפחת ילכד בפח — פחתים הראשון, הוא מן שרש פחת, מן: באחד הפחתים. בן נמלים, עם לא עו, ימיר הזמן בבן נמרים, הגבורים (כאלו יחליף הזמן גם הוא את האותיות: למנ״ר —). פחותים, מן: פחות, מן: פחותים שבתלמוד. פחתים, השני, הוא הריבוי, מן שרש ושם: פחה; בר פחתים, הוא מלשון התלמוד: בר פחת, בגמ' דברכות (יג, ע״ב), ושאר מקומות (המסומנים שם). ופי' רשׁי ז״ל בשבת (ג' ע״ב): בן גדולים, ובפי' נזיר (נ״ט, ע״ב) המיוחס לו, פירש בנו של תלמיד חכם, ובערוך: פי' בר רברבני כדכתי' „והפחות הראשונים“, וזהו האמת. וכונת השיר בכלל, כי הזמן אין בו דעת להבדיל בין פחותי המעלה ובין רמי המעלה, על כן עולם הפוך אנו רואים, כי נתנו העליונים למטה והתחתונים למעלה, נתן הסכל במרומים רבים, ואיש שכל בדיוטא התחתונה — וגם השיר הזה הוא שיר של שמות המשותפים. —

שם:

א' זְדוֹן פָּתִי וּפְתָהוּ, בִּין! וְיֵאֵוּ בְּאֵשׁ תְּפַתָּה, כְּחֶרֶב אֶל-נִדְנָה
ב' וְתַת נִפְשׁוֹ קִבְרַת תְּאֵוֹתוֹ אֲוִיל תִּדְבֵּק אֲוִי נִפְשׁוֹ בְּדִינָה. —

כמשקל הקודם. הפכתי הסדר, וכתבתי: ופתחו בין, במקום: בין ופתחו; וכתבתי: באש, במקום: כאש, וכתבתי: קבורת, במקום: חבורת, כי כן בכתובים נקשר "קבורה" עם תאוה — ויאמר המשורר: וזונו של הפתח, כפתיותו, יביא אותו בהכרה לאשו של גיהנם; כי זה מחייב את זה, כמו שעתידה החרב בחיוב לשוב אל הנדון שלה. ואחרי שהתמכרה נפשו לתאותה, שהיא קבורתה, אזי לאחר הקבורה, בעל כרחיה היא דבוקה (ר"ל: מסורה) להדין של הגיהנם, כינוי: "בדינה", מוסב להתפתה שלמעלה. ועל המשורר לכתוב: בדינה, במפיק ה"א, בלא ככתוב, אחרי שימליץ המשורר דרך צחותו, להוציא את משמעות הכתוב של שם העצם: דינה, למכוון דין ומשפט — והנה אפשר לקיים הנוסח: חבורת, כלומר: כשהסכל נותן את נפשו להתחבר עם התאוה, אזי תתחבר גם עם התפתה; אפס כי הגהתי נראית לי עקרית. "בין" הוא ציווי, לאמר: הבן בדברי! —

שם:

א' אֶל־תִּאֲמַן בְּאִישׁ וּבְגֵדוֹ תִּחְשַׁב אוֹלֵי יְדֵי־חֲשֶׁקךָ לְנַפְשֶׁךָ יֵאָרֵב;
ב' הוֹלֵךְ בְּרֵגְשׁ יֵשׁ בְּתֶם־לֵבְךָ, וַיֵּשׁ נִכְל, בְּעֵת יְדֶם, וְהַחֲרִשׁ יַעֲקֹב. —

ג"פ ש"ת יתד, כן בדלת וכן בסוגר. והמשורר הבליע את החטף סגל של ח' והחריש. בדלת א', הגהתי: באיש, במקום: באנוש, והגהתי: תחשוב, במקום: יחשוב; והגהתי בסוגר הב': נכל, במקום: נכל. והגהתי: תחשוב, במקום: יחשוב, היא מוכרחת, כי הלשון: ובגדו יחשוב, הוא לשון מגומגם וקשה מאד, כי נצרך לפרש, כי הוא יחשוב בבגדו, היינו: איך לבגוד בכך, באותה שעה עצמה, שאתה מאמין בו, וזה מיותר, אחרי מה שבא בסוגר, או שהסוגר מיותר — ולפי הגהתי: ובגדו תחשוב, הכונה: אל תאמין בשום אדם, שהוא ידידך וחשקך, רק חשוב, כי יוכל לבגוד בכך — אפס כי גם בזה לא הונח לי, כי גם הלשון הזה קשה קצת בעיני; על כן נראה לי כמעט לדבר ברור, שצ"ל: יעזוב, במקום: יחשב, ויזהיר המשורר, ויאמר: לא תאמין אפילו באיש שיעשה מעשה יוסף הצדיק, ויעזוב את בגדו, שמא אותו האיש, שהוא האהוב לחשוקתך (ידיד חשקך, הידיד של האשה אשר תשקת בה —) הנראה לעינים כאיש תם, הוא יצפון לנפשך ויארוב לרמך; כלומר: שאשתך אהובתך, האהבת אותה, תסיתנו להרגך, בשביל שיוכלו למלאות תאותם הרעה והגרועה, באין מורא ומכלים דבר, והוא מראה עצמו תמים, למען לא תחיה נשמר ממנו, וזה מיוסד עפ"י המ"ר דבראשית (פפ"ז): ד"א הן אדוני, מתירא אני מאדוני, אמרה לו הורגתו אני כו' (והוא ר' ידעיה המשורר והמליץ הזה ז"ל היה בקי רב במדרשים עד שחבר פירושו עליהם —). ומסוים: כי אין לשפוט למראה עינים כלום, כי יש אדם, עושה כל מעשיו ברעש, ובסופה וסערה דרכו, והוא, בכל זאת איש צדיק תמים; ולהפך יש איש שכל מעשיו במתינות, והוא הולך חרש, וחורש רעה על רעה, ומרמה את הבריות. — והנה כתבתי: והחריש, במקום שכתב: ויחריש,

אף שלפי הענין נכון יותר לבוא: ויחריש, כמו: ידום שלפניו, כי נ"ל שתפיש המשורר בלשון הכתוב ממש, ויחריש יעקב, כי זה דרך צחות, לדבר בלשון הכתוב, ולהוציאו לכונה אחרת כמו שראינו למעלה בלשון: שנא אדתי'. ובלשון: תדבק נפשו בדינה, ובבחינת עולמו: בלשון: אז תפשיע לב נה). וזה הדרך בכלל, היה נחשב בעיני משוררנו ומליצינו לפנים לדרך צחות (עיי' מזה בספרנו: שה"ש אשר לשלמה ה' גבירול ז"ל סוף עמוד ל"ד). — גם כאן, לא הרגיש הסופר, שזה הוא שיר שקול, וכתבו על דרך החרושים הפשוטים, אף שבפירושו אמר המחבר: ואשא משלי. — והשיר הזה הוא ממין השיר הנקרא: שיר עובה, בעבור שאינו חרוז רק באות אחת (עיי' מזה במאמר שקל הקדש בסוף ס' לשון למודים לר' דוד יחיא ז"ל). —

שם:

א' יִבְקֶשׂ הַזְּמַן אִישֵׁתָם לְרַדְפוֹ   וַיִּשְׁתַּעֲשַׁע בְּחַר פִּתְנוֹ חֲנָפוֹ
ב' יִבְיֹאֲנִי יִקְרַבְנִי בְּתַמִּי   וַיִּפְצַרְרְבִי בְּכִסְלִיתִי: חֲנָה פֹה.

יתד ש"ת יתד ש"ת י"ת בדלת ובסוגר, המשורר הבליע את החטף של העי"ן הא' של וישתעשע, התיבה: יקרבני, היא מחולקת בכ"י, למען הראות היתד, כמו שעשו כן המשוררים למדבה, ויאמר כאשר יחפין הזמן לרדוף את איש הולך בתום, יחניפו ויסיתו להשתעשע על חור הפתן שלו, ויביאהו אליו ויקרב אותו, והתם בכסלו, יאמין בו, ולא ישמר מרעתו, כי יפתנו להנות אצלו; והמשורר חרוז הסוגר גם כן, על דרך המלות המשותפות, כאלו: חנה פה, הן מלה אחת, כמו חנפו. —

שם:

א' נִפְשִׁי! בְּרִישִׁי, קְרָאוּ לְךָ: יְחִידָתִי!   אִישִׁים וּבְרַכּוּשֵׁי: פֶּת־אֵל וְיַחֲדָתִי
ב' אֵין־אִישׁ בְּעֵנֵי וּמְרֹדֵי לְסַעְדִּי, אֵין־   מְצִיל אֲזִי מִיַּד־כְּלָב יְחִידָתִי.

ש"ת יתד ד"ת יתד ש"ת בדלת ובסוגר, והמשורר הניח הרי"ש של קראו, והבליע החטף של עי"ן לסעדי; והמלה: וברכושי, חלוקה לשתיים בהכ"י, להורות על היתד, כנ"ל. תיבת: אין, מקומה בהדלת, כמו שהצגתי. — ויאמר המשורר לנפשו: מתחלה, כשהייתי רש, היו אנשים שקראוך, כלומר: שקראוני: ידידי יהודי! ואף כי בעשרי, והיו צריכים לנדבת לבבי, קראוני: בת אלהים ומקור הייהם! ועכשו — כשהעניתי, וירדתי מנכסי, אין סומך את ידי ואין מציל אותי; וזה ע"ד: אין מקרבין לו לאדם אלא בשעת הנאתו, ומשיל המשורר, לאמר: כי קראו לו החונפים אותו, בשמות יקר וכבוד משמות שהנפש קרויה בהן: יחידה היה ובת אל, כלומר חלק אלוה ממעל. — ויותר נראה בעיני, כי השתמש פה המשורר בתאר: יחידה פעמים, לשתי הוראות, כי יחידה אשר יצאה ראשונה בהדלת הא', איננה קריאה של חבה וכבוד כהאחרונה, לאמר: שאין בעולם דוגמתה כי אם קריאה של צער

ורחמנות, כלומר: עניה בדודה וגלמודה כמו שמצינו: יחיד, נרדף עם עני (תהלות כ"ה, ט"ז). יחידים עם אסירים (שם ס"ה ז'). —

שם:

חָמִים! וּמַחֲלֵי עוֹד וְלִבְרִיתֶךָ?	א' עַל אֶפֶד אִם מְנַתִּיבְתֶךָ
יִשְׂרָאֵל לְמוֹשִׁים בָּם לְהַשְׁחִיתֶךָ	ב' רַמַּח צְדָקָה אֶחֱזִיק בּוֹ, וְחַנּוּת
אֶבְרָחָה, פַּעַת אֶאֱרַח בַּחֲבֵרְתֶךָ	ג' עַת הַחַרְיִשָּׁה אֶחְשַׁבְךָ תָּם אֶבֶל
כִּי אֶעֱבְדֶךָ, צַר, וְשָׁנְאַתֶךָ	ד' אוֹחִיל שְׂכָרֵי רֶב, וְהִנֵּה אִמְצָאָהּ
לְמִצָּא תִלְאָה בַעֲבוּדְתֶךָ	ה' שׁוֹכְלֵי עֲבוּדֹתֶי-אֵל וְאֶהְבֶּה-שָׁם וְלֹא
כִּי צוּפֶדְךָ יִמַר, בַּלְעֲנַתֶךָ	ו' דָּרְבוּ חֲלִילֶיךָ חֲלִילֶיהָ, עֲדֵי
לֹא נַחֲזֶה צְדִיק כְּדַרְתֶּיךָ	ז' תִּדְמָה לִים שִׁקְעוּ בְדַלְחִינוֹ, וְכֵן
סָפוּ בְגִיזֵעֶשֶׁה וְכִמְתֶךָ.	ח' עַל-יַיִנְךָ סָפוּ כְּסִילֶיךָ, אֶבֶל

שיר בעל ג"פ ש"ת יתד בדלת, וב"פ ש"ת יתד ג"ת בסוגר, מלבד הבית הראשון, שמשקל דלתו כמשקל סוגרו. בבית הא' הגהתי בדלת: אט, במקום: אנו, כי נתחלק אות ה"ט של: ואט, לשנים, ונעשה: נו — אט מנתיבתך" הוא מן: דרכו שמרתי ולא אט. — וכתבתי בסוגר: חמס, במקום: "העת" כי לא תתכן כאן הקריאה להעת, משני פנים. הפן האחד: כי המשוררים הקדמונים הסבו תמיד את תלונתם על הזמן הכללי, ולא על העת הפרטית — הפן השני: לא יתכן שידובר בהעת בלשון זכר, ולא עוד אלא שיאמר עוד המשורר בבית הד', "בדורותיך" היתכן לאמר כן על העת או הזמן? היש לך דור שאין בו עת או זמן? האם יש זמן ועת בלי זמן ועת? — ואמנם המשורר יגשים את החמס בני אדם, כמו ביהוקאל (י"ז, א'). ובתהלות (נ"ה י'). ומקומות הדומים להם. ולא על הזמן יתלונן פה המשורר, רק על החמס תלונתו; וזה מוסב על מה שקדם שם (סמוך לפני השיר הזה) אמרו: ויוסף שאת ידידיה משלו על כן לאף החמס והרמיה, שב מדרכו והיה" — ונשתבש אצל הבללר: הה' והמ' בע' והס' בת'. — וכן גם כלי מלחמתו של המשורר להשהית במ (על ידם) את החמס, הם דברים הפכים ומתנגדים ממש להחמס: צדקה אשר בבית הב' הגהתי: אחזיק, במקום: החזיקו, כי כן יחייב המשקל והענין, שיחיד הוא המדבר בעדו; והגהתי: במ, במקום: בה, שאין לו ענין כלל, והיה כתוב: בהם, ונמחקו דופן השמאל ודופן התחתון מהמ"ם הסתומה, ונעשית ר"ש, והסופר לא השגיח על המשקל וכתב: בהם, תמורת: במ. — לענין בית ג' ע"י לעיל, שיר: אל תאמן בית ב'. — בבית הד' הגהתי: שכרי, במקום: שכרך, ואם נקיים בדוחק, הנוסח שכרך, ולומר שהכוונה; השכר הבא ממך, השכר אשר תתן לי, כי אז עלינו לנקד: שְׁכָרְךָ, ורא: שְׁכָרְךָ. — והלשון: והנה אמצאה... צר, הוא עדה"כ: צר ומצוק מצאוני, ושיעור המאמר, הוא: והנה אמצאה צר ושנאתך, כי אעבדך. — בבית הה', הזכרח המשורר להבליע כה"א הא' של: ואהבה, את

החטף פתח; והגהתי. ולא, במקום: ולו. — בבית הוי"ו, במקום שכתוב בדלת: הרבה חלליך חלליך (פעמים), כתבתי: הרבו חלליך חלליך. הרבו חלליך, הוא עדה"כ: הרבה את חללינו — (ועדה"כ: רבים חללים הפילה), חלל חרב. חלליך חלליך, הוא לשון נופל על לשון; חלליך, הוא מן: תוף וחליל. והכונה: ואפילו כשתנגן ותכה בחליל, תכה חללים; כלומר: כך יהפכו השמחות לאנחות, הששונים לאסונים, הטובות לרעות, והמתוק למר, כמו שמסוים ואומר בהסוגר: כי הצוף של החמם יהי מר (באחריתו) כלענה שלו. — כלענתך, הוכרח המשורר להבליע את החטף פתח של העי"ן — ונכתבה התיבה: כלענתך, שתי תיבות: כל ענתך, להורות על היתד של: כל, והיתה ראויה להכתב: כלע נתך. — בית ז', כתבתי: בדולחינו, במקום שכתוב: כד ולחינו. בדלחינו, הוא הרבו והכניו של: בָּדַלְחָ; ונתחלף הבי"ת ככ"ף, ונתחלפה התיבה לשתיים, מטעם חליקה של התיבה: כלענתך, כנ"ל, וגם כאן ראויה היתה התיבה הזאת להכתב: בדל חינו. — ועל דרך הכתוב: ובקום רשעים יחפש אדם, יאמר המשורר, כי בדור שהחמם שרוי ושורר בו, אנשים צדיקים הם חבושים בטמון כמו שהפנינים הם שפונים טמונים בקרקע היס. בית ח' ספו הראשון שבדלת, הוא מן: ספו שנה על שנה, והדומה לזה, והוא ספות הרוה — וספו השני שבסוגר הוא מן: וספו בתים רבים. — "עשך וכימתך", הרי זה מקרא קצר, בשביל דוחק המשקל. כי רצונו של המשורר ומכונו, הוא לומר: "עשך כסילך וכימתך", ודרך המליצה של ההתנגדות, לאמר: כי יש שני מיני כסילים, כסילים ממש שבארץ, (והם כסיליך שבדלת) בני חמם, השותים לרויה יין חמסים ויוסיפו ויבקשו עוד, וכסילים שבשמים — הם המשכילים המזהירים ככוכבי מרום — אשר ספו בעון הראשונים, ויאספו נגהם (ועי' למעלה, שיר: זמן לכסיל מרום כו') והבית הזה הוא כמוסף על דברי הבית הקודם וכמבארו. —

שם:

א' תמו מתי-שכל, ואיך קמו מודים לריק? מה יאמרו: חכמה
ב' פתים לעש עש יאמרו: וכסיל, לכסיל, וכימה יאמרו: כי מה.

משקל השיר ש"ת יתד ש"ת יתד ש"ת, בדלת ובסוגר. השיר הזה דומה בענינו, לשיר: "זמן לכסיל מרום", ויובן זה משם; וההפרש שביניהם, הוא: ששם מיחס אותה הפתיות להזמן, וכאן להפתאים. בסוגר הבית הראשון, הגהתי: מודים, במקום: עודם (וכן ראינו בשיר הקודם שנתחלף לו להלבלר מ' בע'); והגהתי: חכמה, במקום: בקמה. — פותים שבראש הדלת של הבית הב', הוא הריבוי מן שרש פתה. ובסוף הסוגר השני, חלקתי את המלה: כימה, לשתיים — ויאמר המשורר: כי הפתיים חכמת "מה" להם, על דבר של מה בכך, יאמרו כי הוא זה חכמה (כאלו בלע ה' פלג לשונם, ואינם יכולים לדבר המלה: חכמה, בשלימותה, כי אם מחציתה השניה —); או שעל הפתי, השואל שלא מדעת: מה זאת? יאמרו: כי הוא בן חכם, וחכמה

נמצאת בו; ולהפך, על המשכילים המזוהרים כעש וכסיל שבשמים, יאמרו: שהם כעש האוכל את הבגדים, ויכנום בשם: כסילים; ועל כימה שבשחק, יאמרו: כי מה היא, וכלא חשיבא היא להון. —

עמוד י':

א' לָחֶם תִּבְנֶנָּה לִב־אֲנֹשׁ יִסְעֶד, וּבֹי יַחֲזֶה פְּנֵי־מַלְפוֹ, וַיִּדְמָה בֶן־כָּרְךָ;
ב' יָמִם לְבַב־רַדְפָּיו, וְשֵׁשִׁים בְּעָרִים בְּגָדֵי לְעַמְתּוֹ, וּמִם פָּרָא כָרְךָ. —

משקלו ג"פ ש"ת יתר בדלת ובסוגר. בבית א' כתבתי מפני המשקל בסוף הדלת: "יסעד, ובוי", במקום שכתוב: "יסעדנו בוי", ובסוגרו הבליע המשורר החטף סגל של ח' יחזה; וכתבתי בן כרך, במקום שכתוב: בן כרך". וזה מיוסד על מאמר המהוכח הידוע של רבא (חגיגה י"ג ב'): ולמה ישע"י דומה לבן כרך שראה את המלך. ויאמר המשורר כי חכמת אדם תסעדנו ותעמידנו לפני גדולים עד שהמלך במסבו, וכבן מדינה (וכרך) ובן פלטיא, מלך ביפיו תחוינה עיניו ולא יבהל ולא יתמה (כפי' רש"י ז"ל שם), ועוד בזמן המשורר שלנו, היו אנשים של צורה בישראל אשר היה כח בהם לעמוד בהיכלי מלכים כהמשורר והמקובל הידוע ר' טודרוס הלוי ז"ל. — והנה הסוגר של הבית הב' כתוב בזה הלשון בנדפס:

"בהנוי לא מטו המספר אכרך" והייתי נבוך מאד בקריאתו ומצטער ימים רבים כי לא היה לאל ידי לעמוד על הלשון הזה המשובש מאד, כי אמנם עמדותי על זה שהא' של תיבת: אכרך, בא שלא במקומו והוא נגזר מהתיבה שלפניה, וצ"ל; כרך, גם בסוף הסוגר השני, ונכפלה התיבה הזאת גם כאן על דרך השירים במלות משותפות להוראות שונות, וכי אות הכ' של כרך הראשון הוא אות השרש ואות הכ' של כרך השני הוא שמושי' כלומר: כמו רך — אבל הלשון: "בהנוי לא מטו המספרא" אין להולמו כלל. עד כי לבסוף נועצתי בנפשי לכתוב לכבוד אברהם אהבי ואהובי הוא החכם הנודע כהר"ר נייבויער הי"ו ובקשתי מלפניו כי ייטיב נא עם שירי ר' ידעיה ועמדי לרשום בכתב אמת על נייר משוח בשמן העשוי לדבר הזה ומונח על הכתב. הראשון להעתיק משם את גוף הכתב ממש מעשה יד הכותב הראשון באופן שאין להטיל שום ספק בקריאתו, ועם זה כתבתי לו בקצרה את אשר עלתה בידי מכבר בהבנת השיר הזה כדברים אשר כתבתי פה. ומעלת ידידי זה בטיבו להכמת ישראל ובהסדו עמדי מלא משאלותי וישלח לי את ההעתקה הנכונה ההיא של השיר הזה עם הברכה אשר ברך אותי ליום מלואת לי שבועים שנה לחיי הבלי ואבלי... ונפשי תודנו ותברכנו על כל זה בזה נגדה נא לכל עמי! ויפקח אלהים את עיני וארא מיד את אשר עשה הלבלי הבור הכותב בכתב ספרד, במקום שנדפס בהנוי, כתב באמת כנשי, כי הב' והכ' דומות כמעט בכתבו, ואות הג' הוא בינוני בין אות נ' ובין אות ה' ספרדי והט' נראה כנוץ וי"ו מדובקים, ומאשר הברת הד' והט' כמעט שוות הן בקריאת הספרדים והאיטלקים, לכן טעה הסופר ההוא בכתב

מ' במקום ד' ויצא לך: כגד' והוא קרא לעיניו אלפי"ן, לא במקום: לע
 והחליף ת"ט במו" גם כן לשוויי ההברות, וכתב: מטו, במקום: מתו, והפרוד
 בין הדבקים, וכתב: לא מטו (ואולי בשביל הוראת היתד) וצל"א כ: לעמתו,
 ואות הראשון של המלה הבאה אשר אמנם יש לצדדי לאות ה' כי הוא נוטה
 אל ה' הוא באמת אות י', ולא עשה הסופר ההוא ריוח בין שתי מלות וכתב:
 ומספרא, (לא כמו שנדפס: המספר אכרך) ויצא לך: ומס פרא.

ומעתה בא הכל על נכון, כי ענין הבית השני ביחוד הוא כענין הכתוב
 בקהלת (ו' י"ט) התכמה תעוו להכם וגו' — ואיש בער לא יוכל לעמוד
 לפניו, ואם יקים אדם כסיל לרדפו, ונהפך הוא אל הרודף וימס לבו בקרבו
 מפניו, וגם ששים בוערים (אמר זה בדרך צחות והתול, כנגד ששים גבורים)
 יהיו נחשבים כנגדו כגדי, וישסעוהו כשסע הגדי, וגם אשר לבו כלב פרא
 חפשי מפחד ולא יחת מפני כל. המס ימס מפניו כמו הירא ורך הלבב. —
 ואני שמחתי שמחה גדולה כי אורו עיני אז ביום הולדת אותי, לראות
 את הננע אשר בבית הזה, ולטהרו, והיה בעיני הדבר הזה כאלו עשה ד'
 עמי כזה אות לטובה, כי יאיר את עיני בתורתו ותכמתו ושירונו, גם כל
 יתר שנותי כי ישים עוד נפשי בחיים...

והנני מעיר כאן עוד הערה קצרה לעת עתה על דבר התואר: גדיים,
 אשר יתאר בו משורריו זה את הבורים כדורו לפי דמיונו, כי חכמינו
 ומשורריו מקדם נהגו כן בכלל לכנות את מתנגדיהם (שגם הם היו גדולי
 דעה), בשמות: גדיים תיישים ועזים ושעירים, וכדומה (הכל כמו אצלינו —)
 ולשווא עמל החכם הנכבד רש"ף בלקושי קדמוניות לדרוש על זה את השם:
 קפרון (ואיזה מנבני הדור נתעו אחריו) כי יהודי בן ששת לא את י' קפרון
 לבדו כנה לגנאי כאלה השמות כי גם (ויותר עוד) את מנחם בעצמו —
 וזה לי שנים רבות אשר כתבתי הענין הזה לירידי החכם השלם ר"מ
 קירששטיין בכרלין, ויבורר זה בכירור גמור אי"ה בפירושי לשיר אחד של י'
 גבירול המתחיל: אזי בשעיר וכו'.

עמוד ט"ז:

- א' שְׁאֲלוּנִי: אֵיךְ רַע מַעֲלָלִים אֲהֶה וְצִלַת רִכּוּשׁ, וְהוּן אֶצְרוּ"
 ב' עֲנִיתִים: לַעֲזֹב לַתֵּם, אֲבָל לֹא לְהִשְׁמֹן אֶת-בִּשְׂרוֹ, אֵל עֲזָרוּ
 ג' וְכֵן יִכּוֹן, לְהוֹעִיל אֶת שְׂדוֹתָיו, אֲנוּשׁ תִּכְּן וּמִסְפּוֹא לְחַמּוֹרוֹ. —

השיר הזה הקטן, בעל ג' בתים, מיתד שית יתד שית ית בדלת וכן
 בסוגר, הוא נתמד ונעים עד מאד. והגהתי בו ג' הגהות הכרחיות ואמתיות.
 נבית הא', בסוף סוגרו, כתבתי: אצרו, במקום: באצרו, כי כן יכרוח
 המשקל והענין, באוצרו, הוא מן השם: אוצר, שלא יתכן כאן; ואמנם:
 אצרו, הוא מן הפעל: אצר; והכינוי של: אצרו, הוא מוסב על: והוון —
 יאמר השואל: למה אויל רשע וצלח ברכוש ובהוון אשר אצר? — והגהת
 בדלת הב': לתם, במקום: להם. הלשון: לעזוב, לתם, הוא ע"ד: ועזבו

לאחרים חולם; וענינו של: לעזוב לתם, הוא ערה"כ: יכין (השע) וצדיק
ולבש. — והגהתי בדלת של הבית הג': וכן, במקום: וכן; וגם הגהתי זו
היא מוכרחת; ושיעור הבית הג': הוא: וכמו כן וכן אנוש תבן ומספוא
לחמור, להועיל לשדותיו ולא לתועלת חמורו. וכשם שהשדה הוא העקר,
והחמור הוא המפול לו, ולמען יעבוד את השדה יותן לו תבן ומספוא, כך
האויל הרשע נועד לאסוף ולכנס רכוש והון, בעבור שיהיו מוכנים להצדוק. —

עמוד ח"י:

א' ימים לים ידמו וצי אדיר זמן יבא ובו רכלים במסחר חשקו
ב' מבחר סחר רכלי חמודתו עלי אף חומדים אמה והמה תחלקו.

ג"פ ש"ת יתד כן בדלת וכן בסוגר. בראש סוגר הא', הגהתי: יבא, במקום:
בא; בריש דלת הב', הגהתי: מבחר במקום מסחר, והגהתי: חמודתו, במקום:
חמודתם; וכינוי: חמודתו, שב אל: זמן, שבסוף דלת הא', וכן בשיר שאחר
זה, בא: «כל חמודותיו של הזמן — תיבת: «המה», שבסוגר הב', הוספתיה
מלבי, שהיא מוכרחת לבוא לפי המשקל והענין; «אתה והמה תחלקו» הוא
ערה"כ: אתה וציבא תחלקו את השדה. ויאמר המשורר לידידו היקר מאיר
בן שלמה: מכל מבחר סחר הרוכלים בהחמודות אשר יביא אני-שיט הזמן
בבואו בים הימים, אך החצי לכל שאר הרוכלים ימדו, כלומר: כל באי
עולם בימיו של ידידו זה, והחצי לך לבדך ואין לזרים חלק בו אתך, וכל
הטוב הזה יבואך על אף ועל חמת המקנאים (חומדים) כך. [וגם הרמב"ע
ז"ל בשירותיו, ישתמש בלשון: חומדים, על המקנאים בטוב זולתם —
והלשון: חמודתו, חומדים, הוא לשון נופל על לשון להוראות שונות. —
והכונה, במבחר סחר הזמן ובחמודות, היא כל הקנינים הנפשיים
והגופניים שנמצאו באישי הזמן. — והמשורר יאמר מקודם לזה: ואל הגדול
מאיר בן שלמה העברתי טובי, ר"ל: כל טוב הזמן; וירמוז בזה המשורר
גם על שמו אשר הוא מכנה את עצמו, בשם: טוביה. —

עמוד י"ט:

א' ידיה מיום נעים זמן אפס שם לו
לאדון עליה יקר, ולו הממשלה;
ב' בבואר כפיו מבור זמן אל נפשו כל
חמודותיו שאב וגם דלה דלה.

משקלו יתד ד"ת יתד ד"ת בדלת ובסוגר. בדלת שבבית הא', הוספתי
מלת: זמן, המוכרחת לבוא פה בשביל המשקל וכן בשביל הענין, ובלעדה
העקר חסר — ובמקום: קם, הגהתי: שם, כמו שהוא בלשון הכתוב:
וישימני. ולאדון — ומשל, — שמני. לאדון, — שמו אדון. ומשל. ובדלת

של הבית הבי"ת, כתבתי: מבור, במקום: מדור; והמשורר משתמש גם פה בלשון נופל על לשון לשתי הוראותיו: בבור מבור. והכונה: שמיום שההדיל הזמן את מתקו, שם הזמן בעצמו את יהודה ידירו של המשורר (ואחיו של מאיר ב"ש הנזכר בשיר הקודם), לאדון תחתיו על כל כבוד ושמהו למושל, והוא הזמן הלך לו למנוחות; ומאז, הידיד יהודה, שואב בכפיו הנקיות את כל המדות הזמן מבורו. ור"ל: גם כאן (כמו בשיר הקודם לזה), כל טובי הקנינים הרוחניים והגשמיים הנמצאים בימים ההם בזמן ההוא. כי כפי הנראה גם מדברי המשורר פה על אדות שני האחים ידידיו אלה, וכן מפתח דבריו במחברתו זאת עליהם, שקראם בשם: "שני צנתרות הזהב", ואת אביהם: דון שלמון, בשם: "השוע המעולה", שנוסף על חכמת לבם, היו גם עשירים ונדיבי לב. — ובאמרו על הגדול שבאחים, כי חלק כחלק כל באי זמנו יאכל פתו לבדו, ועל אחיו הצעיר ממנו, כי לו כל חמדת זמנו, זה הוא מדרך ההגזמה השירית. —

שם:

א) דַמַע פְּרִדְתָּךְ עַל־נֶאֱד אֲהַבִּים, יְנוּחַ לָנוּ, וְלִיגוֹן תִּסְגֵּר דְּלָתִים;
ב) מַחֲלַת בְּנוֹת־עֵין מֵאֵז תִּהְיֶינָהּ בְּהַפְּךָ הַפֶּה: "וְהִיִּית לָנוּ לְעֵינִים" —

משקל היור ש"ת יתד ד"ת יתד ג"ת בדלת, ש"ת יתד ד"ת יתד ש"ת בסוגר. המשורר הבלוע החטף פתח של ח': מחלת, בדלת הבית הב', והניח הנע של היוד הא' של ויהי; ותיבת: בך, הוספתי כלשון הכתוב ב"חזקאל, וכמו שיגזור המשקל. ויאמר המשורר: בפרידת אוהבים יקל מכאוב פרידתם בבכים, אפס, כי אז תחלה בת עין מרוב הבכי; ובך הדמע יהי ההפך של: "והיית לנו לעינים", כי הדמע הרב יעור העינים, ויהפכו לנחלי דמעה מעיני מים. — ובמליצה החרוזית אשר לפני השיר הזה, ומענינו, נאמר: אז הפצתי מצוד עינים, עינות מים, וצ"ל: הצבתי מצוד. — מה שאמר המשורר שלנו בדלת ב': "בנות עין", הלך בזה בדרך המשורר הקדמון שהזכיר נ' גנאה ברקמה (עמוד 157), שאמר: בנות עיניו, "בקבוץ בת עינך", ר"ל: שעשה הרבים של בת עינך, שהוא אחד עם בבת עינך, כאלו עקרה הוא בת שתתרבה בנות, —

שם:

א) אֵם בֵּין נְיִיתִי וְדוֹד, הַפְּרִיד נְדוֹד, לְפִי וְרַעֲיוֹנֵי יְרִיחוֹן אֶהְלוּ;
ב) קִירוֹת לְבָבִי בּוֹ, וְנִשְׁאַר לִי מְקוֹם לְפִי, אֲשֶׁר נָטָה יְדִיד שָׁם אֶהְלֶה. —

משקלו ש"ת יתד ג"פ בדלת, וכן בסוגר. בבית א', הגהתי בדלת: גייתי, במקום: גייתו; ודוד, במקום: ודור; ובסוגרו: יריחוון, במקום: ירוחוון. ובבית הב', הוספתי בדלת תיבת: בו, ובסוגר, תיבת: יוד, למלאות הסרוון המשקל והטעם. — והשיר הזה, אשר המשורר מיחסו ליהודה ידידו הנ"ל,

הוא ג"כ ממין השירים המשותפים. „אהלו הראשון, הוא מן אהלים וקמנון, וכדומה; והשני מן אהל. — ותחלת דבר המשורר, היא, כי הנדוד הפרוק רק בין הגיות, אבל ריה דודו נשאר צרור בלבו ורעיונו; ואח"כ יאמר: מן אמנם קירות לבכו נדדו ממנו והלכו עם דודו בנדודו, ומשכנו בתוכו, ועמו יחנו ויסעו, אבל במקום אשר עמד שם לב המשורר, פנה המקום הוא למען ידידו, ושם נטה לו ידידו עתה את אהלו.

ואעיר בזה רק עוד, כי בראש עמוד ח"י, שמדובר שם על דבר יהודה זה ידידו של משוררינו זה, בזה"ל: הטור השני יהודה אחיו (של מאיר) בן שלמה אשר מן החמודות כו', נכתבו ונדפסו הדברים לסירוגין, כי כך צ"ל: יהודה אחיו בן שלמה, איש תאר וה' עמו, (הדבור הבא שלא במקומו בשורה השניה), ואח"כ צ"ל: אשר מן החמודות וכו', כי כן יגזור החרוז של: שלמה, עם: עמו. ---

(1) שור ב' בית ב'): **לְרוֹב חֲרוֹנְךָ**. לפי הכתוב והנדפס: לא בחרונך, עלינו לפרש, אך בצדקתם וביושר לבסם תרדפם ותורישם מפניך לא מהתרוגך עליהם כי מה עול מצאת בהם כי יצא הקצף מלפניך עליהם והלא הם עדת ישרים. אבל זה לא יתכן, כי הנה מצאנו את משוררינו זה בעצמו בבחינת עולמו (כמו שנביא בסמוך) מייחס להתבל חימה גדולת (חרון אש) על הנדיבים (הישרים) אשר יתארום בגן אלהים ועצי לבנון וארזים בנגוד להנבילים אשר יכנום בסנה ושקמים וכו'. לכן לא ימלט הדבר מאחת בשתים, או שכתב המשורר: באף חרוניך, והסופר ולא חכם כתב ל' במקום ב', לאיזה סבה שנעלמה ממנו ונחלק הפ' מהסדר ונתגהק לתיבת: חרוניך, והחליף הפ' בב', לשיווי ההכרה של אותיות בומ"ף, ובכן נהיה: לא בחרונך. או אם מה שיותר נראה לי להגיה רק ר' במקום א' (כי הסופר כתב לרוב מלא וי"ו, ונראה לעינים הר' והוי"ו יחדיו כמו א') ולהסיע את הב' מן חרוניך ולהמשיכו למה שלפניו, ויצא לך: לרב חרוניך⁽²⁾, וכמו שכתבתי בפנים השיר ויתרעם המשורר על התבל ויאמר כי בעבור צדקת הישרים ירב כעסה עמהם ותפזרם ותתרחק מהם.

בית ג'): **תְּדַמֵּי לְאִשֶׁת זְנוּנִים, תַּם לְמוֹל צַעֲדֵי-חַפְּנֵי, וְתִרְחַק מִן נְזִירֶיךָ**. הגהתי: תם במקום: תני, המיית נחלק לשנים בכתיבה ונשברה רגלו השניה מלמטה ותהי לנוי יוד — והגהתי: צעדי, במקום: סעדי (כמו בחרוזים הפשוטים שלפני השיר הזה שכתוב: „אשר דרך הכסילות יסעד תהלתו עומדת לעד" שבא: יסעד, במקום שצ"ל: יצעד. כמו ודרך ביתה יצעד, ועל

(1) מכאן עד סוף ההערות לשירים אשר בס' אוהב נשים מצאתי בשני דפי"ן קרועים אשר עליהם רשם לעצמו רש"י ז"ל כנוספות ותקונים להערות שלמעלה ואנכי העתקתי והדפסתי פה. (ש"י'ח')

(2) אחרי כן מצאתי עוד דף אחד אשר כתב ורשם עוד הרש"י ז"ל והגני מעתיקי גם כן בזה:
 לֹא בְּחָרְוֶיךָ וְזָה — כְּלִי-חֶשֶׁק, כִּם בְּנֶת־
 לְתוֹ וְזָה — קֶץ בְּהוֹד אֲבְנֵי נְזִירֶיךָ.

כל חשק, מ"א ט' א', דה"ב ח' ו'.

הערה לשיר ט': זמן לכסיל מרום.
וכבר המליץ ר"י הלוי ז"ל באחד משיריו שבדיוואנו (אשר ביד מעלת
אלופי הנ"ל נר"ו) בתלונתו על התבל ואמר:

גַּם שְׁלַחַה יָד אֶל אֲצִילָהּ לָרוֹם כְּסִילִים עַל כְּסִילֶיהָ.

ובשתוף השם: עש, ימליץ באחד משירי ירירות אשר שלח לר' משה בן
עזרא ז"ל (בדיואן הנ"ל) לאמר:

וְאוֹמְרִים כִּי זְמַן כָּלָה אֶתְּכִי עֵי עֵשׂ יֹאמְרוּ כִי עֵשׂ אֶכְלוּ.

ובשתוף שם כסל, יאמר הרמב"ע בשבת אחד מירדיו (בדיוואנו, שהוא ג"כ
ביד רוממות אלופי הנ"ל ש"י): וְכִסִּיל לְתוֹעָה בְּאִשׁוֹן כְּסֵל. —

ובזה ירנח לנו להבין המשל אשר נשא רבינו שמואל הנגיד ז"ל בבן
משלי שלו, משל אשר נתחבטו בנוסחאותיו ונתקשו בהבנתו החכמים דוקים
והרכבי (ישמרם ה'!) ויבדלו החיים מן הנקרא חי מוהר"ר שד"ל זצ"ל (עי'
ביחוד זכרון לראשונים עמוד קל"ג סעיף ס"ד ואוצר נחמד ב' בעמודים ו'
זו"ו) וזה הוא לפי הנוסח הנכון אשר ברותי מכל הנוסחאות:

בְּחַר אֶת בְּעָלִי שֶׁכֵּל לְחִבְרָה וּמוֹעֵצָה, וְקוֹצֵה בְּכִסִּילִים;

בְּמִשְׁכֵּל תַּעֲקוֹר סֹלַע, וְתִבּוֹא בְיוֹם צָרָה וְתִשָּׁךְ אֶף כְּסִילִים.

בספר אחד כתוב: במו צרה, ובספר שני: כים צרה, ובספר שלישי:
ביום צרה, ואני כתבתי: ביום צרה למעם הענין, ומתחלה בראתי במכתב
עתי המזרה הנוסח: ומשך אף וחילים, הגהתי: „במי צרה ותשך אף
נחלים“ בעבור שנאמר: וישכו המים — אבל שבתי מזה כאשר שבתי וראיתי
הנוסח: כסילים, וגם רגילים המה משוררים לתפוש בלשון הכתובים, ונמצא
בכתובים הלשון: בים צרה, ביום צרה, וגם הלשון: „במו צרה“ הוא קרוב
ללשון הכתוב: כי תעבר במים... כי תלך במו אש, אלא שאני בחרתי
בלשון: ביום צרה למעם שאומר: המלה: אך כתובה בספר אחד ובשני
ספרים כתוב השם: אף, ובטלתי האחד מפני השנים, ומה נקל להתחלף
אף באך כי יקטע הקו השמאל, היוצא מראש הפ' וכפוי לתוכה, אבל לא
יתכן שתתחלף התיבה: את, לאך, כמו שרצה הרשד"ל להגיה: וחשך
את כסילים, וחשך הענין, ואפילו לדעת רשד"ל הבוחר: בים וחשך, נכון
יותר להשאיר הנוסח: ביום, בעבור שנמצא כמה פעמים במקרא נקשר חשך
עם יום (יום חשך) ולא אחד עם: ים — הנוסחאות: חילים, או: נפילים,
אינם רק טעותי סופר. —

ומה שתמה רשד"ל והקשה, לאמר: „ועדיין קשה שיהיה החרון בתיבה
אחת בעצמה (כסילים למעלה וכסילים למטה) וראוי להגיה למעלה או למטה;
סכלים, או אוילים“ אינו תמוה וקשה רק לפי הגהתו: וחשך את כסילים,
ולפי פירושו, ואין להגיה כלום לא למעלה ולא למטה, לא: סכלים, ולא:
אוילים, כי לא הרי כסילים שלמטה כהרי כסילים שלמעלה, כי אלה
שלמעלה — יומם יפגשו חשך הבערות ולא אור למו, ואלה שלמטה —
על דרכיהם נגה אור, והמה אחים לעש וכימה וכוכבי השמים. ואם כן איפוא

גם השיר הזה הנה הוא שיר משותף ככל השירים ממין הזה החורזים במלות שוות בהברותיהן ושונות בהוראתיהן. ואנו תמה תמה אקרא על החכם הגדול המונה רשד"ל ז"ל איך לא הרגיש שהמשל הזה של הנגיד הוא בעל שיר משותף, והוא היה הראשון בימינו אשר זכהו ה' והביא בידו את ס' התרשיש של רבי' משה ין עזרא, שהוא כולו ממין השיר ההוא. (והוא עתיד לצאת לאור בקרוב מדויק הדק היטב ע"פ כמה נוסחאות על ידי תלמידי המובהק והחביב החכם המעולה כהר"ר דוד די גינצבורג הי"ו) והיה בידו ימים רבים והגה בו הרבה, והוא היה הראשון שהודיע מיכו בעולם ככרם חמד ח"ד — ולא עוד אלא שתכף שם מביא הרשד"ל מליצת הר' אבן תבון ז"ל בסוף ס' המוסר שלו, שבא שם פעמים, התיבה: בניבך, שהשכיל אחד מתלמידיו לפרשו שבפעם הב' צריכים אנו לחלק התיבה לשתיים: בני כך, והלא גם הלשון הכפל הזה הוא מין ממיני השתוף בשירים, ובכיוון כתבו לפעמים המשוררים שתי תיבות כאלה כאלו היא תיבה אחת כדי לחדר את התלמידים. — ועתה אבוא לענין באור המשל הזה של הנגיד ז"ל. האף אמנם כי גדולינו חכמינו ומליצינו הקדמונים, רובם ככלם האמינו במשפטי הכוכבים וגזרותיהם אשר חרצו וגזרו על יליד אשה מלדה ומבטן ומהריון עד יום לקבר יובל — עד שקם אשר לא קם כמותו, תרמב"ם זצ"ל ובטל — בכל זאת גם המאמינים ההם, האמינו גם כן, כי לב חכם ידע להסיר את משפטיהם בבחירתו בטוב, ורב כח צדקת הצדיק להפר עצתם, ולהעביר מעליו את רוע גזרתם (חכם וצדיק היו כשמות נרדפים אצל קדמונינו נ"ע). ואף כי המושל המשל הזה, זה נגידינו רבינו שמואל זצ"ל אשר פירש את השם שדי, מנצח ותקוף, כלומר משדד המערכות הכוכבים והמולות, גם הרד"ק בפירושו לס' בראשית על פסוק אנו אל שדי פירשו ג"כ על נצחון האל על הטבע והתולדה. וכן בפרשיו יבאר השם: שדי תקוף ומנצח כענין שודד, ואיננו מזכיר שם הנגיד על הפירוש הזה. אבל תכף וסמוך לזה יאמר: ופי' הנגיד כי והיה שדי בצריך איננו השם הנכבד וכו' רצונו לומר שלפי' הנגיד השם שדי האמור כאן אצל בצריך ובשאר הכתובים שזכר עוד שם הרד"ק הוא חול ולא קדש, נמצא שגם הפי' לשם שדי במקום שבא לשם התואר אל השם הנכבד לקחו מהנגיד — אבל לפי' הראב"ע ז"ל בפירוש שמות ע"פ באל שדי שמביא שם בשם הנגיד רב שמואל שפירושו מנצח ותקוף וכו' יכלול גם את השם שדי האמור אצל בצריך ואצל קול עם השם שדי האמור אצל האל וייחסם לו. ואולי שכחה היתה מלפני כסא כבוד הראב"ע, כי הנגיד יפריש ביניהם או שנאמר כי היתה כוונת הראב"ע רק לומר כי לפי הנגיד השם שדי האמור בכל מקום הוא שם משותף לנצוח ותקוף כל אחד בעניונו ולא שהכל כולל את האל... (1).

(1) הרש"ז ז"ל לא השלים הערתו זאת, וכונתו בפירוש סוף שיר זה כי בעלי שכל כאשר יבאו ביום צרה, יוכלו לשכך כעם ואף כסילים, היינו כוכבי השמים וכסיליהם, ולהפר עצתם, ועי' מ"ש הרש"ז במאמרו הוקר חידות ר' שלמה בן גבירול הנדפס באוצר הספרות ח"ד עמוד 99 סוף הערה 8. (ש"ח'ה').

ב.

(שִׁית יתד שִׁית יתד שִׁית).

א' הַיּוֹם בְּחִבְרַת הַיְדִיד יֵאָרָה.
מָחָר בְּהַפְרָדוֹ יִכַּל מוֹבּוֹ;
מִי־יֵאָסֵר הַיּוֹם וְלֹא יִבְרָח?
או־יֵאָרֵב מָחָר וְלֹא יִבֵּא? —

בדלת הא' הוספתי מלת: יארה, כי כן יכריח הענין והחרוז והמשקל, וזה ע"ד: וארה לחברה (איוב ל"ד, ח'); והמשורר הוכרח להבליע את החטף סגל של א' יארה. בשני הסוגרים כתבתי: מחר, במקום שכתוב בטעות בשניהם: אחר; ומחקתי מלת: יולדיו, הכתוב בטעות בסוף הסוגר הב', שנשתרבו רק מסוף הסוגר הב' שבשיר הב'. — בדלת הב' תפש המשורר את לשון הכתוב (מ"א, ד', י"ד): מי יאסר, ואמנם במובן אחר ממה שבכתוב, כי הכונה כאן, כי אין לזמן התמהמה, רגלי ההוה לא אסורות מצאת, ואורב על דרך העתיד אין, כי יעכבנו מבוא; על כן לא ישבעו בטוב ההתחברות איש עם רעהו, וכצל לא תאריך ימים, ויפרדו איש מעל אחיו במהרה, — ואהבת רעים נאמנים היתה יקרה מאד אצל הקדמונים, ופרידת אהובים נתנו למשוררים בימים ההם מגנת לב מאד, ויקוננו על זה קינות רבות מכאב לבם. —

(כמשקל הקודם).

ב' אִישׁ אֶל־תְּהִי מְכִיר בְּזֵיו מְדִיו
אֶל־מַעֲלָיו שׁוֹר וּמַעֲבָדָיו;
כִּי־אִם זֹאב שְׁנִי וְתוֹלְעָה,
יִחְזִיק מִנַּת־מְדִיו וְדַת יִלְדָיו.

במקום שכתבתי בדלת הראשונה מכיר בזיו, כתוב: אביר בזוי, ובדלת השניה, כתבתי: ותולעה, במקום: ותולע, בשביל המשקל. הלשון: מכיר — ומעבדיו, בבית הא', הוא כלשון: יכיר מעבדיהם (איוב ל"ד, כ"ה). והלשון: מנת מדיו, בסוגר הב', הוא כלשון הכתוב בירמיה' (י"ג, כ"ה): מנת מדיך. והמשורר הבליע את החטף פתח של ח': יחזיק, והניח השוא של יולדיו. — זיאמר המשורר: אל תכיר פנים לאיש, אל תכבדהו, בשביל יופי בגדיו, כי אם ראה אל מעשיו הטובים וגאם הם, והכירו בעבור מעבדיו היפים, ואם איננו לבוש בגדי חמודות. הלא הזאב גם אם הוא לבוש שנים, יחזיק ולא ירפה במדותיו הרעות אשר נפלו לו לחבל מהטבע ומעשי אבותיו בידו; גם

¹ שיר זה נדפס ע"י ה"ד יאפו"ו בציון (דראהביטש תרמ"ו) ע' 49, ושם הוא מיוחס לתראב"ע. ועי' מ"ש הר"ג ברילל ביאהרביכער שלו, ח' עמוד 102, והתחם ר"ד דאזין בספרו חרוזי ושירי הראב"ע ע' 166 וע' 221 הערה 6.

(ש"ז/ח"ה).

אם יתחפש הזאב בעור כבש — כאשר יאמר המשל הקדמוני — הנה הוא נשאר תמיד זאב יטרף טרף, ולא ישנה טבעו לעולם. —
ובס' בן המלך והנזיר (בשער השמיני) ידובר ג"כ על "כבוד האדם לחכמתו, ולא למלבושיו וצורתו", ומסיים שם בזה הענין ואומר בשירו:

וְאִם הוּד אִישׁ כְּמַלְבוּשָׁיו וְעֵדִיו
לְחָרֵב אֵינְ יִקָּר כִּי אִם כְּתַעֲרִי —

והרש"ט פלקירא יאמר ע"ז בס' המבקש (ד' י"ד ע"א):

נפש תוקיר נבזה ליפי
פניו, או הוד סותו, דומה
למכבד מת, יען קברו
אותו, בתכריכי רקמה".

הגהתי: ליפי, במקום שנדפס: לפי, כי כן יגזור הענין והמשקל שהוא על השמינית — וכן במקום שכתבתי: תוקיר, נדפס בטעות: תוקיר, ובמקום שכתבתי: דומה, נדפס בטעות: רומה. ובמבחר הפנינים (שער התפארות הכסילים): אין מעלת האמת הבגדים החמודות, אלא הדעות הזכות. —
ואשוב לשירנו, ואומר: כי הלשון: זאב שני, בלי: "לבוש", הוא קשה גם לפי הגהתי: ותולעה, כי עלינו לומר שהמשורר דבר בדרך קצרה בשביל המשקל, וסמך על המבין, שיבין כי זאב שני, הוא צבוע שני בלבושו. לכן יתכן לומר, שהמשורר כתב באמת: זאב שנים לבשיו, אך הסופר טעה מדי כתבו בחפזו, ובבוא לפה עטו: שני: נפל לפומיה גם: ותולע, באשר גם שניהם נפגשו תמיד במקרא. —

(ח' תנועות בהבלעת שואין וחטף —)

ג' קוֹל קוֹרָא אֶל־כּוֹס הַזּוֹבִיִּים.
מְלַקְרָב אֵלָיו הַקְּרוֹבִיִּים:
מִזֵּב נוֹלֵד אֶל־שָׁעָה מוֹבָה
מֵאֲשֶׁר יוֹלֵד בֵּין הַמּוֹבִיִּים.

במקום הנוסח שכתבתי בדלת הא', כתוב בנדפס בציון, כך: קול קורא קורא (פעמים) כים הזהובים, מה שאין לזה ענין והבנה כלל, מלבד השחתת המשקל. ולפי הגהתי, יאמר המשורר: כי יש קול הקורא לזבובים אל הכוס (שר יין), כי ריחו הנודף, אשר יריחו אותו מרחוק, הוא כאלו הוא קול שורק להם לבוא אל הכוס; והוא קרוב בפיהם, ובטרם יקרבו אליו בעליו, הקרובים לו, כבר הבאישו הזבובים יין רקחו: גם יתכן לכתוב: קול קורא כוס אל-הזבובים, הכוס הוא כקול קורא בריחו הטוב אל הזבובים, במקום שהיה לו לקרב אליו את קרוביו, המה בעליו הראויים לו; והענין אחד, לאמר, כי הכל תלוי במזל, המזל יקרב אליו רחוקים, כל זר, כל אשר

בו מום רע (כל פחותי המעלה כמו הזכוב לעומת כל שאר בעלי כנף רמי המעלה) אשר ראוי להתרחק מן כיעורים כאלה, אותם יקרב, וקרובים, חשובי המעלה, אותם ירחק בזרוע — על כן יאמר: כי טוב למי שהוא בן בווי, ונולד בשעה שמשל בה כוכב טוב, מכן טובים שנולד במזל רע. — ונראה שהיה הזכוב משל שגור בפי המשוררים הקדמונים על הפחיתות אשר תשתרר על הרוממות, כי כן יאמר ר' אברהם בר' חסדאי ז"ל, בהקדמתו לס' בן המלך והנזיר: על שלש מאד ירגז לבבי ...

לנשר נמרטו כנפי נאוננו, וכנפי הזכוב עליו פרושים".

ובשער החמישי יאמר: והמושלים אמרו במליצתם, ובמשליהם ובחידותם: הזמן ישלח הזכוב, ויתן הנשר בכלוב. וכבר נאמר במבחר הפנינים (שער השנאה): הוזהר משנאת האדם אף מן הנקלה, כי פעמים שיתנק האדם הגדול בזכוב קטן. —

(כמשקל הקודם).

ד' מוֹסִיף עַל־חַמָּא פֶּשַׁע, כְּלִיּוֹם
 בּוֹדָה, אֶל־יִמְלֵט דְבָר;
 אֶף הַקְדָּרָה הִלְכַת הִיא
 לַפְּיִם, עַד־כִּי תִשְׁבֵּר.

כריש סוגר הא', כתבתי: בודה, במקום: בודק, ובמקום שהיה כתוב רק אות א' וקו מתוח עליו, כזה: א', כתבתי: אל; ויתכן ג"כ להגיה: אי, או להציג ל' לפני הא', ולקרות: לא, והענין אחד. בסוף הדלת הב', הוספתי מלת: היא, כי היא מכרחת כאן. — בודה, הוא, כמו: בודא, בוטא, בוטה, שהכל ענין דבור בכלל. ויאמר המשורר, ע"ד שאה"כ: ברב דברים לא יהדל פשע, וע"ד אמרם ז"ל: כל המרבה דברים מביא חטא; שכל המוסיף לדבר דברי חול, מיום אל יום, יוסיף פשעים על חטאיו. כי הרגיל תמיד בפטפוטי מלין דעלמא, ירגיל את עצמו בכל העבירות החמורות התלויות בדיבור, כלשון הרע ורכילות וכו'; וסוף סוף לא ינקה מעונשו. וזהו, אם כיון המשורר בלשון: בודה על ביטוי דברים בכלל. ואם היתה כונתו בלשון הזה, על הבודא מלבו דברים לא היו, כמו שכן היא ההוראה הפרטית של לשון של בדא בכתובים, מכש"כ שהמלמד לשונו דבר שקר, יוסיף לחטוא תמיד. ולסוף, דובר שקרים לא יכון, ויפיח כזבים לא ימלט; כי מאשר אין רגלים לשקריו, יפול ברעה עמהם. וזה, או זה — יהי ככד, אשר אם ימים רבים תרד העינה ותשאב, סוף כל סוף, לא תעלה עוד, כי תשבר על-המבוע. —

(יתד ש"ת יתד ש"ת י"ת).

ח' אָנוּשׁ רִיקָם וְקוֹרָא בְּפִפְרִים.

אֲנִי תוֹדֵיִם, בְּלֹא תִרְן וּמְלַח;

וּמְלַח מִבְּלִי־פֶת, אִין דְּבָרִים

הַיִּמְעִס־תְּךָ תִּבְלִין מִבְּלִי־לַח? —

בדלת א', כתבתי: בספרים, במקום: הספרים. בסוגר א', כתוב: באני, ואני הסירתי את כפז, בעבור המשקל; והסופר טעה, כי לא ראה, "שיש וסדרת טעם" (לשון ר"י בן גנאת ז"ל ברקמה עמוד כ"ט), וחשב לתקן וקלקל. ויאמר המשורר: כי האיש אשר לבו ריק מדעת, להכין בספרים אשר הוא קורא בהם, הוא דומה לספינה בלב ים, שאין מנהל לה; כי הוא שוחה בים המדע — הספרים, ואין לו רב החבל — השכל, להשכילו בינה בדבריהם.

בדלת הב', כתוב בציון: ומלה מבלי פה, ואם היה זה הנוסח הנכון, עלינו לנקד: ומלה מבלי פה, ולפרש: כי נמשל נדמה הבור רק שאין בו מן תבונות וקורא בספרים, גם למלה שאין לו פה לצוות אל חובלי האניה. אבל, איך יתכן, שאחרי שהעלה המשורר את מעלת המלה למעלה ראש מקודם לזה, עד שהמשיל את השכל אליו, לאמר: שהשכל מנהיג את בעליו, כהנהגת המלה את הספינה תוך כדי הבור, יורידנו מגדולתו, לאמר, שהוא (המלה) בעצמו, כלא היה הוא, כאיש בור ורק, בלי עזר כנגדו הפה המדבר, שהוא השכל; גם הלשון: אין דבר, הוא דבר מותר. לכן הגהתי וכתבתי: ומלה מבלי פת. והוא משל אחר על אותו הענין בעצמו, לאמר: שהקורא בספרים בלי הבנה בהם, הוא נדמה לפת, האוכל מלה בלי פת, כי הפת — השכל, הוא העקר, ולא האותות המתות שבספרים; ואם פת במלה תאכל, אם תכרוך שכלך עם הדברים הכתובים בספרים, ותאכלם ביחד, אזי מה טוב. ופירושו של: אין דברים, הוא: מלה בלי פת, אינם ולא כלום, כמו: שלום לך ואין דבר (ש"א ד', כ"א). ובציון כתוב בטעות: אין דבר, נגד המשקל והחרוץ. ואולי כתב המשורר: אין-בשרים, כלומר: בלי פת ובלו בשר, כי גמצא גם הקבוץ מבשר (משלי י"ד, ל'). והמשורר תפש לשון על לשון, בהסמיכו תיבת: מלה, תיכף לתיבת: מלה. ועל אמתת הגהתי בכלל שבדלת זו, תעיד כוגרה. —

במקום הנוסח שנסחתיו בסוגר, כתוב בציון: היטעם היך תבלין ומלה בלי לח דבר. ומחקתי שתי תיבות: ומלה, דבר, שהן מיותרות, והוספתי אות מים, לפני: בלי; ובוזה הכל עולה יפה, הענין והמשקל והחרוץ. והמשורר מוסיף, ואומר: 'אמנם יש קדרה הצריכה לתבלין, למתק את המאכל, אבל מי פתו, אשר ישום על האח קדרה שכולה מלאה רק תבלין, בלי רוטב בתוכה? — המשורר קורא בשם: לה, כל מעשי קדרה, כל תבשיל המבשיל במים, הפך צלי-אש, שהוא יבש. — והכל משל על ענין אחד, לאמר: שאי אפשר זה בלי זה: הקורא בספר בלי לב מבין הוא הווה, ושוא הווה; הוא עושה מעשה קוף, כי כל מעשה בלי כונה הוא כמו בלי נשמה גוף; כספינה אשר בלא תורן ומלה, המים לא תצלה; והאומר: אכל מלה, בלא פתי, הוא פתי; והאוכל רק תבלין, אתו משוגתו תלין, הלא ידענו אם לא שמענו בימינו, כי מטורפי הדעת, המכנים עצמם מקובלים (מלשון: קבל א בארמית) — אומרים: כי הקריאה בעלמא בספר ידוע (אשר שם לו בלשון:

סגו נהור —) אף בלי שום הבנה נכונה, היא מסוגלת להנשמה (כי תחי נשמה —).

וכאן נכנס לרשות שאינו שלו, שיר קטן, ולא צרפתי את הקטן הזה למנין, בעבור שהוא אינו מן הענין — ואם הוא באמת נעים ונחמד מאד; על כן אציגנו למטה, בתום כל שירי-מוסר אלה. —

(ה' תנועות בהבלעת השוא"ן הנעין).

ו' קום עֲצֵל! עֲדִמְתִּי תִשְׁכָּב?
שׁוֹר הַנְּמָלָה! אֲנֶרְה הַבָּר;
לֹא־רְאִיתִי חֲתוּל יֵשֵׁן
שָׁבָא אֶל־תוֹךְ פִּיהוּ עֲכָבָר.

מלת: הבר, בסוף הסוגר הראשון הוספתיה מדעתי, כי כן יכריח לא לבד הענין, כי מבלעדה חסר הנשוא — כי אם גם חחרו והמשקל. והבית הראשון, מוסד על פסוקי משלי שבסמן ו' (ו'—ט). ע"ד נקודו של שם: חתול, עי' תשבי בשרשו. —

ויקר מקרה לא-טהור להמשל הנכבד הזה, כי הוא סדור שנחלק בכ"י, הבית הראשון ממנו (קום עצל), קרוב הוא במקום אצל הבית הראשון של שיר אחר (על צוארך) ולא קרב זה אל זה בענין. וזה הוא תערובות מין בשאינו מינו, מין שיר ידידות במין שיר משליי (כמרומז לעיל), ונסמן על שני הבתים הללו: סמן ו', כאלו הם שיר אחד; והבית השני ממנו (לא ראיתי), אשר לא הושם בו רוה בין הדלת והסוגר, הוא בית האצל לבית הראשון של שיר אחר (לאיש הרש), ונרשם עליהם סמן אחד: סמן ז', כאלו הם ג"כ שיר אחד. הוי מגיעי בית בבית! —

(יתד ש"ת יתד ש"ת בדלת יתד ש"ת יתד ג"ת בסוגר).

ז' לְאִישׁ הָרֵשׁ הֵיִתְבֵּן
לְדַבֵּר לְפָנַי הַסֵּבֵן?
הֲלֹא נוֹדַע אֲשֶׁר הוּא כֵּן:
„בְּזוּיָה חֲכָמַת הַמִּסְבֵּן.

המשל הזה הוא לבדו יצא נקי מטעותי סופרים. ורק בבית הראשון ממנו, הדביק הסופר את הנפרדים, ולא הבדיל בין הדלת לסוגרה (כמובא למעלה). וכונת הממשיל בבית זה, לאמר: לא זו בלבד, שהאיש העני לא יוכל לעמוד במקום גדולים, בעלי האוצרות, אלא אף זו, כי גם לפני הסוכן, הפקיד הממונה על אוצרות של אחרים, או שהוא גבאי צדקה, מוטל על העני לעמוד בכבוד ראש ובהכנעה, וכי ידבר דברו לפניו, הרי זה נחשב, כאלו הוא מדבר בפני מי שגדול ממנו. והמשל הזה כולו, אין צורך לפרשו

לחכמים, שהם יודעים היטב, שעליהם חל רוע הגזרה הנאמרת בהמשל, וכל חכמתם לא תעמוד להם לבטלה ולהעבירה מהם; ק"ו שאין צורך לפרשו לטפשים, שהם כבר הרגילו להוסיף על מנין המצות מ"ע זו, של ביוון חכמתו של העני, ומצות ל"ת, שלא יהיה לחם לחכם ולא עושר לנכון. והן ממצות דרבנן, כלומר: שמושל על רבנן ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם, להיות בזוים והרופים, ושלא לדור בבית לחם. —

ג.

א' אַחֲדִי לְבָנִים אֲצִילִים
 ב' מִי אִישׁ־אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־
 אֱלֹהִים מִדְּבַר דְּבָרִים ד', ל"ג. — אֵלִילִים אֶל מִי־ם הַבְּקוֹק ב', ו"ח. —
 ג' מִלֶּךְ בְּאַרְמוֹן, לְבָדוֹ
 ד' נִפְרָד, בְּלִי־אֶח וְלֹא־בֶן,
 קהלת ד', ח'. "נפרד בלי אח" תפש לשון גבירול בשיר התלונה בית מ"ג
 ה' חֹמוֹת אֲבָנִים סְבִיבֵי
 שורו"ת¹ בַּפֶּז לֹא מִסְלִים
 "בפו" שו"א תמורת הפתח בשביל המשקל. —

ו' דַּלְתִי שְׁעָרָיו בְּחֻכְמָה
 בְּבִלְי־כְרִיחִים נְעֵלִים
 ויהיה אם כן הכינוי נעולים שב אל שעריו, כי שער בא גם
 בלשון זכר — ואם גם יונה הכינוי גם על דלתי כי בשביל החרוץ לא
 דקדקו מעולם גם מבחרי המשוררים וזכרו את הנקבות ונקבו את הזכרים,
 ואף כי בדברים שאין בהם רוח חיים, כידוע הדבר המיוחס בזה להראביע.
 ז' מִשָּׂא לְהִבִּיא בְּשֶׁבֶת
 ח' מְצוֹת נְמִילָה בְּלוֹבֵב'²
 ט' רֹאשׁוֹ בְּרוּחוֹ יִנְפֵף,
 י' רוּחַ לְעוֹלָם, פְּעֻצִים
 י"א נֶעַר — וְהוּא אִישׁ דְּבָרִים
 בָּהֶם יִצְווּ פְּלִילִים
 לְשִׁמּוֹר, בְּרַב מְעַלְלִים
 שָׂרְשׁוֹ — בְּמַטְעֵ³ אֲשֵׁלִים
 עַל־מְעִינִים שְׁתוֹלִים
 קָמָן — וְהוּא רַב־פְּעֵלִים

¹ חתירה הוואת כבר נדפסה (באשר הזכירני ידידי החכם ר' דוד קויפמאן) על ידי החכם ראיון בספרו חרוזי ושירי הראב"ע ע' 215 מתוך דיואן הראב"ע שהוציא לאור הח' ענערס (איג'ר) ס' 46 ע' 9 ושם ע' 152 הוסיף החכם קויפמאן הערות והגהות ומצא פתרון החידה, והוא, הלשון: ועי' גם מ"ש החכם פארגעס במכתב חרשי להחכם גרעץ לשנת 1887 עמוד 275. (ש'ו'ח'ה').
² בדיואן הראב"ע הנ"ל: לא כל.
³ שם שירות, אך החכם קויפמאן (שם 152) הגיה ג"ב: שורות.
⁴ החכם ר"ד ראיון בספרו הנ"ל ע' 215 הגיה: כלולב.
⁵ בדיואן הנ"ל: כמעט, אך החכם פארגעס במכתב חרשי להחכם גרעץ שהוכרתי למעלה בהערה 1 הגיה גם כן כמעט, כמ"ש החכם ראיון שם.

נִפְּשׁוּ כִּמּוֹ אִישׁ־הַתְּלִים
 בִּינּוֹת גְּלִילֵי עֲנִילִים
 גַּם הַשְּׁפָלִים שְׁפָלִים
 נִחְשָׁב כִּמּוֹ הַכְּסִילִים
 מִרְף כִּמּוֹ הַשְּׁחָלִים
 יִפִּיל בְּרוּחוֹ חַלְלִים
 מִכְּפָה, כְּהַלְמוֹת עֲמֻלִים
 יִשְׁלֹו עֲבָדִים וּמוֹשְׁלִים
 מֵאֵב הַמּוֹן הַשְּׁקָלִים
 עָרַשׁ גְּבִיר (הַנְּפִילִים?) הַפְּסִילִים⁽¹⁾
 עַד בֶּן־חַמְשִׁים בְּלוּלִים
 נִחְשָׁב בְּבֶן־יִשְׁמַעְיָאֵלִים
 נִמְשָׁל בְּדַת יִשְׂרָאֵלִים

י"ב) עֵת יִצְרִיךָ עֵת יִמְצָר
 י"ג) נִסְתָּר בְּלֵילָה וַיּוֹמַם
 י"ד) אַךְ הַנְּבָחִים נְבָחִים
 ט"ו) חוֹצֵה בְּצֵאתוֹ וְנִרְאָה
 ט"ז) אוֹכֵל דָּמוֹתוֹ כְּאֶכֶזְר
 י"ז) מֵתִים יִחְיֶה וַיְמִית
 ח"י) הוּא רַךְ כְּמֹשֵׁי, וַיִּכֶה
 י"ט) אִין קִין לְמַסְפָּר צְבָאִין
 י"ך) הַבְּרוֹן בְּחֶלְקוֹ, וְלִקַּח
 כ"א) צָעִיר וְעָרְשׁוֹ כְּמִדַּת
 כ"ב) מִבֶּן שְׁלֹשִׁים גְּדוּדָיו
 כ"ג) תִּקְוָה כְּזֶכֶר לְעוֹלָם
 כ"ד) וַיְהִי כְּאִישׁ גַּם כְּאִשָּׁה

הבליע השוא נע של יו"ד : ויהי. —

כ"ה) נִהְפָּךְ וְשָׁב כְּנִקְבָה
 כ"ו) דְּגוּל בְּקֶרֶב חֲבָרָיו
 כ"ז) עֲמוֹ : שְׁלֹשׁ קַלְשׁוֹן, גַּם
 כ"ח) רַק בְּאֶרֶם נִהְרִים
 כ"ט) בִּינָה, נְדִיבֵי מְשָׁלִי
 ל') וַצְרוּף לְכַבֵּד פְּכֶסֶף
 כספ נבחר ל ש ו ן צדיק (משלי י"א, י').

כ"ה) נִהְפָּךְ וְשָׁב כְּנִקְבָה
 כ"ו) דְּגוּל בְּקֶרֶב חֲבָרָיו
 כ"ז) עֲמוֹ : שְׁלֹשׁ קַלְשׁוֹן, גַּם
 כ"ח) רַק בְּאֶרֶם נִהְרִים
 כ"ט) בִּינָה, נְדִיבֵי מְשָׁלִי
 ל') וַצְרוּף לְכַבֵּד פְּכֶסֶף

תִּשְׁבַּע בְּטוֹב מְאֻבָּלִים
 יִשָּׁן, וּמִכְחַר־עֲגָלִים.

ל"א) תְּבוּא לְבֵיתִי בְּרִנָּה*
 ל"ב) לָחֶם חֲמֻדוֹת וַיִּין

(* ולשונו רנה (תלים קכ"ו, ב').

ותרן לשון אלם (ישעי' ל"ה, ו').

תרון לשוני צדקתך (תלים נ"א, ט"ז).

(1) בדיואן הראב"ע שם : עתים.

(2) שם : הספילים, והח' עגערם שיער ג"כ שאולי צ"ל : הנפילים.

(3) שם : עמלים, אך החכם ראזין הגיה בשם החכם עגערם גם כן : ערלים.

(4) שם : חללים, ורש"ז לא הודיע לנו מדוע הגיה : חבלים ובלתי ספק היה מעמו ונמוקו עמו.

(ש"ו ה'ה').

ד.

(1) שלח א"ע לרבינו תם:

יֹם אַחַדָּה חֶקֶם כְּאִתֵּיאל	אֶלֶף פְּעָמִים אֶכְרַעַה לְאֵל
קָם, בְּעִמּוּד הָרֶב וּבֵא גּוֹאֵל	כִּי תִהְיֶה תְּבוּנָה אַחֲרֵי נַפְלוֹ
כְּבוֹד וּתְפֹאֶרֶת לְיִשְׂרָאֵל	רֵשׁ הַגְּבִיר מַעֲלֹת אֲבוֹתָיָךְ
אֵשֶׁר חָפֵשׁ יְהִי שׂוֹאֵל	הֵא כֹל נְדִיבֹ (בגליון: נבוני) לֵב עֶבְדֶּיךָ אֵין [איש]
אַתָּה מְקוֹם מְקַדֵּשׁ וְהַהֲרֹאֵל.	מִמְשַׁלְתָּךְ לְעַד בְּלִפְתּוֹתָם

ורבינו תם ז"ל השיב לו:

יֹדַע <small>(כתוב י"ד אחר הענין ומתים)</small>	לְבָבִי מַחְשְׁבוֹת תּוֹכּוֹ אֵל אֲבִרְהֶם, בְּאִמּוֹר <small>(בכ"י ויאמר)</small> לֹא כֹה.
עֵינַי רְאוּתוֹ בֵּן תַּעֲיִדְהוּ	אִם מוֹקְמָר מוֹגֵשׁ <small>(בכ"י ומוגש)</small> בְּמַעֲרַכּוֹ
קוֹפְאִים עָלַי שְׂמֵרָם, לְבֵן אֵל רָם	זָקֵן, לְצוֹלַע עָלַי יִרְכּוּ <small>(מלת ירכו כמנעם אין השמות ניכר)</small>
בֵּית אֵל מִצְאֵנְהוּ וְעַמְנֵי	שְׁמָה יִדְבֵר דָּת אֲבִי שׂוֹכּוֹ
רַב אֲבִרְהֶם הָאֲבִי עֲזָרִי	עֶבֶד אֲשֶׁר גָּבַר דְּבַר תּוֹכּוֹ <small>(גם תוכו בכ"י מסורשיש)</small>

(1) במכתב עתי השרון אשר על יד הכרמל שנה שביעות עמוד 209 הדפוס הרש"ז ז"ל, פליצה חידה, שלוחה מהראב"ע ז"ל, לרבינו תם ז"ל. ובהקדמתו יאמר: „מלבד שיריהם אשר כבדו זה לזה, הנדפסים בספר היוקר עומרו השכחה, וממנו בצינון ע"י החכם דוקים ובכרם חמד ח"ץ ע"י החכם רשד"ל, עוד נמצאים תחת ידו שני שירים יקרים שהריצו זה לזה אשר לא זרח עליהם עוד שמש הדפוס והם גם כן מכ"י הגביר וכו' הנ"ל יחי' (רנ"ה גינצבורג) והגני לפרסמם ברבים ע"י הדפוס אי"ה" — ובמכתב עתי המליץ לשנת תרמ"ח ס' קל"ז במכתבו ע"ד ס' יראים כתב הרש"ז ז"ל: „ואני ראיתי כי שם המהבר (ספר יראים) אותותיו תיבות שלימות, כי כתב שם אליעזר מלא: אל"ף, למ"ד, יו"ד, עו"ן, זיו"ן, רי"ש. כל אות משמו לא לבד ככתבו בראש תיבה: א, ל, וכו' כי אם כקריאת כל אות בשמו המיוחד לו בתיבה מלאה: אל"ף, למ"ד וכו' — וידעת היום כי הרא"ם ז"ל את רבו ר"ת זצ"ל ראה הולך בדרך הוה, וילך גם הוא אחר רבו גם בדבר הוה, כי הנה ר"ת בספר הישר דף ע"ט ע"ד כתב תשובה לאחיו הרשב"ם זצ"ל והקדים לפניה איזה חרוזים וכו' ראשי תיבות יעקב וכו' והשם „יעקב" הוא כתוב במלואו לתיבות וכו', ואולם דע כי גם ר"ת לא מלכו הוציא מלים מלאות לאותיות של תימות ישמו, כי אם יצא בזה בעקבות הראב"ע ז"ל וכו' כי לא מהרתו למצוא זאת כי אם אחרי אשר הקרה ה' לפני עוד שני שירים קצרים קרים שהריצו זה לזה שני גדולי דורם וכו' השיר הראשון הוא מהראב"ע לכבוד הר"ת, ונראה שנתחבר לראשית קבלת הפנים שהקביל הראב"ע את פני הרב ר"ת, והשני הוא תשובה מפני הכבוד והאהבה מר"ת הראב"ע, וגם שניהם הם מתנבאים בשיריהם כסגנון אחד בראשי חרוזיהם ברשימות שמותם על הדרך הנזכר" — עב"ל הרש"ז, ושני אלה השירים מצאתים בין כתביו, רשומים בעופרת, מתוקנים ומוגזקים, והעתקתים כמו שמצאתים בלי פירוש, ופירסמתים פה ברבים. — (ש"ח'ה').

על תבנית השולמית, לפתוח במה דסיים, ועי' נחל קדומים צד 27 בהוספה לדף ט'. והפי' של אזהרות הנזכר שם הוא פי' ר"מ תבון כמו שמצאתי בכ"י גינצבורג הלשון ההוא שמביא דוקעס שם בפי' אזהרות ר"מ תבון. (ש"ז).

אלהיך אש אוכלה, והתטאים ילהט בסבך, לכן הכון לקראתי והחדל לטמון עון (בחבד¹), שמע עמי ואעידה בך.

בך הקימותי עדות ליחדני שתים ביום ולדבקה בי ולעבדני באמת תחת נסכי אלילים, להשבע בשמו ולקדש ולאהבה וליראה שוכן זבולים, ולפדות פטר חמור בשה להיות לעבודת גאולים, בזרוע נטיה ובשפטים גדולים. גדולים תהיו בגדילים וטוטפות ובברכת שמע וכבודכם לא ידל, כופר תמצאו בפדיון וברית המול ובכבוד היותו נבדל, מציאה גזול וחומש ועבוט תשיב ומהלוותו לא תחדל, מלוה ה' חונן דל.

דל שפתיך וצור [אז: נצור] תעודה ללמוד וללמד לשמור ולעשות בדרך הדרכתך, שבעת ימים תאכל מצות כאשר צויתך, בדם פסח וצלי אש ומצה ומרור הזהרתיך, בדרך חכמה הורתיך.

הורתיך לצדק הדין² לרחם דלים ולקבור מתים ולפיים חלכאים מהנאם, ושיחת מאה ברכות ותפלה והלל שמונה עשרה לגמור והשאר לקראם, ישישו מנחמי אבלים ודורשי חולים במוצאם ומובאם, ושבו עד ה' ונעתר להם ורפאם.

רפאם בענוי כפור וזרוז הגוף³ וארצך תשב פרוות, בעלותך במעשר בהמה ובמעשר שני ותתך מנות ועורות קדשים⁴ ושוקים וחזות, שמור שבת מחללו וקדשתו בין מלהבות, אשרי אנוש יעשה זאת.

זאת עשו וחיו להחיות אח ולשמה יתום ואלמנה ולוי ולעזוב לקט ופרט ועוללות לענייך, מורא מקדש ולמוד בנים והקם מצות פריה ורביה למצוא ממני פריך, דברי על מזוזות תכתוב ותלמוד תורה להנעים⁵ יהי הפצך ומאויך, נצריה כי היא חייך.

¹ החכם צונג בספרו קורות הליטרטור של הפיוטים עמוד 194 הביא ג"כ החרוזים הראשונים מתוך אזהרות אלו, אמנם אחר: „בחבד“ הביא עוד: „הנה תורתי לעדה תהיה בלבך“ — ולא ידעתי מאין לקח זאת, אולי מתוך גוף כ"י גינצבורג, ובהעתק זה שלפני השמיט המעתיק אלה חמש מלות בשגגה, כי גם הרש"ז כתב אודותיו כי לא ידע אם העתיק באמונה. ואולי מתוך כ"י אחר לא נודע. (ש"ז'ח"ה).

² בפי' ר"מ תבון כ"י 507 שלוי: וכן גקטילה כתב צדוק הדין ובקור חולים, ואכן גיברול כתב הוריתך לצדק את הדין ולרחם דלים ולקבור מתים.

³ שם וגם בהואיל משה באר דף צ"ג: בן גיברול כתב באחרות וזרוז הגוף וארצך תשב פרוות בעלותך במעשר בהמה וכן גקטילה כתב זקן ונער לזרוז גוף ולרוץ פני צור ישעך (ועי' מה שכתבתי באגרת בקורת הנ"ל עמוד 5 ונראה כי רשב"ג לקח מר"י גקטילא).

⁴ שם ושם דף צ"ד: הזכיר בן גיברול באחרות ועורות קדשים ושוקים וחזות, וכן גקטילה כתב ועורות קדשים ושקלים.

⁵ שם ושם דף פ"ב: וכן גיברול כתב באחרות ותלמוד תורה להנעים. וכן גקטילה כתב ותלמוד להנעים.

דין יאריכון ועסקיך הגיע במשלה הקן וכבוד הורים ומוראם והיותך נקי שנה אחת ותפרח כגן רטוב, יד ויתד על אונך תכין והאלילים תחלוף ותשרוף מחטוב, ערומים תכסה ⁽¹⁾ ונתון תתן להם להנצל מקטוב, תפתח ירך ישבעון טוב.

טוב וחסד ירפוך אם צדק תרדוף ומוצא שפתיך תשמור ותצר מצות הקהל את העם, מפני שיבה תקום והדרת פני זקן, ואמה תשלח ביובל ובשביעית ועם הבהמה להרביעם, אהבת צדק ומשפט ויראת חכמים ואהבת גרים ואחים להוכיחם מפשעם, ולמוכיחים ינעם.

ינעם לי פעלך בהענק והעבט ותשומת יד כל משה כספה, יחופש האמה בסימן ועבד נמכר במיתת אדון ויובל וממכר חצרים ובתי חומה ועגלה לקצות ערפה, החזקת תמושת יד ומחזקת במבושי איש כי העזה פניה אפה, וקצות את כפה.

כפה תקוץ ומשאת אויב תעמוס ונפלו ורביצו תקים והזהר להרים חלה מעוגיך, ולקדש ראשון ושביעי וראשון ושמיני ולקרוא לשבת יום חדותך ותענוגיך, חק עצרת ותרועה ועבודת כפור וסוכה ולולב ולראות ולחוג ולשמוח בחגיך, ועשית מעקה לגגיך.

לגגיך תשים מעקה ותרדה בעבד כנעני לעולם ומצות ייבום תקיים להקים שם המות, חליצה מנעל ורוק והבדל שש ערי מקלט להציל לקוחים למות, קביעת ראשי חדשים חשוב ותקופות לעבר שנה ועשות צדקה לחשוכי צלמות, וצדקה תציל ממות.

ממות נפשך אהשוך במתת שקלים וכסוי הדם וביעור המין וודוי מעשר ונדירים אם לא תאחר, גמולך אשלם בשלום מדות וצדק הין ואבני משקל ומשורה במבחר, חמשה חומשים להנעים ⁽²⁾ ולשרוף נותר ודברי לשון בכל יום על לב תבחר, ודעת מחרוץ נבחר.

נבחר כהן גדול למשאת כפים ותלבושת שרד ⁽³⁾ ולבא היכל לפני בצייץ נור ובגדים שבע, מעגל סנהדרי גדולה וקטנה לדון דיני ממונות ⁽⁴⁾ ונפשות ואבות נזיקין תקבע, הוזהר בחמשה מעשרות ושלוש שכחות ופיאות ארבע, וימלאו אסמך שבע.

שבע יהיה בהפקר שביעית ויובל והקדש במהרת מקרה נדרם ונדות אשה דוה, וטבול יום ודוה ולמוד כהן לטהר בגדים ובתים ולבעול בתולה מעונגה ונאוה, עומר ראשית להביא ולספר תמים ושפל רוח תחת גובה וגוה, ולפני כבוד ענוה.

⁽¹⁾ שם ושם ד' צ"ח: וכתב בן גיבורל באחרות ערומים תכסה ונתון תתן להם, וכן גקטילה כתב והחיותו והלבש מערימו והעבוסו.

⁽²⁾ שם ושם דף צ"ב: וכן גקטילה כתב עמרת שלום וארוכה נמשכת בהנעימך חמשה חומשים.

⁽³⁾ שם ושם דף פ"ח: אבל מצאתי באזהרות אחרות לבן גיבורל ותלבושת שרד ולהודות ולבא לפני, וכן גקטילה כתב כהן להלביש שרד ובגדי קדש לעבוד פנימה.

⁽⁴⁾ שם בכ"י: בן גיבורל כתב באחרות לדון דיני ממונות ונפשות ונשים ואבות נזיקין תתבע, וכן גקטילה כתב ישיר לדון דיני נפשות וממונות וכתב נשים ואבות נזיקין.

עונה וכן תתמוך בשמן המשחה ומאור וקטורת סמים ותבנית משכן וכליו ושש מערכת ומתנות כהני, וחנוכת המזבח ותודות שתי הלחם ולחם הפנים לתת לפני, עולות ושלמים וקרבנות ומאכל קדשים ומעשר שני בבית מעוני, כי תבואו לראות פני.

פני יכפר פר כפור וחק הבא על כל המצוות ומעשה מליקה ופשיטה וקבלה ויציקה ובלילה כהוגן וכשורה, מליחה ותנופה והגשה ופתיתה וקמיצה והואה והקטרה, היה נכון בתרומה וראשית הגז ועשירית האיפה וערלה והלולים ומקרא מגילה סדורה, וקראני ביום צרה.

צרה פרע מעיר משלמת ותתן מורדת להשים [ר"ל לעשות אותה שממה] טבילה בעתה¹ וטמא נפש זוב ומצורע להוות ולרחוץ בשכבת זרע ולכבס לבושים, חובל בחמשה ועד זומם ומוציא שם רע להיותם ענושים, והייתם קדושים.

קדושים תהיו במוספי קדש (חדש) וקרבן הטאת ועולה ויורד ופסח שני כי יקרב, ואשם תלוי וודוי ומשפט נחלות ועיר נדחת ומשיח קרב, ושיר אבנים גדולות וטהרת פרה אדומה וניסוך טים כי יערב, ירעפו עלי אדם רב.

רב חסד צוה לטהר טמאים בקרבן ראוי² ולהניף חזה ולכתוב משנה מלכו בחירו, ולתת ידותים לבכור ונבלה לתושב ולהטיב נר שבת וחנוכה להאיר באור. כוון יפת תואר בימי בכותה ושתי חצוצרות ומקרא עדה ושכיר מיגע בשרו, ביומו תתן שכרו.

שכרו הרבה שומר ביכורים ומקראם והרגל כמתנת יד וביעור מעשרותיך, משפט מכס וערך וחרם³ והסר שריץ וטומאת אדם וכלים ומשקים מביתך, אפדך בפדותך אה נמכר למזור בלתיך, ואתן אדם תחתיך.

תחתיך לא תרגו בהתרגוז לראשית גוים לבל הותיר פליטה, ערך ברכות וקללות תקיים ומשפטי נחרפת ושוטה, פקדת חולים ומסית ומדיח אל אל ידו נטה, התר אגודות מוטה.

מוטה נתקתם במגדול ומאוסר פתחתיך, וכבודי עין בעין הראיתך,

אלהים הן בקדש חזיתך, לשמע אוזן שמעתך.

שמעתך אלהי וששתי על אמרתך, כי למדתני להועיל צדק עדותיך,

קראתיך אלהים צמתותינו ביעותיך, יהיו מתיך.

מתיך חזקת לשמעם לעשותם חזקנו, נעימות בימינך נצח תחבקנו,

בקומך לשפוט על כל נעלם הצדיקנו, מנסתרות נקנו.

¹ שם: וכן גמילה כתב וטבילה בזמנה.

² שם ושם ד' צ"ה: וכן גמילה כתב וטהרות הטמאים בקרבן הראוי.

³ שם ושם דף צ"ט: ,כן גיבורל כתב באחרות משפט וערך ומכס וחרם וכן גמילת

כתב וחרם ומכס וערך". — עד כאן מה שמצאתי בפי' ר"מ תבון ונמצאו בהם קצת שנויים באזהרה אליו שלפנינו וגם יתראה מזה כי הלך גיבורל גם בעקבות ר"י גיקטליא. (ש'ו'ח'ה).

קצת חזקה סיבה האם. חזקתנו וטהרות הטמאים בקרבן הראוי.

פיוטים בסוף המחזור ההוא :

קדיש.

שוררי יהודה, זמרי בתודה, והללי (תנועה יתד י"ת ת"י יתד יתד)
 ברכי לנצחי, חן יקר ברוחי, וצלצלי
 למדי דבריו, לב, עשות אמריו, ועוררי (ת"י י"ת יתד יתד)
 שיר, נעים זמיריו, ודברי
 דור לדור, כבודה, יהלום ופטדה, ומללי
 צפצפי ושבחי, ולהר מנוחה⁽¹⁾, בשיר עלי
 מזה מאד חשקתיו, ואתאבה
 ובלב חקקתיו, ואכתבה
 וענק עדיתיו, ואתאווה
 לערוך תעודה, בית נוה יהודה, בחן כלי (רמוז בן יהודה?)
 לעדות בלקחי, ציץ פאר ומצחי, ותור חלי
 קדרי לצורך, ועוז תני
 אל נוה יקרך, יסוד בני
 אל גאון פארך, כבוד עני
 קול זמיר בעדה, מזהב חמודה, וסלסלי
 יוצרי וגוחי, קדשי ונצחי, וגדלי.

ברכו (שם).

שם אלהינו נהלל, כי דמות אין לו וערך
 וחכם לבב ישורר, ובלבו חיל ומורך
 לב נבון לחש יספר, את כבוד עזו וגדלו
 כי בחכמתו יספר, כוכבי שחק גלילו
 וברוח פיו ישפר, את שמי שפריר זבולו
 רם גדול עצה מחולל כל, ורוכב עב ודורך
 ים, בעוז ידו יפרר, לו אנוש יקוד ויברך.
 מהלל צדקו יתנו, יעריצוהו במורא
 כל בני אלים, ויענו שיר, בכנורות וזמרה
 כי יקר לבושו וענו (?)⁽²⁾ ממאור יפעה טהורה (עי' כתר מלכות)
 לו יסלסל שב ועולל, בת כבודה, עוז לצורך
 אור לבקר צה מברר תתני, כי הוא מאורך
 הוא אלהים חי לעולם ממקורו כל מרוה
 מחמד לבות וגילם יש כלי שכל מהוה
 נר נפשות הוא והילם כל יציר טובו מקוה
 רון בכוד עדה אמלל אכרעה קומה ואברך
 אהבת זכרו אעורר ובמקהלים אברך.

(ש'צ'ח'ה')

(הג'ל).

⁽¹⁾ מפני החרוז יש להגיה: „מנוחי“.

⁽²⁾ אולי צ"ל: „יעמו“.

פיוט (שם).

שעה מנחת עבד	לך הקריב בכוסף
נפשו, ויגיעו	וכל כחו הוסיף
עלי נדבת ירידים	אשר אספו אוסף
ויעש עמרות	עדות ביהוסף
תפוחי זהב	במשכיות כסף.
לעבוד עבודתך	הן לבו נדבו
ולפאר ביתך	הכין מחשבו
ואחר מצוותך	רץ שחרו וערבו
לזאת תרבה טיבו	וברכה לו תוסיף, תפוחי זהב...
מאד חפץ ובהר	לכת אחרוך
ותמיד לא איחר	לעשות דבריך.
קרבהו ותבחר	לשכון חצריך
עם כל בחיריך	יחד בהתאסף, תפוחי זהב...
ד'יה קרוב לשוועו	עת שמך יקרא
כפר את פשעו	ענהו בעת צרה
החיש את ישעו	ובימיו מהרה
יבא בבשורה	לכל מחנות מאסף, תפוחי זהב במשכיות

כסף.

[הפיוט הזה הוא לכבוד איש ששמו יוסף בשעה שהתנדב עמרות ותפוחי זהב לספר תורה, כי נדבו לבו לפאר את בית אלהינו בהם גם הוא אחרי נדבות נדיבים אחרים מבני עמינו ירודי ה' אשר אספו להדרת הבית או אולי גם לבנותו, ואולי היה אז הנוך הבית הכנסת ההוא. ולזאת יתפלל המשורר ויאמר כי ישעה ה' אל מנחת עבדו יוסף, בהתפללו בצבור בבית תפלה זו עם בחירי ה'. ומלשון: לעבוד עבודתך וכו' משמע שהתנדב יוסף גם כן לעבוד לפני התיבה. ואולי יוסף הזה הוא ר' יוסף אבן מיגאש הראשון זקנו של השני. (ש"ז)].

ד.

[הערות לתשובות רש"י ורבותיו אשר בראש ספר חופש מטמונים¹].

אמר שניאור זק"ש מה מאד שמחתי כי יש את לבב החכם המוציא לאור המחברת היקרה הזאת ירודי נ"י ישר, עם כל הישרים בלבותם, הנותנים

¹ אלה ההערות כתב הרש"ו בתוך ס' חופש מטמונים שלו, כנראה מיד בצאתו לאור, וכעת נשלח הספר הנ"ל מפריו לירידי החכם ר' דוד קויפמאן, והוא שלחו אלי, וכפי עצתו הטובה העתקתי ופירסמתי אותן גם כן פה כרבים. ויען כי עבר זמן רב מאד מעת נכתבו ההערות עד הנה — תשע וארבעים שנה — העירוני למטה על קצת דברים והראיתי על איזה ספרים ומאמרים אשר נדפסו אחרי כן.

(ש"ז/ח'ה).

פאר וכבוד לשם ישרון צהלה ורנה לזכר קדמותו, כי יקראו כיום מפה ומפה לשמשות שמי ישראל המשמשים לפניו במרום התורה והחכמה אשר קדרו בצהריו ולמצדיקי הרבים הכוכבים דרכו מיעקב אשר חותמו ואספו נגהם בלא משפט, יקראום ויזריחו עליהם אור, כי יקראו מערמות עפר דברי גדולינו, דברים עתיקים, דברים צדיקים, והמה בכתובים ורקובים, אבק זרה עליהם, ועש יאכלם, מעפר יקימום וירימום, בל ירימו עוד תולעים, ובין נדיבי עם אלהי אברהם המתנדבים בעם, מהוקקי ישראל וסופריו, יאספו וישבו, וגם המוציא לאור גם הוא, כמוהם כמוהו, הגדיל חסדו היום לעשות עם המתים החיים עדנה אתנו ברוחם, כי התעסק במצוה רבה לקיים דברי המתים בל ילכו לשמיון, ולדובב שפתי ישנים, הצפונים, שפוני טמוני חול. הישב מאד לעשות בזה, תהי משכורתו שלימה! שבח יתנו לו כל צבא דורשי רשומות קדמוניותינו כיום ב"ה, תפארת וברכה גדולים חקקי לב החפצים ושמחים בהצלת כתבי הקדש! —

מה ישמח לב כל אוהב תורת רש"י התמימה, ומה יגיל כבוד כל משכיל המבין ביקרת פרשת גדולת הפרשן הגדול הזה ז"ל וענוותו ותומתו, מה ישישו לקראת המחברת המהודרת הזאת, בהראותה עוד לכל קורא את יקר תכונת נפשו היפה ואת תפארת גדולת גדולי תרומות מדותיו וחמודותיו גם ע"י כתבי יד אלה התשובות החשובות ממנו ואילו שהיו גנוזים ימים רבים! — העונה אזור למתניו בהשיבו דבר לשואליו והאהבה להם אזור חלציו. במלות "חביבי" "אחי" ירצה ובפיו תרוצנה סלה פה ובתשובתו הבאה בספר מלא חפנים (מכל המכתב שם נראה כי נכתב רק ליחיד, ואף כי על גב הכתב נאמר "לרבני אלצורא") ויתכן כי מה שכתב רש"י בתשובה אחת — כפי ההעתק במכתב עתי ציון תר"ב צד קמ"ג. והנני קורא מפי לאחד מאחי" כוונתו על אחד מידידיו. (אגב אעיר כי בלשון רש"י שם בציון מקודם: "ופי נאלם מלספר תלאות העוברות עלי על אחי ז"ל" אולי צ"ל "על אודות אחי ז"ל..."). ובכלל היה דורו של רש"י ז"ל דור צולה על דברי אהבה וענוות צדק — מי יתן לנו דור טהור דור מבורך זה! — ורש"י הנהו ככל המון גדולי ישראל אז, הכל לפי גודל שדה תנובות תכונתם כן רוב הענוה והחיבה לזולתם, ורבותיו רבותינו ז"ל, אנשי חמודות, במדות נכבדות, היו לו לעינים. כי כאשר התלמידים לא מרו את מוריהם, רק נכנעו מפניהם, כן גם המורים נהגו כבוד בתלמידים, ולצואריהם היו רבידים. כן אנתנו רואים הלום מתוך התשובות לרש"י מרבותיו, אשר לא ימצא להם כל אמירות אהבה ומיני חבה לערות בהם מקור אהבתם אליו, וידברו בו נכבדות עד מאד, ולכן אנו רואים ג"כ את רש"י יוצא בעקב רבותיו, עקב ענוה ואהבה, לחבב ולכבד את תלמידיו, אנו רואים זאת גם הלום בתשובתו לר' נתן — אשר נחשב לתלמידו כאשר נאמר לפנינו — אחרי רואינו בתולדות רש"י (ע"י קורא הדורות דף י"א וצונץ), בציון ובמלוא חפנים (שם ושם כותב על ר' שמעיה תלמידו ונכדו:

„שמעיה אחינו“¹), ובדרך כלל נהגו המורים את התלמידים מנהג סוקראטס בדרישת האמת והמדע, לא החשיבו את התלמידים כי אם לרעים וחברים, הלומדים זה מזה, וחליפות עמהם במחשבות לבם, לקיים האמור: „ומתלמידי יותר מכולם“. על כן נמצא מצד אחד כי כבדו ויראו מאהבה עד מאוד את מוריהם לבלי להורות בפניהם (ר"י ברי יהודה סי' י"ד באסיפה זאת). ולא רק התלמיד חרד חרדת קודש אל דברי הרב, כי אם גם הרב אינו אוכה לחלוק על דברי תלמידו (ר"י הלוי סי' י"ג) בקיימו מילי דאבות: כל הלומד מחברו אפי' וכו'. — ומצד השני גם התלמידים — בכל ענוותם וצניעותם — לא חלקו כבוד לרב במקום שיש חלול האמת, כי ידעו בטח שרבותיהם — אשר כמוהם אך האמת כל מגמתם ותכליתם — ימחלו על כבודם מפני כבוד האמת. על כן לא נמנע גם רש"י ז"ל, החסיד העניו, אשר יצניע לכת עם רבותיו תמיד, מלחלוק עליהם לפעמים. ע"י צונץ תולדות רש"י ערך „רבתי“. ועי' לקוטי הפרדס דפוס אמשטרדם תע"ה דף ט', שם כתוב לאמר: „וקשה לו (לרש"י) לומר כדעת רבו ר' יעקב“ ושם דף ל"ו: „שאלו תלמידיו לרבינו שלמה וכו' אמר להם אף אני שאלתי את רבינו יעקב בר יקר ואמר וכו' אבל סבירא לי“ — וזכרתי כי מוזכר זאת גם במטה משה, וכן בתניא רבתי ענין נטילת ידים סי' כ"ב. וחידוש הוא כי בכ"י ספר „לקוטי ס' התרומה אבי העזרי וס' המצות“ (ודברתי על אודותיו במקום אחר) סי' ס"ד מצאתי בזה"ל: „הנפנה קודם לסעודה וכו' רבינו יעקב בר יקר זצ"ל היה מצריך ליטול ולחזור וליטול וכו' ורבינו אבי העזרי פסק נטילה אחת עולה לכאן ולכאן“ — ונמצא אם כן בכ"י זה שאומר שאבי העזרי הוא החולק על ר"י בר יקר בדין זה עצמו שנזכר בכל הספרים הנזכרים שרש"י הוא החולק על רבו. — מתוך התשובות האלה נראה, כי כבר יצא לו לרש"י מוניטון בעולם גם בדורו (וזה דלא כמו שחשב אחד מגדולי דורנו המזכיר הנודע בכרך הששי מספרו הגדול²), כי גדולי הדור היו מריצין אליו אגרות, והביאו לו כל הדבר הקשה. — ונתחיל מר' נתן בר מכיר בר' מנחם בר' מכיר ונאמר כי לכאורה נראה, כי ר' נתן בר' מכיר הזה, הוא ר' נתן סתם הוא ר' נתן הישמעאלי המובא ברש"י, והוא ר' נתן המכירי המובא במהרי"ק, ולו שם בשלשה. ע"י צונץ שם³. והתשובה מרש"י לר' נתן הזאת תחזיק לכאורה את השערת הרב החכם הגדול הנזכר במקום הנזכר, כי אולי היה ר' נתן מארץ ערב, ולזה יקראהו רש"י „ישמעאלי“, כי נראה מתוך התשובה, כי מארץ רחוקה בא אליו ר' נתן בשאלותיו, וממרחק הביא לו לחמו של תורה, כי כתב עליו רש"י: „הנודע במקומינו אמת נודע לטוב, ומימיו אנו שותים“

¹ עי' מ"ש ידידי החר"א ברלינער במ"ע המזכיר לרמ"ש שנה י"א עמוד 78 [ישם שורה 7 למטה צ"ל: „נמצאת התשובה בכרך הדברים שהביא עמו מרחם שמעיה חמוי של רבינו אחי“. ושם שורה 6 צ"ל: שוויגענערפאטער במקום שוויגענערזאהן]. ומ"ש החכם נראם במאנאצין לר"א ברלינער שנה עשירית עמוד 83, ועי' גם מ"ש בהחוקר ש"א עמוד 216.

² נראה כוונתו להח' יאסט, אמנם החכם גרעין כספרו ח"י עמוד 70 כתב כמו הרש"י.
³ ועי' מ"ש החכם צונץ כספרו קורות הליטרטור של הפיוטים עמוד 158-160.

ולאשר היה ר' נתן רחוק מאד מרש"י, ע"כ לא בכל פעם שמע רש"י תורתו מפיו, רצוני מפי כתביו, כי אם גם פעמים ע"י איש הבינים כר' אהרן (ע"י צונץ שם) ואזון רש"י לקחה דברים על אודותיו של ר' נתן פעם מפי השמועה ופעם ע"י ראית אחרים, ככתוב: „אזון שמעה אשרתהו, עין ראתה תעידהו“ וכו'. ורש"י חשבו לרבו כאשר נחשב ר' נתן בעיניו לתלמידו של רש"י. כי זה ר' נתן, נתן לרש"י תורת אמת לרוב בביאורי מלות לשה"ק ובפירושי פסוקי תנ"ך. וכבר נראה מדברי רש"י שהיה ר' נתן „קרא תנא ופייטן בלול בכל במקרא... הגדה ופיוט“ ותבל על דאבדון פיוטיו, ואולי עוד ישתכחו מה מהם! — ואולי היה יותר חכם מציין במקרא הגדות ופיוטין מבהלכות ובמשא ומתן של גמרא, וכן לקח תורה מפי רש"י והוראות מאת האדון הזה הקר ובדק כי בדין היה מדוקדק ולן יותר בעמקי של הלכה, ואם ר' נתן שלנו הוא הישמעאלי — מה שבאמת יש לספק מאד — או לא ¹, הנה זאת היא בלא ספק, כי ר' נתן בר' מכיר שלנו, הוא ר' נתן המכירי שבמהר"ק, הוא ולא אחר, וזה יבואר עוד במה שיבוא. במהר"ק שם שרש"י ל"א כתוב: ועוד שהרי מצאתי כתוב ר' נתן המכירי שאל מאת רבינו יצחק בר' יהודה... והשיב — ומסי' י"א המסומן באסיפה זאת, נראה הקורבה הגדולה שהיתה לו לר' נתן עם ר' יצחק בר' יהודה, עד שבקש רש"י מר' נתן לבדוק בספריו אשר היו ג"כ כפי הנראה ע"פ הגהות ר' יצחק בר' יהודה (כאשר הגיה רש"י לרוב ספריו מספרי רבו הזה, וכאשר יתראה ביחוד מסי' המדובר, וכן כותב ר"י בר"י לרש"י סי' כ"ד וסי' כ"ו: „אנן הכי גרסינן“) ולראות איך כתוב שם, כי הסתפק אם מצא חלק בספרי ר"י בר' יהודה או לא הבין נוסחתו או הגהתו. — וכפי הנראה, לא החל ר' נתן להריץ אגרות שאלותיו לרש"י, כי אם אחרי מות רבינו יצחק בר' יהודה, כי מתחלה כתב לרבו הזה, ואחרי כן עשה את נושא כליו, הוא רש"י, לרבו, ולזה תמצא פה שרש"י כותב אליו על ר"י בר"י „רבינו“ כי שניהם למדו ממנו, וכן כותב כבר עליו „זצ"ל“ — וכפי הנראה גם מה שכתב רש"י למעלה (סי' י"ד), והעיד באגרתו על רבינו הקדוש זצ"ל הכוונה על ר"י בר"י הזה. — ור' נתן זה הוא בוודאי ר' נתן שמזכיר בשם הגדולים (ח"ג דפוס פפד"מ מערכת נ') לאמר: „רבינו נתן השיב לרבינו מנחם אחיו, כלשון הזה כתב הרב שבלי הלקט בכ"י בכמה דוכתי“ — וזכרתי כי ר' נתן בר' מכיר מובא בס' מטה משה שתי פעמים בדיני שבת, וכן בתנאי סי' ט"ו ענין שחרית של שבת מביא מה שמצא טעם בשם רבי נתן בר' מכיר זצ"ל, ושם בענין מנחת שבת מביא ג"כ מה שמצא בשמו, והוא המוזכר בלקוטי פרדס (דף כ"א) „תשובת ר' נתן שהשיב לר' מנחם אחיו“ ומקודם לזה שם (י"ט ע"ב) „ואני מנחם אומר“ ולהלן שם (דף כ') „אבל אני נתן אחיך“ ולהלן שם „ואני מנחם רוח אחרת עמי“ — והנראה כי רש"י הרבה להשיב תשובות שאילות לר' נתן, ור' נתן לא החזיק כל

¹ ע"י בס' נטעני נעמנים כחלק האשכנזי עמוד 11 בהערה כי בפירוש"י כ"י משנת רמ"ט וכן בכ"י כרייטהאפט איננו מביא את ר' נתן הישמעאלי, ולפי"ז לא הביאו רש"י, אך נתוסף בזמן מאוחר.

טוב אדוניו רש"י בידו לעצמו, כי אם חלק מכבודם לאחיו ר' מנחם, ומתוך הקיבוצים שבידי האחים האלה נלקטו אחד לאחד בילקוט הפרדס והשכלות ובס' התניא (וכן מצאתי דברים רבים הנמצאים בלקוטי פרדס גם בס' מטה משה בשם השכלי לקט) בהביא כל ענין איש על מקומו, ולכן בשנוי המקום לא נדע מקומם העצמי איה, ומקורם הראשון, מבטן מי יצאו הדברים, כאשר נמצא באמת בלקוטי פרדס לבד התשובות הנזכרות מר' נתן לאחיו ר' מנחם, עוד שתי תשובות לקוחות מתשובת רש"י זו לר' נתן, האחת היא שם דף ח' ע"ב: „וששאלתם בגולה עד ששים בתקופה וכו' והיא מסי' ב' פה אך בשינויים, וכן שם דף י"ב בענין יום הכפורים המתחיל: „וששאלתם איכא בינייהו יום הכפורים" היא מסי' ט' פה, אך שם בשיבושים, ובשתי התשובות המלקטים שם שינוי לשונם מן „וששאל" אל „וששאלתם", אך בשניה נשאר שם לשון „והוקשה לו" — ובאמת נראה כי על ידי לקוטים וקצורים כאלה אשר השתמשו והסתפקו בהם אח"כ, נסתתמו מעינות חכמת קדמונים ונחלי עדניהם כי נדעכו ממקומם, עלו בתהו ואבדו, כי מה תעלת הברכה לעומת נחל נובע מקור מים חיים? ומה הלכות קטועות נגד הלכות גדולות? — זכבר העיר הגאון מהר"ק ז"ל לאמר: „וכן משמע קצת מתוך מה שמצאתי בתשובה אשר לא הזכיר שם מי הוא המשיב... שהרי רבינו גרשון מאור הגולה חולק כאשר כתבתי לך מתוך לשון תשובתו שהביאה המרדכי בשלהי יש נוחלין ועוד מצאתיה לאותה תשובה עצמה בין תשובות הגאונים הקדמונים יותר ויותר באורך ממה שהביאה המרדכי כדרכו לקצר ושם מתבאר בהדיא" (שרש צ"ד). —

נשוב לענין ר' נתן ומשפחתו, באמת נמצא שם ר' מנחם בן מכיר בסדר הושענות שלנו ובפיוטים רבים זולתם (ועי' היידענהיים מבוא הפיוטים והוא הוא בודאי או ר' מנחם בר' מכיר אחי ר' נתן שלנו או ר' מנחם בר' מכיר אבי ר' מכיר אבי ר' נתן שלנו, אחד משניהם הוא בלי ספק [ומשום דרכי פיוטי ר' מנחם הזה, משום זה אין סתירה לסברת היות ר' נתן ספרדי, בהיותינו רואים כי גם הוא ככל המון הפייטנים הצרפתים והאשכנזים הנעים זמירות ושירים ארג בדרשות חז"ל והגדותיהם, וכי נקבצו פיוטיו לנקבצי פיוטי האשכנזים, הן נמצא לפעמים, כי גם פייטני ספרד יסדו פיוטיהם לפעמים על האגדות והמדרשות — ופיוט אשר איש לבן גיאות לעד — רק הטיבו לרוב לדבר צחות בכל זאת, וכן ימצא אצלינו ממשוררי הספרדים שירים זמירות וקינות כמבן עזרא ר"י הלוי וכן גבירול]. ואם אין ר' נתן ספרדי, כי אז אולי ר' מכיר בעל פירושי א"ב המובא ברש"י ותוס' (עי' צונץ שם 318) אחי רגמ"ה הלועז צרפתית (עי' באחת התולדות שכתב הרב הגאון והחכם הגדול מהרש"ל רפפורט נ"י ¹) הוא ר' מכיר אבי ר' מנחם זקנו של ר' נתן, כי בודאי לא לחנם נקב רש"י שמות יחס משפחת ר' נתן, כי

¹ עי' תולדות ר' נתן הערה 12 ובהוספתיו בככורי העתים (ע"ד א"ב דר' מכיר) תקצ"צ

אם כאשר השיב, מפני הכבוד לר' נתן שם שמות משפחתו שמות הגדולים אשר בארץ לאמר, כי ראוי להיות הוטר מגזע ישרים, ואשרי יולדתו¹). וגם לר' מכיר הראשון הזה כי היה בעל הלשון וחבר מדרש מלים, ונראה כי ר' נתן בר מנחם רבו של ר' צדקיה בעל שבלי הלקט שהיה בזמן מהר"ם בר ברוך מרוטנבורג (שה"ג ה"ג מערכת צ') הוא ג"כ מיוצאי חלצו ר' נתן או ר' מנחם אחיו, כי נתן, מכיר, ומנחם, אלה שמות בני המשפחה המיוחסת הזאת. — ומשפחת המכירי נשתלשלה גם בדורות האחרונים. בעל סדר היום שמו ר' משה בן מכיר, ובהקדמתו אומר, כי הוא ממשפחת המכירי. גם בעל אבקת רוכל שמו ר' מכיר²). בשפתי ישנים מובא ס' ילקוט המכירי כ"י מר' מכיר בר' אבא בר' מכיר³). בספר אבני זכרון אשר יצא לאור מתדש ע"י הרב החכם הגדול רשד"ל נ"י, נרשם במצבה ל"ו: „בני מכיר“ האחד הוא ר' אברהם בן ר' יצחק בן מכיר וכתוב עליו: „חכם חרשים רופא נאמן“ וה"ני במצבה ל"ז הוא ר' יוסף הרופא בר' אברהם הרופא בן מכיר (הוא בן הקודם כפי הנראה, ונעזב שם יצחק אחרי אברהם ורק נשאר השם אשר התיחשה אליו המשפחה „מכיר“) נאסף אל עמיו ה"א קכ"ב. — ר' יוסף בן מכיר מובא בתשובות מהר"ל בן חביב. ר' יעקב בר מכיר הוזכר בשו"ת הרשב"א ס' שצ"ד ובשו"ת בשמים ראש — [ועי' ס' הר אבל שכתב: וראיתי בשו"ת בשמים ראש ס' שמ"ה כתב המאבד עצמו לדעת... והריני נשבע חי ה' צבאות כי לא יצאו דברי עתק כאלה מפה קדוש רבינו הרא"ש זלה"ה כי מלבד אשר הוא נגד רבותינו חכמי התלמוד... וכבר יצאו עוררין על ספר הנ"ל דלאו גושפנקא דהרא"ש חתים עליה כאשר כתב הרבה פעמים הרב מו"ה יוסף דוד זינצהיים בספרו יד דוד⁴). — ועי' גם מה שרמזו השה"ג ע"ד שו"ת בשמים ראש]. —

בראב"ן מובא מעשה מכירי (84) ונראה כי הוא מליקוטי הלכות למעשה של ר' נתן שלנו כי הקדמונים אספו לרוב מעשה רב וגדול ונהגו אחריו. וכן תמיד בראב"ן מעשה רבותיו ומעשה עצמו, מעשה רש"י שכתבם לזכרון, וגם מזה אנו רואים גדולתו של ר' נתן וכן בדף 148 בראב"ן: ומצאתי שאילה ששאל ר' נתן המכירי את רבינו יצחק בר' משה נ"ע. ובלקוטי פרדס ושמעתי על ר' יצחק בר' משה שלא היה רוחץ מ"ז בתמוז עד ט' באב — [בשבלי הלקט ה"א כ"י מובא רבי ר' נתן ז"ל ויתוקן טעות יה"ש בציון צד 113 שחשב שהוא ר' נתן בר יהודה] —

¹ ונמצא עוד ר' נכיר בזמן קדום, עי' יוחסין השלם עמוד 84, ועי' מ"ע צרפתי רעיוע שנה עשירית עמוד 98, ועי' צונץ בספרו הנ"ל עמוד 106, ועי' מ"ש החכם גראס במכתב חרשי להח' גרעץ 1878 עמוד 248. —

² עי' על ספר אבקת רוכל כרם חמד שמיני עמוד 164 ועמוד 210.
³ עי' קדוה נאמנה לרש"י פ"ן מ"ש הר"מ שטראשון ז"ל עמוד 304 ומ"ע רעיוע חלק כ"ה עמוד 58.

⁴ ע"ד ס' בשמים ראש עי' ריטום להח' צונץ עמוד 226 ומ"ש הר"מ שטראשון בקריה נאמנה ע' 295, וכבוד הלכנון שנה עשירית מחברת ד' ע' 2 ותולדות אנשי השם בברלין מהח' לאנדסהוט ע' 101—105.

והנה לא לבד ר' נתן בר מכיר שאל קדמיה, כי אם גם רבו הגדול והמוכח, רבו היקר ר"י בר יקר וכבוד גדול עשה לו, לשאל מלפניו, לחוות לו דעתו, כי האגרת השניה באסיפה זו (סי' י"ב) „מי אנכי חדל אישים... ומה עלתה על לב רבינו הזקן ראש נדיבי פאתי יעקב“ הוא בלי ספק לר' יעקב בר' יקר (בליקושי פרדס כתיב פעם אחת: „ומורי קבל מרבו רבינו יעקב בן יקר זצ"ל“) כאשר כן יכנהו רש"י תמיד „הזקן“: עי' קורא הדורות דף ה'. ועי' צונץ שם בערך השם הזה. וכן קוראו גם תלמידו ר' שלמה בר שמשון, עי' בקורת תולדות רש"י בציון ח"ב, ומה נשתומם על הכבוד הגדול אשר חלקו והחיבה היתרה אשר הודיעו לו לרש"י רבותיו ר' יצחק סגן לוי ור' יצחק בר' יהודה — הראשון באגרתו האחת אליו (סי' י"ג), והשני בשתי אגרותיו (סי' י"ד ומס' ט"ז ואילך, אך הס' ט"ז צריך להיות מסומן למעלה אצל: „לאהוב למעלה...“ או שלש, כי כפי הנראה מן הדבור המתחיל: „וששאל נבלת שרץ“ (סי' י"ט) היא אגרת בפני עצמה אך יחסרו בה לפניה איזהו מקומות של שבחים ותוארים. כי סיים לפניה: „והמקום ירבה שלמו“ ונראה גם כן מזה. כי לא רק עם ר' יצחק בר' יהודה לבדו היה לו לרש"י קורבה גדולה (כמו שחשב הרב החכם בעל תולדותו) כי אם גם עם כל שלשת רבותיו המיוחדים — וכמעט נוכל לאמר כי ר' יצחק הלוי כבדוהו עוד ביותר בכתבו לאמר: „שלא יהשכני אדוני הכיבי כמו על דבריו אני כותב“ וכן אהבהו עד לאחת — „ולפי שידוע לי קשירת חיבתו מודיעי לו כי — הנה אנו רואים כי לרוב האהבה שביניהם אשר נקשרה נפש התלמוד בנפש הרב הודיע לו הרב ובשרהו על אדות מעמדו דברים הבלתי נוגעים בעניינים תוריים, וצר לנו כי המעתיק השמיטם, כי לא נחשבו בעיניו, כי מי יודע אם לא כללו בתוכו דברים הנוגעים לתולדות חייו ר' יצחק הלוי — והנה נראה, כי ר' יצחק בר' יהודה ור' יצחק הלוי גם שניהם קראו לרש"י בשם קרוב: „קרובי“ (נראה כי באגרת הראשונה לר"י בר' יהודה חסר שם „רש"י“ אחרי „זה דודי וזה רעי“) ואם כי יכול להתפרש על קורבות תכונות הנפשות. אבל נראה כי היו קרובים ממש בקירוב בשר, כי באמת נמצא שם „יצחק“ חוזר הלילה בשלשלת משפחת רש"י, אביו, אבי דודו ר' שמעון הגדול הפייטן¹) הידוע (אמנם הוא מצד אמו, בכל זאת יתכן כי אביו ואמו היו קרובים זה לזה), וכן נכדיו של רש"י ריב"ם ור"י הזקן בעל התוס' (עי' צונץ בראש התולדה, וכן עי' תשב"ץ ח"ג ענין רמ"ו) — ואחרי כי ביצחק יקרא זרע ברך ה' משפחת רש"י, יתכן כאד כי גם רבותיו הידועים בשם יצחק, היו ממשפחתו, וגם אשר קראוהו רש"י, ר' שלמה יצחקי, ולא ר' שלמה בר יצחק, מעיד כי משפחתו היתה ידועה בשם „יצחקי“ מטעם האמור — וכי ר' אברהם מיטאל בספרו תורת נזיר במאמר היקר הבא בסוף הספר משמות אנשים ונשים, „יצחקי יש משפחה שיש לכל אחד מהם שם העצם ושם משפחתם יצחקי“ — ושאריו של בעל שם הגדולים היה

¹) דודו של רש"י איננו הפייטן, עי' מ"ש הח' צונץ בספרו הנ"ל עמנו 112.

מהר"א יצחקי בעל זרע אברהם (שה"ג ח"א מערכת מ' ובא זכרו גם בס' שבר פושעים למהר"ם חאגיז). וכבר העיר מהר"א מיטאל הנ"ל, כי נמצא שמות שוות לפעמים שהם שמות העצם אצל אלה, ושמות משפחה אצל אלה, ובצדק העיר, כי בראות משפחה כי ירב לבוא שם אחד בה, או כי גדל בקרבה גדול וקדוש, הקדישה את שמו להתייחס אליו, ואנכי מאז חשבתי כן בשם „שניאור“ כי הוא גם שם משפחה ודבר זה מתשובת הרשב"ש למדתי, כי בסי' ר"ל כותב: „בגאיה אל החכם ר' משה שניאור יצ"ו בר' חיים נ"ע“ — ובסי' רל"ב כותב עוד אל הנ"ל: עוד אל החכם ר' משה יצ"ו בר' חיים שניאור נ"ע. ובסי' רכ"ט: „בגאיה שאלת כי אתה ור' משה פשכיל יצ"ו ביררתם הר' משה שניאור יצ"ו ור' מאיר בוניל ור' יצחק לוניל“ — וכן ר' משה חגיז בראש ס' משנת הכמים, יודה את „אהובי הנאמן... כהר"ר יעקב מנדיש דא קוסטא שניאור“ (וכן יודה אותו בספר אחר מספריו) והוא הדבר בכינוי יצחק ומכירי — ונראה כן גם זה בהפייטן ר' יצחק שנירי כי שם משפחתו הוא שנירי והוא שניאור¹) ושמו היה ר' יצחק בר' נתנאל ע"י צונץ בס' החכם הגדול ר"מ זקש [ע"י 258]. מה שכתב ר"י בר' יהודה (סי' י"ז) „עד ששמעתי מר' אליעזר“ הכוונה על רבו ר' אליעזר הגדול גאון בן יצחק (ע"י צונץ שם). ואולם מי הוא מורו האחר באמרו מקודם „וכשפירש לנו מורינו לא נתתי לבי לדבר הזה“? זאת צריך דרישה. ואולי הכוונה על ר' יעקב בר יקר, כי באמת יתכן להיות, כי היה ר' יעקב בר יקר, אשר היה כביר ימים מר"י בר יהודה רב משותף לשניהם, רצוני לר"י בר' יהודה הרב ולרש"י התלמיד ע"י צונץ שם. או אולי הכוונה על רגמ"ה, כי יכול להיות שהיה גם רבו של ר' יצחק בר' יהודה כאשר היה רבו של ר' יצחק בר יקר. ומה שהוכיר ר' יצחק בר' יהודה כתשובתו הקודמת לרש"י: „וכבר הייתי יושב בביתו של ר' זכור לטוב“ — או יכוין על אחד משני אלה או גם על ר' אליעזר הגדול הנ"ל². —

מי יתן והיה את לבב הרב החכם הגדול רשד"ל נ"י לפרסם ע"י הדפוס התשובות מר"י בר"י לרש"י ולאחרים והתשובה מר"י הלוי לרש"י (ע"י ציון שם) ושאר התשובות מהאחרונים אשר בקובץ תשובות הגאונים הקדמונים אשר לו³, למען יפיצו אור על רש"י ורבותיו וחבריו — אגב אעיר כי נראה אשר הקובץ שבידי שד"ל או מעין קובצו היה גם בידי מהר"ק. לא לבד ששני הקובצים האלה מגאונים קדמונים יכללו גם מאחרונים כרגמ"ה ורש"י

¹ שנירי איננו שניאור. ע"י מ"ש הח' צונץ בספרו על הפיוטים 'עמוד 110 ומ"ש בס' עמודי העבודה עמוד 118. ונראה כי גם הרש"י חזר בו. ע"י מאמרו ראש שניר בצופה למגיד שנה י"א עמוד 78.

² לענ"ד נראה כי אין זה ר' אליעזר הגדול, באשר איננו מביאו בשם „מורי“ רק בשם „ר' אליעזר“ ע"י מ"ש הח' צונץ בספרו על הפיוטים עמוד 198 ובספרו קורות הליטורגיה של הפיוטים עמוד 258.

³ וכעת יצאו לאור ע"י ידיו הר"י מיללער אלה התשובות מתוך כ"י רשד"ל אשר היה אחרי כן בידי.

וכו' (עי' מהר"ק שם שרש צ"ד ועי' שד"ל כ"ה ז' ושיר שם בציון) כי אם גם נראה כי תשובה אחת ממש היה בידי מהר"ק ושד"ל. עי' מהר"ק שם שמביא תשובה שהשיב ר' שלמה בר' שמשון בשמו ובשם ר"י לוי לר' יצחק ששאל משניהם, וכן בידי שד"ל שאלות ששאל ר' יצחק בר' יצחק לר' יצחק הלוי ולר' שלמה בר' שמשון (ציון שם) וא"כ ר"י סתם שבמהר"ק הוא ר' יצחק בר' יצחק. —

והבט ענותו של ר' שלמה בר' שמשון שאע"פ שנשאלה השאלה מר"י בר' יצחק גם ממנו, הוא קורא לר"י הלוי מורי (עי' מהר"ק שם) ובליקוטי פרדס מובא הוראה בשם ר' שלמה בר' שמשון בר' אליקים והוא הוא.

ואחרי התימו הערותי המעטות על דבר איזה אנשים מצוינים הנלויים לרש"י ואשר הצטרפות להם בתולדותיו, אמרתי להעיר עוד הערות קטנות בודדות, השייכים לתשובות הללו וקצת להי' רש"י. — להערת החכם ותמליץ המפורסם ר"ש בלאך הלוי נ"י בהעתקת תולדות רש"י הערה ח"י ראוי להוסיף על דברי האלפסי, דברי הרב המאירי בפסקיו ממסכת מגילה, כי ישבש הברייתא ותלמוד המערב (כן קורא את הירושלמי) אם יהיה כנגד התלמוד בבלי. — ובצדק העיר הר"ש בלאך שלא עסק רש"י כ"כ בירושלמי (כמו הגאונים עוד לפניו, כאשר הוכיח הרב הגאון הגדול מוהר"ר ש"י נ"י, וסעד לו מהקדמת ס' פאת השלחן שבדרך זה השב גם הגאון ר' אלי' ווילנא ז"ל) כי לולא זאת לא היה שואל מרבו ר"י בר' יהודה (ס"י כ"ה) מאי טעמא קודמת פרה להודש, אשר רבו מבארו רק הטעם שמפורש בירושלמי. — צונץ כתב בסתם, כי רש"י נשא אשה בנעוריו, ולא הביא מקור לדבריו. והחכם המעתיק הנ"ל, הביא ראיות לדבריו, ופה אנו רואים הודעת רש"י בעצמו, בראש תשובתו לר' נתן: «ורחיים בצואר שמשתי לפניהם» וכן כתב אליו לענין כי משמש בד' לשונות, «כי קל מיהרתי בעניי לשמש אותם» יען כי היו רחיים על צוארו, ונראה מזה כי הלכה גם כסתם משנת צונץ. —

גם מתשובות רש"י אלה לר' נתן נראה, כי יתאמץ רש"י להקל על הקורא בכללי שימוש הלשון בענין כי משמש כו' והמלך המשפט (עי' צונץ שם). — מלשון רש"י (ס"י י"א): «וכל הדבר כולו מוגה ואמרתי שמא מלבי כתבתיו» נראה להצדיק לכאורה תלונת ר' ישע"י מפראנו ז"ל על רש"י (כמו שהובא בשמו בציון ח"ב עמוד קמ"ז) כי שבש הנוסחאות לפעמים, אבל בוא וראה נכדו ר"ת יעיד צדקתו בזה ויגיד ישרו בספר הישר (בהקדמה) לאמר: «כי גם ר' שלמה זקני זצ"ל אם הגיה הגירסא כפירושו (צ"ל בפירושו) הגיה, אך בספרו לא הגיה, כי אם שותי מימיו הגיה (תגיהו) על (פי) פירושו, אשר לא מלאו לבו לעשות כן בחייו, זולת במסכת זבחים לבדה, ובדקתי ומצאתי בספרים שלו כי לא הוגהו מכתבת ידו, שאם ידע הלכה יכתוב פתרונו, לפי ראות עיניו אם ירצה, אך הספרים לא ימתוק» — הלא אנחנו רואים מזה כי לא הגיה רש"י בענותו ונתו מסברא זולת במסכת זבחים לבדה, וגם הגהה זו במסכת זבחים היא. —

יפה הגיה המוציא לאור והוסיף מלת „אלא“ בין „להעמיד“ ובין „על ידי“ בסוף ה', כי באמת מה שכתב רש"י „שהרי יש מקראות הצריכין להדרש ואי אפשר להעמיד (אלא) על ידי מדרש הגון“ לא מלבד הוציאם, כי אם הוא נובע מדרש ריש ויקרא רבה: „ר' סימן בשם ר' יהושע בן לוי ור' חמא אבדו דר' הושעיא בשם רב אמרי לא נתן דברי הימים אלא לידרש“ והנה בעל ידי משה במח"כ לא הבין המאמר הזה, ע"כ כתב: „דאלת"ה למה לו להזכיר המעשים מה דהוה הוה וכו" — ואולם בעלי המאמר היו גלויי עינים ולא היו ידי שכלם כבדים כי די משה לבלי להרגיש בסתירות הנופלות בין דברי הימים והנביאים והספיקות הבאות בחשבונות, על כן חתרו לבוא מן נבכי המבוכות אל היבשה ולא יכלו כי אם על ידי דרוש ורמז בהוציא המקראות מדי פשוטם. והנה המנהג הזה לפרש דברי התורה והנביאים במקום הדחק לא על פי פשוטם, כי אם פירוש דרושי רמזי, הוא ישן נושן מאד, כנודע מפירושי פילון היהודי הקדמון — וביאור כזה היה נקרא בימיהם „כינוי“ כלומר: כינוי להפשט, כיחם הכינויים להשמות — מן לא ידעתי אכנה — ובשם ישראל יכנה — וכן בלשון חכמים ז"ל, כנוי נדרים — וידוע הרעות אשר הביא ביאור כזה להדת בימי הבינים כי השתמשו בו שימוש שאינו הגון, והתקלות אשר יצאו ממנו לעקור כל גופי המצות ולכזב אמתת ספורי התורה עד כי צרו עליהם וצרו צורה מאברהם ומן שרה דרשו כמין חומר. — וכבר ראו גם חכמי המשנה בימיהם את הנולד לסיפורי התורה והמצוות כי נעשה להם כוונים וסימבולים ע"ד ביאורי ידידיה האלכסנדרוני הנ"ל, על כן אמרו המכנה בעריות משתקים אותו (מגילה פ"ד מ"ט) אשר הביאור הנכון שם כפי רש"י (שם דף כ"ה ע"ב) „שדרש פרשת עריות בכנוי ואמר לא ערוה ממש דבר הכתוב אלא כינה הכתוב בלשונו וקרא אותה ערוה המגלה קצון אביו ואמו“ — והגמרא שם במקומו ולשון חז"ל בכמה דוכתי בספרי שמביא רש"י שם, עומדים לעזרתו. ע"כ יפלא מאד בעיני פני הרמב"ם ז"ל שם במשנה הפך פני הגמרא וסגנון לשון רז"ל על לא דבר¹. — ומעם המכנים בעריות בימי בעלי המשנה ז"ל הוא משום צניעות, ומהאי טעמא גופא גזרו אומר בעלי המשנה עצמם „אין דורשין בעריות בשלשה“ כי גנאי הוא הדבר לדרוש בגלוי מדברים שבצנעא — [הוא הטעם האמתי לדעתי בזה, והוא דומיא דאיך הנאמרים בפרק אין דורשין, זה משום כבוד אלהים הסתר דבר, וזה משום נאה ומנונה, ועי' בגמרא שם (הגיגה י"א, ב') והבן —] והם שאסרו הכינויים בעריות מחששא דהוצאת המקראות מדי פשוטם, ועקירת כל עקרי הדינים, הם שאסרו ג"כ הדרישה בהן ע"פ הפשט הגמור וההלכה הברורה משום דרכי צניעות, הם אמרו והם אמרו, ואולי התירו ג"כ הדרוש הרמזי בעינים כאלה אך בסתר מה שאסרוהו

¹ עוד לפני הרמב"ם פ' כן רבינו חננאל. עי' פירושו הנדפס בש"ס ווילנא. ועי' גם בס' האשכול בשם הרב ר' יהודה (ברצלוני) ח"ב עמוד 61 ועי"ש עמוד 71 ועי' גם מ"ש הג"מ שי"ד בס' נחלת יהודה עמוד 235.

בגילוי, כי לא יכלו להמלט גם הם מדרכי ביאורים כאלה, כמאמר המדרש דויקרא לעיל. ועוד יש לדבר מזה במקום המזדמן לזה, אבל התבונן כמה דייק רש"י בלישניה למימר: „אלא ע"י מדרש הגון" כי הרבה יש להזהר לזרות ולהבר במדרשים כאלה ההגונים מהמגונים, לבל נקלקל בבואנו לתקן — והנה נראה גם מזה, כי כמה דברים אשר כתב ופי' רש"י, לא מלכו בראם, כי אם יסודתם בהררי קדש דברי חז"ל (כאשר רוב פירושו לבמדבר ודברים מהספרי הם, ונדבר ע"ז עוד אי"ה) וכן היה דרכי קדמונינו ז"ל, אשר רוח חז"ל דבר במ תמיד ומלתם על לשונם, ע"י לקמן מה שנעיר בתשובת רש"י, והא לך עוד דוגמא אחת מתוס' נדה דף מ"ה, ב', כי על מאמר: „ור"ש ב"א מ"ט, אמר רב שמואל בר יצחק מתוך שהתינוק מצוי בבית רבו נכנסת בו ערממיות" כתבו: „ואפי' אין לו רב רגיל לצאת ולבוא ומתפקח יותר" — ונראה כי דברי המדרש על המקרא ויבן אלקים את הצלע" ר' ירמ'י בשם ר"ש בר יצחק אמר אית דמחלפין... ודרכו של איש להיות יוצא לשוק ולמד בינה מבני אדם" היו לפניהם בעת כתבם הדברים הללו, כי ממש הם דברי המדרש.

ע"ד ביאור „תרביצא" (סי' י"א) ראוי להעיר עוד כי באיזה מקומות פי' רש"י: „תרביצא, גינה" והנה כבר הביא החכם ר"ב לעוויונאהן בבית יהודה כי היונים הקדמונים למדו בהליכה וטיול, כנודע מהגן לוקא שטיילו בו בעת לימודם ועל שם הגן הזה יכונה בית מדרש בשם „ליצעאום" והגן ¹).

[בתשובת רש"י עמוד כ"ו שורה 1: הוה להו קץ צ"ל לא הוה... כמו בהנרפס ביוחסין, והוא על פי המדרש: „ר' יצחק פתר קר'י בפרשיותיה של תורה, ששים המה מלכות... ועלמות אין מספר אין קץ לתוספות" — ובדברי המדרש האלה השתמש בעל רעיא מהימנא בפרשת פנחס לאמר: „ששים מסכות ועלמות אין מספר אילין בתולות אחריה רעותיה דאינון הלכות דלית לן חשבון" ע"י ליטרטורבלאטט של אריענט מספר ל"ו לשנה זו — [1845 ע' 570].

¹ ע"ד תרביצא ע"י מ"ש ר"ג ברולל ביאהרביכער שלו ח"ב עמוד 78—80 ומ"ש הח' לעווי במדרש מלים שלו על התלמודים והמדרשים ערך תרביצא ע' 667. (ש'ח'ה').

מטמוני מסתרים

אשר מצאתי בכה"י אשר בבתי עקד הספרים בברלון, לונדון ואוקספורד

אני

חיים בראדי.

חברת ראשונה.

קראקא

בדפוסו של יוסף פישער

תרנ"ד.

ת ק ן :

ראש דבר.

מבוא.

- א. מכתב ר' יוסף בן תנחום הירושלמי אל ר' דוד בן ריא בן רמב"ם ידיו.
- ב. מתברת מיה מספר המוסר לר' זכריה בן סעדיה אלצאהרי.
- ג. שני שירים לר' סעדיה בן יוסף המאוחר.
- ד. הקדמת ר' יצחק ב"ר שלמה בן אבי סהודה לפרושו על ס' שה"ש.

ראש דבר.

אמר תב"ר. בהיותי בקיץ העבר בבתי עה"ם הגדולים אשר בארץ אנגליה, נתתי את לבי לדרוש ולתור אחר שירי משוררינו הקדמונים, אשר בהם חשקה נפשי מאז והם שעשועי בכל עת ועדן, בעתות השמחה זמירות המה לי ובעת יגון המה ינחמוני. ואולם בכל זאת לא הנחתי את ידי מחפש בחפש מחופש בכה"י אחר מאמרים יקרי הערך, אשר יפיצו אור בהיר על חיי עמנו בדורות שעברו, או על חיי החכמים, אשר רבות פעלו בימיהם להרמת קרן התורה והחכמה, והיום כמעט נשכחו כמת מלב ואבד זכרם המה. ואתן תודה לאלהי אבי, כי הצליח חפצי בידי וכי נתן לי אוצרות חשך, ומטמוני מסתרים, מאמרים רבים, גדולים וטובים, אשר ישפחו לב כל דורשי החכמה כאשר ישפחוני גם אותי במצאי אותם.

ואני הנה יש את נפשי להוציא את האוצרות, אשר הבאתי אתי, מחשך, ואת המטמונים מסתר אהלם, ולהודיע את טיבם בקהל רב. והנני נותן לפניכם היום, קוראים נכבדים, את החוברת הראשונה, אשר תכיל ארבעה מאמרים ומבוא. ובמבוא הזה אשר ערכתי, לא הלכתי בגדולות ונפלאות ממני, לא הרבתי לחקור ולדרוש, כ"א הודעתי בקצרה למי אלה המאמרים היוצאים לאור, מי אביהם ומי ילדם, וגם את מספר כה"י אשר מצאתי אותם בתוכו.

וע"ד החכמים המובאים בהמאמרים הנדפסים בזה הודעתי ג"כ רק את הנחוץ לדעת, ועל הדברים אשר מצאתי בכ"י לא הוספתי פרושים ארוכים ותלי תלים של דרישות וחקירות עמוקות, והסתפקתי בהודעת הדברים ככתבם בתוספת הערות קצרות, ואת הנותר הנחתי להחכמים אשר בארץ המה: הרוצה לחקור יבא ויחקור, והרוצה לדרוש יבא וידרוש, ואוהבי הספרה יביעו לו תודה.

והיה אם ימצאו המאמרים, היוצאים בזה האורה, חן בעיני חכמי הלבב, או אז אנופף ידי שנית להויל בחוברת שניה מאמרים יקרים מאשר נמצא אתי בילקומי.

ברלין, ר"ח אדר שני תרנ"ד.

מ ב ו א

א. המאמר הראשון מארבעת המאמרים הנמצאים בחוברת הזאת הראשונה, הוא מכתב מר' יוסף בן תנחום הירושלמי אל ר' דוד בן ר' אברהם בן הרב הגדול ר' משה בן מיימון. אנכי מצאתי את המכתב הזה בשריד (Fragment) מספר אחד כתב יד אשר בבריטיש מוזעאום¹), ואשר לא נודע עד היום מבטן מי יצאו הדברים הכתובים בו. אחר אשר שמתי את עיני על הכ"י ואקרא אותו מהחל עד כלה, מצאתי כי מתברר היה ר' יוסף הנזכר, ושמתתי על המציאה הזאת מאד מאד, יען כי לא נודע עוד עד היום, כי בן היה לר' תנחום המפורסם ע"י פרושיו לכה"ק וע"י ספר המלים אשר ערך, לבאר כל מלה קשה בתלמוד²), וכי הבן הזה היה אחד מהכמי הלשון בדורו. מספרו של ר' יוסף נמצא בכ"י הנ"ל³) השער הרביעי בשלמות, ומהשער השלישי והחמישי לא מצאתי רק שרידים. את מכתביו ערך ר' לא חיו ולרעיו, ואולם רוב הנמצאים בכ"י אשר לפני ערוכים לידו ר' דוד הנזכר. למרות דרישה רבה והקירה עמוקה בכ"י לא עלה בידי להציל דבר אמת אדות חיו ר' יוסף, ולא נודע לי רק כי היה חי במצרים, כאשר נראה ברור מהמכתב אשר אוציאהו האורה. ואולם יותר נודע לנו על דבר ידיו ר"ד וגם ע"ד שני בניו, אברהם ושלמה. באחד מכה"י אשר ברומא⁴) כתוב לאמר: „ואני דוד נולדתי במצרים בליל רביעי בשבת בשלוש שעות מתהלת הלילה⁵) לחדש שבת שנת אתקל"ד לשטרות. ויולד בני ירד נפשי אברהם, יזכה למדת אבותי ויאריך ימים, בערב שבת כ"ד יום בחדש אלול בדי' שעות⁶) ביום שנת אתקנ"ה והיא שנת חמשת אלפים ושבע לבריאת העולם, ונשאר מן השנה ביום לידתו ששה ימים היתה מילתו יום טוב שני של ראש השנה. ואחריו שלמה, יזכה ויאריך ימים, נולד לר' באחד בשבת בשעה ג' מן הלילה בחדש בסלו שנת אתק"ס לשטרות והיא שנת חמשת אלפים ותשעה לבריאת עולם. כאשר שמענו בזה כן נחזה גם בכ"י פאריז⁸) שרבינו דוד נולד בשנת אתקל"ד לשטרות שהיא שנת תקפ"ג, ויש לנו לתת אמון לדברים האלה, יען כי מפי ר' דוד בעצמו יצאו וגם טעות סופר אין בזה, כי בשנת לידתו שני כ"י שוים, ועל פי שנים עדים יקום דבר. ויום לידתו חסר בכ"י רומי וגם בכ"י פאריש חסר מקצתו⁹) ואין לנו להגיה בעבורו

¹ קמנו: Or. 2588. ² מוכן לצאת לאור ע"י הח' ר"א נייבאיר.

³ אחרי אשר הודעתי את תוצאות נסיעתי לראשי הח' הנכבדה „מקיצי נרדמים“ הודיע הח' רא"א הרכבו, כי נמצא בסט. פ"ב ג"כ כ"ו מר' יוסף זה בשם ערוגת הבושם, ואולי הוא הוא הספר אשר בלונדון, ואולם לא אחליט דבר, יען לא הי' כ"י הפטרסבורגני לנגד עיני. ⁴ ראה בס' I codici ebraici della pia casa dei Neofiti in Roma מאת ירדי ה' Sacerdote, צד 35. ראה עוד בספרו של הח' רמז"ש על ההעתקות, צד 906 הערה 5. ⁵ היום חסר בזה. ⁶ בס' הנזכר: כ"ד והוא כל"ס טעות הדפוס. ⁷ שם בטעות: לו. ⁸ Jost, Annalen ח"א צד נ"ה; ב"ג בספרו מעשה נסים צד V. ⁹ ולדברי כרמולי (Annalen

את שנת לידתו, ולכתוב במקומו שנת אתקב"ד (תתקע"ג), כאשר עשה ב"ג¹).
ואולם שנת מותו היתה או אתרכ"א לשטרות והיה חי פ"ז שנים, או שנת
אתר"א והיו ימי שני חייו רק ע"ז שנים, ובדבר הזה בל"ם יש טעות בכ"י פאריש.
ר"ד ישב על כסא אברהם אביו והיה רופא המלך והיה גם לנגיד על
ישראל עד יום מותו²). חייו היו חיי צער ושבע כעס ומכאובים, יען מלשני
בסתר הכהו בלשון, ובס' יוחסין³) מספר, כי "היה מתפלל במערת הלל ושמאי
ויצאו מים ואז החרים למלשינים ובו ביום מתו ת"ק מלשינים מארץ מצרים
ואחר ב' חדשים נעקרו נשיהם ובניהם מהעולם". ואולי בעת ההוא נס לעזרה
לרשב"א ז"ל, אשר שלח את אחד מתלמידיו, שמשון בן מאיר, לקבץ על יד
כסף רב למען יתמוך את יד ר"ד כי מטה, ור' שמשון זה מספר לנו בעצמו
את הדבר הזה באמרו: "... כמו שהייתי שלוח מצוה כשהלכתי לקסטיליה
ולנבאר"ה וליתר הקהלות על ענין השר הנגיד בן בנו מהשר הגדול ר' משה,
וקבצתי לו עם כתב רבנו כה' אלפים נונדיניסי⁴) כסף⁵). גם מלחמה היתה
לו לר"ד בתרבות אנשים רעים וחטאים לד', בעלי ברית שלמה הקטן (פטיט),
אשר אמרו לשרוף את ספרי המאור הגדול רמב"ם, ור"ד כתת את רגליו וילך
לו לעכו, ושם קבלוהו ישרי הלב בסבר פנים יפות וחפצו עלה בידו להפר
עצת פטיט ואחות מרעהו, ולקלקל את מחשבתם⁶). לדברי בעל קורא הדורות⁷
ובעל שם הגדולים⁸) חבר ר"ד מדרש על התורה וההפטרות, "אשר קוראים בו
בכל שבת בהעלות המנחה לזכות את הרבים", ואולם כבר הוכיח הח'
מונק⁹) כי הספר הזה — אשר נמצא בכ"י גם בבכה"ם בברלין — לא מעט
ר"ד יצא, וראיותיו ברורות מאד וחזקות עד כי כל הרוחות שבעולם לא יזוּו
אותן ממקומן. — ר"ד היה נכבד מאד בעיני כל ידעי שמו. הרשב"א כתב
עליו "ואין בכל בית הרב והנגיד בן בנו חכים ואהוב ובעל ברית כמוני¹⁰);
ר' שמריה האיקרטי כתב לכבודו ארבעה שירים¹¹) וקהלת רומא שלחה
מכתב תנחומים לבני ר"ד, בשמעה כי מת אביהם¹²), ומתוכו נלמד כי
שמעו הטוב הלך למרחקים, ובכל מקום כבדוהו עד מאד.
ר' אברהם בנו דוד היה גם הוא אחד מהגדולים אשר בארץ, ואולם
שם אחיו ר' שלמה לא יצא לתהלה, ומעטים המה כותבי קורות הדורות
אשר יזכירוהו. —

(שם) ישנו בכ"י פאריש, ואולם אין לסמוך על דבריו, אשר סותרים את דבריו ב"ג (בספרו הנ"ל, שם).
¹) מעשה נסים שם. ²) גרעטין ח"ז צד 173; ב"ג, מעשה נסים צד X. ³) דפוס קראקא
דף קל"ב ע"א. ⁴) novenes, ראה צונץ, Zur Geschichte צד 553. ⁵) מנחת קנאות לר"א מרי
צד 138. ⁶) המדה גנוזה צד 21; גרעטין ח"ז צד 195. ⁷) הוצאת קאסל דף ו"ד. ⁸) ח"א אות ד' סי' ד'.
⁹) Jost, Annalen, III, 94. ¹⁰) מנחת קנאות הנ"ל צד 88. ¹¹) החלוץ ח"ב צד 25; והגם
כי לדעת גייגר שם, הכונה אל ר"ד בן ר' יהושע בן ר"א בן ר"ד בר"א ברמב"ם, אשר לכבודו
כתב ר' יוסף בן אלעזר הספרדי את פרושו על הראב"ע, הנקרא בשם צפנת פענח, הנה כבר כטל
את דעתו זאת גרעטין ח"ז צד 318. ¹²) חלק אחד מהמכתב הזה נדפס כמעשה נסים לב"ג צד
XII והלאה.

ב. המאמר השני אשר אוציאהו האורה במחברת הזאת, הוא לר' זכריה בן סעדיה בן יעקב אלצאהרי. המחבר הזה לא נודע הוא לנו מתמול שלשום, ואני לא מצאתי עוד אדותיו דבר באחד הספרים הנדפסים, ואולם חשקה נפשי לדעתו, מאז מצאתי ממנו¹ תוספת „לכתר המלכות“ אשר שר לנו המשורר הנשגב ר"ש בן גבירול ומאז ראיתי את שיריו באחד מכה"י המונחים בבכה"ס פה ברלוי². ויהי בבאי אוכספורדה ואמצא שם ספר מחברות לר' זכריה שמח לבי שמחה גדולה עד מאד ואמהר לשים עיני עליו, ולחקור ולדרוש אולי אמצא בו דבר ע"ד ח"י מחברו. וזה אשר מצאתי: ר' זכריה אלצאהרי היה אחד מחכמי ארץ תימן בראשית המאה הרביעית להאלף הששי.³ כבר בימי עלומיו שבע ר"ז מרות ובהיותו כבן עשרים שנה⁴ מוכרח היה לעזוב את ארץ מולדתו ולשום לדרך פעמיו למען בקש לו מנוח, ויסע זכריה הלוך ונסוע מעיר לעיר וממדינה למדינה, ורגלו דרכה על ארץ הודו, הורמוז ובצרה, גם בחלב ובדמשק לא הרגיע, גם בצפת וטבריה וגם בציון וירושלים לא מצא מנוח לו, גם עד מצרים וכוש הגיע, ועד ארץ כשדים וארץ פרס בא — אך ישועה לא היתה לו, לזאת נאלץ היה לשוב לארצו ולמולדתו⁵ ויגר בעיר צנעא, אשר היתה בעת ההיא אחת הערים הגדולות בארץ תימן⁶, ימים רבים ושם „ריבץ תורה לפי כהו“. ר"ז היה חכם בחכמת התורה הכתובה והמסורה, ואולם גם בנסתרות היה לו עסק, כי הדרישה בח"ן היתה אז בארץ תימן בכל עצם תקפה ועזה. מדברי עצמו למדנו⁷, כי לא הדל מלמד את דבר ד', לחברים מקשיבים לקולו, כי „העיר פרושי כמה אגדות סתומים“ וכי חבר שירים רבים וגם שלשה ספרים, הלא המה: ספר צדה לדרך על התורה, ספר הענק על המלות המשותפות (והלך בזה בדרך רמב"ע), וס' המוסר. והנה משני הספרים הראשונים אשר הזכיר ר"ז לא נודע לנו עד מה. ואולם ספר המוסר נמצא בכ"י באוכספורד, וממנו העתקתי את המאמר הנדפס בזה (צד 20 והלאה).

¹ במהוזר צנעא כ"י, אשר ביד מורי הח' ר"א ברלינר.

² הכ"י כולל את הדיואן מהמשוררים אל שבוי (אב ובנו); גדלו הוא 8° ומספרו 589 ראה להלאה צד 11 הערה 6.

³ בשנת שכ"ט או מעט אחריה כתב את „ספר המוסר“, כאשר נראה להלאה.

⁴ בן יאמר בס' המוסר (דף ק"ס): „במה אתנחם מיוגוני, וכמעט קט ואינני, כ מנעורו וגדלנו כאב, בימי חרפי דמעוי נשאב, ובימי עלומי, נהפכו שמו, עד עשרים שנה, ונפשי מעונה, רמישם והלאה עצמה התלאה, כי הימים הדפוני, והמדברות דחפוני, והרעות אפפוני, ועד בלעו וקי לא ירפוני, עד סבותי...“. ואמרו „גדלני כאב“ מוסב על היגון ור"ל, כי מנעורו גדלהו היגון כאב, ולא סר ממנו רגע.

⁵ ראה דבריו להלאה צד 22 וכן יספר גם בספר המוסר דף ק"ס, ושם יאמר כי היה גם בפרס וארץ כשדים.

⁶ ושניה לה היתה העיר תנעם, ויאמרו המושלים „כי מצנעא תצא תורה ודבר ד' מתנעם“, ראה אבן ספיר לר' ספיר ח"א צד ק"ז:

⁷ ראה להלאה צד 22.

בהקדמתו לס' המוסר יודיענו ר"ז את הסבה, אשר הניעתהו להכיר את ספרו, ויען כי דבריו יועילו אם רב ואם מעט לידיעת קורות אחינו בארץ תימן, אמרתי להעתיקם פה:

אמר הצעיר זכריה בן סעדיא בן יעקב אלצאהרי: הודות אל הסבה הראשונה, והמחשבה העליונה, הוא האל ית' הבורא עולמו יש מאין, אליו כל נברא ישא עין, מחויב וראוי להודות לו על כל מדה ומדה, אהללנו בתוך קהל ועדה, נשאני לבי לספר קצת מהקורות המגיעות אלינו, ומהצרות התוכפות אותנו, אנחנו רוב הקהל השוכנים במדינת צ'נעא, כמעט היינו כצאן אשר אין להם רועה, להודיע דור אחרון, אקרא אליהם בגרון, ותהי התחלת המאורעות, בגורת תמים דעות, בשנת הש"כ"ח ח' חנות אל אם קפץ באף רחמיו, לשארית נחלתו זעמיו, בשנה ההיא גבר הישמעאלי, על עם גומר והכה אותם בשלי, ואסר אותנו במאסרו למכמס⁽¹⁾, ועם כל זה נתנים המס, וכלתה פרוטה, והיינו באופל ועלטה, עד אשר קצתינו בחיים קצו, ומספר חדשיו חוצצו, עד ראש חדש אב משנת הש"כ"ט פור אותנו בכל מגדל, העני והאביון והדל, ונהי בוכים ואוננים, נערים עם זקנים, מכובלים בכבלי ברזל, וכל עין בדמעתה תזל, מהם לעבדותם נמסרים, ומהם היה טוהן בבית האסורים, בעירום ורעב וצמא וחסר...⁽²⁾ תואבים, פורש אין להם, לשבור רעבון בטניהם, והצרים שמו אותותם אותות, כי ראו היקרים חבקו אשפתות, והרשום לכל סיג להכיר (?), גוע מבלי יודע ואין קובר, וכדומן לאדמה היינו, ונהי כשמא כלנו, על צוארינו נרדפנו, יגענו ולא הונח לנו, כמעט אבדה תקותנו, ונכזבה תוחלתנו, ואין אוסף לתרפתנו. אחר זה אמרתי אני בלבי, ובמה אניה רוגזי ועצבי, ונשעה לא נותרה בי, ואקים לחזק נחשלי, ולהקים ברכי כושלי, והנם כרגע אובדים, וידי מעט כבדים, הוספתי והתאמצתי, ובלי כח עמדתי, ואכתוב לנפשי ספר, לכל מר נפש נמסר, קראתיו מכובד המאסר, ספר המוסר, להיות כל הקורא בו, בארשת שפתיו וניבו, לוקח לעצמו מוסר, מהקורות והתלאות שהגיעו אלינו, ברוב פשעינו ועונינו, ואז יתן אל לבו, להיות כעבד לפני רבו, ויפרוש פרשי יצרו ורכבו, וילכוד מצודתו להכהידנה, וחכם באחור ישבחנה. מלבד ידיעת הלשון הקדושה, הראויה להיות על לבנו הרושה, שגורה בכל פיות, בנויה לתלפיות, ואולי בזה תהיה למכתנו צרי, ועץ חיים עושה פרי. ואולם הכינותי על פי שני אנשים זרים ממני, מרדכי הצידוני ואבנר בן חלק התימני, בעבור מנין שמותיהם כמניני⁽³⁾, והאלקים יהיה עם פי בהגינותי. — וחלקתי הספר ההוא למחברות, לענינים...⁽⁴⁾ לכל הקורות אותי, במאסרי ובגרותי⁽⁵⁾, בתוך בני עוני בדלותי, על פי שני האנשים הרשומים, הגלויים והנעלמים, להיות הדבר ערב לדורשיו, ונאה למבוקשיו, אחד מדבר והשני יענה, ליסד בתי הקינים והשירים, והאחד טירותיהם בונה, או דברי אגרת, לענינים טובים מזכרת,

(¹) כ"ה בכ"י, ראה עזרא ב' כ"ז; ואולי צ"ל בזה: למרמס. (²) שורה שלמה חסרה בכ"י.
(³) ר"ל: כמנין שמו, והחשבון אינו עולה יפה. (⁴) שורה אחת חסרה בכ"י, (⁵) בכ"י: בגירותי ובמאסר.

גולה וכתרת, לכבוד ולתפארת, כלם יהיו על פי שני האנשים הנכבדים, המה הגבורים, לכל שיח ומליצה נודעים, ועל פיהם חונים ונוסעים, מודיעים נועם ידידותם, ואומין חברתם, ומיטב אהבתם. וכבר קדמני [בזה הרב] (1) יהודה תריוו (בספרו²), על פי הימן האזרחי וחבר הקוני במאמרו, והוא למד מן החכם הישמעאל (אלהרירי³) בעל המליצות הרמות, בין אהיו יפראי, ובאמת אין ערוך אליו, בשיחו ומהלליו, נחלי דבש נחליו. עבר הגבול בחידות ומליצות, ועדרי המשלים במעון ספרו רובצות, באור שכלו יהל ערבי. האמת יודע דרכו⁴), כי אין ערך כערכו, אמנם אמר החכם לבנו במלאת שפקו, איזה עשיר השמה בחלקו, והנה באתי עד הנה, להשיב את נפשי האנונה, במעט משבלי הלקט המתפרד מן המחברים, ואף כי אנכי לא איש דברים, אמנם אני נסמכתי על החכם הדובר בניבו, כל האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב⁵). על כן קדמתי כשיתי לפני האל ובתוך קהל ועדה אהללנו, ויעלוז לבי ומשירי אהודנו⁶.

היוצא לנו מן הדברים האלה הוא, כי ר"ז סבל תלאות רבות עד אין מספר, כי הובא במאסר וגם הגלה בראש הגולים אשר הגלו מצנעא בשנות השכ"ח—השכ"ט. גם בן דודו של ר"ז, סאלם אל שבזי⁶), יוספר לנו דברים אחדים ע"ד הגזירות הרעות האלה בקינתו אשר נדפסה בס' אבן ספיר ח"א צד ק'. גם זה יודע לנו, כי ר"ז היה אוהב את השפה הקדושה בכל לבבו ובכל נפשו.

ספר המוסר כולל ארבעים וארבע מחברות, כתובות בשפה צחה וקלה, בחרוזים ולא במשקל (Reimprosa), כדרך ר"י אלהריו במחברותיו. תוכן עניני המחברות נמצא בראש הספר. מדברי ר"ז במחברותיו יודעו לנו דברים רבים הנוגעים לקורות בני ישראל בארץ תימן, וגם ידיעות רבות ע"ד חכמים רבים יושבי הארץ הזאת נמצא בהנה.

משירי ר"ז נודעים לנו: א) תוספת לשירו של רשב"ג הנודע בשם כתר מלכות. שירו של ר"ז מתחיל במלות: "ד' מי יגיע עד תכלית" והוא נמצא בכ"י אשר בבית עה"ס למורי הח' ר"א ברלינר, כאשר הזכרתי למעלה. ב) שירים שונים בדיואן אלשבזי (כ"י ברלין סי' 598) והם:

- 1) אחרו מועדי מנוחתי, צד 21
- 2) אי גבורתך ימין אל, צד 44
- 3) אכסוף לומר מי יראני, צד 10
- 4) אפטיר בשיר שפה ולשון צח, צד 3
- 5) לקראת פני שבת, צד 10
- 6) מתוק למצוף (?) ופג, צד 7.

(1) ב' מלות האלה כתבתי ע"פ ההשערה. בכ"י הן מנושטשות ולא יכלתי לקרא אותן.
(2) תחכמוני. (3) ואלהריו גם הוא הלך רק בעקבות המליץ הישמעאל אבו אלפצל אחמד אלהמדיני, ראה Rückert, Makamen p. 68 ובס' עשרה שערים להח' קעמפה ח"א צד XVI.
(4) "אמת" בלשון זכר; ובכ"י נפל טעות וצ"ל "האמת יורה דרכו". (5) מאמרם במס' סנהדרין דף צ"א: (6) דיואן של סאלם אלשבזי נמצא בבעה"ס בברלין (כ"י סי' 895 וסי' 398) ובכרמיש מוועאום (סי' 4114 Or.) ובכ"י האחרון נמצא שם ספרו, והוא "חפץ חיים" ובמ"א אוסף לדבר אי"ה על כה"י האלה. —

ג. כאשר בדקתי את הדיואן לסאלם אלשבוי (ראה לעיל צד 11 הערה 6) המונה בכ"י בברלין, מצאתי בו מלבד שירי ר"ז אלצאהרי שירים רבים למחבר אחד שמו "סעדיה בן יוסף", ואחרי אשר קראתי את כלם הויתי את דעתי (במאמר אדות ר' סעדי' גאון בתור פייטן, אשר שלחתי לדידי מו"ה צ. ד. גרינברגר) כי לא לר"ם גאון המה, וחרצתי את משפטי זה מטעמים שונים. א) השירים האלה בנויים המה על המשקל, ואנחנו ידענו נאמנה, כי לא שר רס"ג שירים שקולים, כי כן העידו תלמידי מנחם (בתשובותיהם צד 27): "הלא רב סעדיה ז"ל יש לו כמה שירים וכמה חרוזים ולא נשקלו במשקל הערב והיתה בעת ההוא צעיר תלמידו בכל שכל ובלשון הערב ומשקליה לא רחבת מבינת גדול מוריך, ולולא ראה הוא כי לא יתכן) להביא משקל הערב ביהודית היה מקדמך ולא קדמתהו אבל ידע כי לא טוב הדבר ולא נכון לעשותו פן תשחת הלשון...". ותלמידי דונש לא השיבו ע"ז בתשובותיהם כי לא מצאו מענה; ב) רס"ג לא חתם את שמו בראשי החרוזים, רק פעם אחת בהקדמתו העברית ל"ס האגרון עשה כזאת, ושם חתם את שמו הערבי "סעדי בן יוסף" ולא "סעדיה"; ג) רס"ג לא היה לו עסק בח"ן ולא הכניס בשיריו את למודי המקובלים, אשר ברורו לא היו עוד כלל; ד) לשון השירים אשר לפנינו שונה מאד מלשון רס"ג בפיוטיו ושונה גם מלשון יתר הפייטנים הקדמונים. מכל אלה הטעמים ועוד מטעמים שונים אשר לא בארתים פה, החלטתי כי היה עוד ר' סעדיה בן יוסף אחר מלבד הגאון, אשר היה חי בתימן בזמן סאלם אלשבוי או זמן מה קודם לו, אך לא עלה בידי למצוא זכר לר' סעדיה בן יוסף השני אף אחרי החפוש והדרישה הרבה בכל הספרים הנדפסים.

ומה מאד שמח לבי במצאי במחברת ג' מספר המוסר לר"ז אלצאהרי⁽¹⁾ (בכ"י דף י"ט ע"ב והלאה) דברים יקרים ע"ד ר' סעדיה בן יוסף השני אשר בקשתיו ולא מצאתיו זה זמן רב! שמחתי על המציאה הזאת כמוצא שלל ומרתני להעתיק לי את דברי ר"ז, ואלה הם:

... ויתנחם אבנר וביגונות בחל, ויקחם ויעבירם את הנחל, וישאג שאגת אריה וקול שחל, ויאמר להם דעו כי אני אודיעכם סבת בכיי, בארץ עניי, זכרתי אדם גדול בארצנו, והוא עטרת ראשינו, קבץ המדות החמודות, ולו בהן עשר ידות, עם מיטב מהללים, ולו שם בגדולים, סעדיה בן יוסף, לכל החכמות מאסף, לו יד ושם בארבעה ועשרים, ובלעדיו איש את ידו ואת רגלו לא ירים, ובשתא סדרי משנה, בעל תבונה, ובשכלו טמון, חבור רבינו משה בן מיימון, והמאיר קצו נשית, פרוש רבינו סעדיה, וכאשר חברתו זכרת, והעת אשר ממנו נפרדת, אז בכיתי, ובימים אשר הייתי, בעירי, עליו אמרתי בשירי:

(1) בכ"י היה כתוב: "ל"ו ראה הוא כי לא יתכן", והמו"ל הגיה: "ל"ו ראה הוא כי (לא) יתכן", ולי נראה יותר להגיה, כאשר הגהתי בפנים. (2) ראה לעיל צד 9.

אֲשֶׁר נִטְהַר וְהִרְקִיעַ שְׁחָקִים
כַּסְפִּירִים רָאִי מוֹצֵק חֲזָקִים
וּגְלָגְלִים יִסּוּכְבוּ בְלַכְתֶּם
וּגְשֶׁם עַל פְּנֵי תֵּבֶל מְרִיקִים
וְאָרֶץ עַל בְּלִימָה הִיא תְלוּיָהּ
וְהַעֲמִיד כָּל אֶפְסִיהַּ וְהַקִּים.
וּבַחַר לוֹ בְּיִשְׂרָאֵל מְגֹלָה.
לְמַעַן כִּי בְרִית בְּרַת לְהַקִּים.
אֲשֶׁר עָשָׂה בְּמִצְרַיִם פְּלֹאוֹת
וַיִּסַּד עֵץ בְּפִי עוֹלָלִים וַיּוֹנְקִים.
וְהִנְחִיל דַּת וְתוֹשִׁיָה בְּסִינֵי
לְיִשְׂרָאֵל, בְּקוֹלוֹת עִם בְּרָקִים.
תְּמִימָה הִיא, מְשִׁיבָה לְנַפְשוֹת,
כְּרוֹב עֲדוֹת מְשַׁמְטִים וְחַקִּים.
וְחָנַן כֹּה יַחֲדִים הַשְּׂרִידִים.
פְּשִׁמְיָהּ, וּסְדוֹת הַעֲמוּקִים.
גֵּאוֹן הַדּוֹר סְעֵדִיהַּ בֶּן יְהוֹסֵף,
שְׂמוּעָתוֹ מַעֲדִיהַּ בְּשׁוּקִים.
גְּבוּרָתוֹ בְּאַרְבַּעָה וְעֶשְׂרִים
וְדַקְדוּקָם, בְּלִבּוֹ הֵם חֲקוּקִים.
שְׂמוֹ נוֹדֵעַ בְּטוֹב מִשָּׂא וּמִתָּן⁽¹⁾
וּמִבִּין הוּא לְאַרְבַּעָה פְּרָקִים,
וְלוֹ מִשְׁרָה וּמוֹסַר וְעִנּוּהַ,
וְתוֹכַחוֹת בְּפִיו כִּמֵּה מִתּוֹקִים!
וְעַל זֹאת מְלֹאכֵי חֵן חוֹפְפוֹהוּ
וְעָרְבוּ לוֹ לְשִׁמְרוֹ מִנּוּקִים,
לְדַעְתּוֹ מְאֹסָה נִפְשׁוֹ בְּרָשָׁע
וּמְדוֹת הָאֵמֶת אֶצְלוֹ חֲשׁוּקִים,
וּמִדְּבָשׁוֹ יִקְבְּיֵנוּ מְשִׁיקִים
וּמִשְׁכָּלוֹ מְזוּיֵינוּ מְפִיקִים,
וְכָל הַשְּׂוֹאכִים מִיְמֵי מְקוֹרוֹ
חֲסִידִים הֵם וּמְכַל חֲטָא מִנּוּקִים,

⁽¹⁾ כ"ה בכ"י, ואולי צ"ל: הוא הַלְאָה, ⁽²⁾ בדברי תורה.

וכו לבש זמן עדיו והאיר
פני תבל כשושנת עמקים.
וכמה סבבו על חוג ארחיו
ונלאו מלהשיגו ענקים.
ונלאיתי להשיג קץ שבחו.
זכחותי ורעיוני רחוקים.
ואם לקחו מיודעיו לחלק
באהבתו — ולי תשעה חלקים.
ונפשי תערוג לדבש לשונו
כאיל תערוג אל האפיקים.
כאישון ינצרהו האלהים
אשר יִרְדֵּה לְאֶבֶן הָאֲרָקִים.
ואודה אל אשר האיר לעמו
במורה טוב, להציל העשוקים.
ואתחנן למול ביתו בכל לב
בנפש קוראה ממעמקים.
אקוה לחזות משכן דכירו
אשר נטה והרקיע שחקים.

אלה הם דברי ר"ז אלצהארי ע"ד ר' סעדיה בן יוסף השני, ומהם יודע לנו, כי ר"ם זה היה אחד מחכמי תימן הגדולים וכי חי בזמנו של ר"ז, ר"ל בראשית המאה הרביעית להאלף הששי. ר"ז לא הגדיל את ערך ר"ם בתור משורר, ובאמת שיריו הם בלתי נעלים ונשגבים, וגם אינם מובנים היטב, יען הכנים בהם דעות המקובלים וסודותיהם המכוסות באפל וערפל התולתם. מר"ם מצאתי בכ"י ברלין הנזכר את השירים האלה :

- (1) אבדה אסבה אלמעבור (עברי ועברי), צד 71.
  - (2) אשאל לנורא, עונה לעמו בצרה (עברי ועברי), צד 74.
  - (3) יום אזכרה רעי לבי מאד השק (עברי) צד 29.
  - (4) לבי לעלמה אהובה (עברי) צד 55.
  - (5) לנר ולבשמים נפשי מיחלה (עברי) צד 10.
  - (6) סלאם אלהה באלהאני (עברי) צד 65.
  - (7) שמש בגבעון דום (עברי) צד 33.
  - (8) ששתי בעלמה זכה טהורה (עברי ועברי) צד 75.
- מכל אלה בררתי את הסי' 4 ואת הסי' 5 והדפסתי אותם בחוברת הזאת, למען יודעו ע"י דרכי ר"ם בן יוסף זה בשיריו. —

ד. המאמר הרביעי הוא: הקדמת ר' יצחק בן שלמה בן אבי סהולה (1) לפרושו על שה"ש. הוא ר' יצחק, אשר חבר את הספר משל הקדמוני, הנדפס זה פעמים רבות, ואשר כבר הרבו לדבר אדותיו: רי"ל דוקס במה"ע *Isr. Annalen* שנה ראשונה (1839) צד 131; רמ"ש בספרו *Manna* צד 113 וברשימתו הגדולה צד 1150 והלאה; סאלפילד בספרו על הפרושים לס' שה"ש (2) צד 106 והלאה. רי"צ נולד בשנת 1244, כאשר הוכיח רמ"ש ברשימתו צד 1150 וכן כתבו גם רי"ל דוקס (3) וסאלפילד (4). אולם בשנת מותו של רי"י נחלקו הדעות. הח' וואלף בספרו ח"ג צד 617 כתב, שרי"י מת בשנת 1259, ואולם לדעת ר' משה זכותא (5) ר"ד גאנז (6) ור' יוסף בן צדיק (7) מת בשנת 1268, ואחריהם נמשך החכם די רוססי (8). ואולם זה וזה לא יתכן, והאלהים יודע.

את פרושו על שה"ש כתב רי"י בהיותו בן ארבעים שנה, והוא היה אז גר בארץ נכריה, כנראה ברור מהקדמתו. את ההקדמה הזאת הזכירו כבר כותבי הדורות, והח' ניבואיר הדפיס דברים אחרים ממנה ברשימתו לכה"י אשר באוכספורד 343. ואולם בשלמותה לא יצאה עוד לאור בלתי היום (9). מלבד שני ספריו הנזכרים, כתב רי"צ סהולה גם פרוש לס' איוב, והוא נמצא באוכספורד, כ"י רד"א סימן 221 בתבנית פוליו. —

---

(1) וואלף בספרו ח"א צד 673 כתב: סגולה, ואחריו נמשך גייגר, מלא חפנים צד 18, ואולם הנכון הוא: סהולה, והוא כנוי ערבי להשם העברי יצחק או שמהה. ראה רמ"ש *Manna* צד 113 בהערה; Catal. Bodl. צד 1150. (2) Salfeld, Das Hohelied Salo-mos, Berlin 1879. *Isr. Annalen* משנת 1839 צד 131. (3) בספרו הנזכר צד 106. (4) יוחסין, דפוס אמשט, דף ק'. (5) צמח דוד דפוס פפר"מ תנ"ב דף מ': (7) סדר החכמים וקורות הימים להח' ניבואיר צד 96. (8) באוצר המלים ההיסטורי (Hist. Wörterb.) העתקת האמבורגר צד 288, ושם נקרא רי"צ בשם Saholi וזה טעות. (9) את ההקדמה העתקתי באוכספורד מתוך כ"י רד"א סי' 221 דף ל"ז ע"ב—ל"ח ע"א.

א.

מכתב ר' יוסף בן תנחום הירושלמי אל ר' דוד בן אברהם בן רמב"ם (ידידו).
 וכתב אלו אלנגוד ר' דויד ש"ץ² ענד סמע(א)ה באהגאהה אלי מצר בעד
 גיבתה ענהא פי ענה מדה סנין³):

עֵתָה אֶקוּם	יֹאמֵר פּוֹדָה	אֵת יִשְׂרָאֵל	מִצְרוֹתֶם
לְשׁוֹב מַלְכוּת	בֵּית דָּוִד וְלֹ-	הוֹשִׁיב בְּנֵי	עַל כְּסֹאוֹתֶם
עוֹד לְאֲתוּעִים	יְהִיו רוּעִים	לְדַחֹת עַמִּי	וְלוֹרוֹתֶם
עוֹד לֹא יֵדָאֵב	לְבָבְכִי עַב־	דִּי דָּוִד הוּא	יִרְעָה אוֹתֶם.

צעיר העברים יוסף בן הרב תנחום הירושלמי יכפול שלומו
 שבעתים, ישתחוה ממקומו על אפים, לפני גג"ק יצת"ס⁴, ראש ראשי התעודה,
 ונגיד ישראל ויהודה, עמוד התורה, ושמש האורה, הרב הנהדר, הגביר הנאדר,
 הנשאר מגודרי הפרץ שריר, ועל עם ר'...⁵, מיו ואדונינו דויד, גבירנו
 ונסיכנו, ונשיא אלהים בתוכנו, אשר פָּרַץ רִצּוֹן צִירוֹ פָּרַץ, וקשת המזמה
 במלחמת החכמה דרך, וכל איש [תב]ונה מברכתו יבורך, ולחם תושיה לכל
 שואל ערך, המלא מחמדים בלי דופי, כליל חכמה ומכלל יופי,

גִּבְרִי לְכָל חֲמֵדָה יִקְרָה אִסְפָּה	נִפְשׁוֹ וְהִיא לְנִתִּיב אֱמֶת מִשְׁכַּלֹּת
וְשָׂדֵי תְבוּנָה מִימֵי יְלֻדוֹת עֵדָן	יִנְקָה וְגִזְרָה בַּל תְּהִי נִגְמַלֹּת
עַד קוֹרְאוֹ דָּוִד לְעֵנוֹתוֹ בַּעַת	שָׁמְעוּ דְּבָרָיו אֲמָרוּ קְהֵלֹת.

עדה מעדי הענוה, ליות חן יקרה ונאוה, וישימה בלבו שכונה ונוה,
 וכל משכיל ממנו ילמד ולקנות מדותיו יתעורר, כאשר אמר המשורר⁶):

עֲנוּהַ עַד מֵאֵד יִקְרָה וּמַעֲלָתָהּ מֵהוֹדֶרֶת לְכַבִּי בַּה דְּבוֹק תַּמִּיד
 חֲכִי הָאוֹת עָלֵי טוֹבָה וְהוֹד יִפִּיה הַיּוֹתָה סוֹת וְחֻלְק לְגַבִּיר דָּוִיד

(¹ ראה לעיל צד 7 ²) שמרהו צירו.
 (³) וכתב אל הנגיד ר' דוד ש"ץ בשמעו כי שם פניו מצוימה אחרי אשר היה רחוק ממנה
 בענה) שם מקום בתימן? ע' בספרי המלים הגיאוגראפיים להח' Jaent ח"ג צד 737) כמה שנים.
 (⁴) ר"ת אשר לא אוכל לבאר אותם, ואולי ר"ל: גאון גדולת קדשו ישמרהו צורו תדוכים כלכותו.
 (⁵) חסרה מלה אחת ככ"י.
 (⁶) והוא הכותב בעצמו.

ולפני המודיו¹) השרים היקרים, והחכמים הנאדרים, אוספי המהללים, שני המאורות הגדולים, בראשם כגקמ²) אברהם איש התמודות, וארון התעודות, הבוחר בחסידות, העודה מהדרה הנזר והעדות, רב הפעלים, אשר במהללו אמרו המושלים:

בְּקָרְבַּ תְּבוֹנוֹת אִם זִרְעוּ יִחוּשׁ, יְחִלוּשׁ בַּחֲרָבוֹת מֵאִמְרֵי כָל עֵנֵק
כִּי הֵם עָלֵי רֹאשׁ כָּל מְתֵי שִׁכְלָ לְצִיץ יָקָר וְעַל צֹאֵר מְתֵי חֲכָמָה עֵנֵק

ואחיו כגקמ³) שלמה, יתמיד האל שלומו, נצר השררה, וחומר התפארה, אשר נטעי התבונה בלבו נטע, ומפרי עץ הדעת אכל ושבע, ובשכלו אל עץ החיים נגע, וכל אשר ידרשנו ולהתעד⁴) במתק נאמו יבקשנו, בית אל ימצאנו,

בְּמַלְחָמַת מְזֻמּוֹת מְאֵוִי וְכַתְרֵי הוֹד וְשִׁכְלָ טוֹב בְּזוּזֵי¹
וְקִנְיָה כָּל בְּנֵי חוֹרִים לְעֵבְדֵיהֶם² בְּצוּף לִקְחוֹ וְחִסְדוֹ לֹא בְּזוּזֵי

האל ימלא משאלותם, ויאריך בטוב ימותם, ובנעימים שנותם, וישמר מהרה בחברתם, הנשמות הנשמות מחלי פרידתם. ואפשר נספר לפני אדוננו, כי נדודכם החריר רעיונינו, ויעזבנו נסים ממוקש למוקש, ואין דורש ואין מבקש, וכל איש במדבר אולתו תועה, כצאן אשר אין להם רועה, כי נסעת ותעזבנו לצוץ, ולא הודעת על מי נטשת מעט הצאן, הבריזה³) ברזה תבעט, וכבוד הכבודה בעיני הנקלה ימעט, ויצאו האילים המתחבאים מפתח הארי, וינגחו נחשלי הצאן בחרי, וירבו בשתי הערים, השוררים והמורים, אך כמוך לא ישים לבו לאלה הדברים, כי כל משכיל ידע שהמעלה הגדולה היום לשמש, אחרי אשר ערבה אמש⁴). ומעת שם אדוננו מגמתו למצרים הוכו כלם...⁵) ברבים, ויפול המחנה וינוס המולך, ובהבל בא ובחשך ילך, וכמעט נמס לבם כדונג, ויהיה כקנה רצוץ ברוח סערה יתמוגג, בעת אשר נחלי הששונות שטפו, ורגלי היגונות נדחפו, וצבאות

(1) על הוראת המלה הזאת כמובן בן כבר השכילו לדרב הח' צונין בספרו על הפיוטים צד 427 והח' ר"ד קויפמאן במה"ע החדשי מאנאצין חלק ט' צד 38.

(2) כבוד גדולת קדושת מורנו ורבנו.

(3) ולהסעד?

(4) ע"ד המלה הזאת כתב לי הח' ר"ד קויפמאן ג"י לאמר: „בזוויו ר"ל הם הבוה והשלל אשר ישלול במלחמתו, כי גם אויביו ושלמים אתו עד שיוכתירוהו בכל הכתרים וימצא שכל טוב בעיני האנשים עד שיתמכרו לו לעבדים בלי מקנה וקנין בזווים ובכסף, כ"א לקוחים כבוד לקחו ובצוף אמריו המתוקים“.

(5) הוא נגד המשקל. ואולי צ"ל לְעֵבְדֵיהֶם בעבור המשקל.

(6) לדעת הח' רד"ק הנו"צ צ"ל: הבריה (יחזקאל ל"ד ב') והטעות נולד ע"י פפל היו"ד בכתיבת כרייה.

(7) וכן אמרו המושלים: אין האור נבר אלא מתוך החושך.

(8) חסרה מלה אחת בכ"ו.

השמחות גברו, ופזורי הגילות נחברו, בהגיע הבשורות, המאירות כמאורות, לפקוח עינים עורות, אשר פצחו לפנייהם הגבעות רנה, ותהיה לארץ בהם אחרי בלותה עדנה, וישישו נככי תהומות, וירקדו צבאות מרומות, ויובילו לרוחות מנוחות, ולטוהות שובע שמחות, וירפאו הנפשות האנושות, ויחלימו הגופות הנגופות, ד' יתן אימר המבשרות צבא רב, בהגיע הגאון הרב, אור מזרח ומערב, אשר זכרו לכל חיך יערב, וחסדו מגדל עז ביום קרב, וצל סלע ביום חורב ושרב, יורש התבונות, ומעין האמונות, וסגלת המלכים והמדינות, למען אשר בשמו במאד צבאות התכמה יצבאו, ודגלי המזמה יתנשאו, והמשוטטים ברחקו לבקש את דבר ד' ולא ימצאו, לא ירעבו ולא יצמאו, כי קול יעביר כמאז במצרים, הוי כל צמא לכו למים, ויפרוש לחם התעודה, לקהלות ישראל ויהודה, וישלח בציות, מעינות נטיות, וישים מגדלי התושיות, בנויים לתלפיות, על כן התבשרו בבאו הקהלות, ונמלאה הארץ תהלות, עד העץ שבת לצורו יתנה, וכפים מקיר יענה, ופלגי יאור יתהללו, ואגמיו יתגדלו, ופורשי מכמורת אחרי אומללו, פניהם בשמחה יצהלו, וקנה וסוף אשר קמלו, לעולם לא ישלכו, כי הגביר פישון מימיו, והפיץ גלי זרמיו, להקביל פני נגיד מִקְּוֹנוֹ, ולהדמות לרוחב לבבו ובינו, ולנדבת ימינו, כפי יכולתו ואונו, לדעתו כי יקרה חכמתו הג[דולה, ער] ⁽¹⁾ ארץ החוילה, וזכו פנינו לקחה ואמרותיה, מטורי בדולחה ומרגליו ⁽²⁾, על כן יחושו נחליו, ויתרוצצו גליו, לחנות בגבוליו, ולנשוק מדרך רגליו, ולהתעזן בזוהר הדרתו ולהתברך בברכתו, ואף כי הע... ⁽³⁾ נדודו, ונפרדו ששונותם לפירודו, היום עמו מעיל שמחה, ונסו יגון ואנחה, ויתבשרו ברבות כבודם, ותרם על הזמן ידם, ובו... ⁽⁴⁾ אנהנו עבדיו, ומקנת חסדיו, השכורים ביין ⁽⁵⁾ דודיו, כי לנו בשמחה הזאת עשר ידות, והיה רצוננו, ומחשבת רעיונינו, בכל רגע ועונה, להיות ממקבילי הודך ראשונה, ומקוראי שלומם בלבבם, מפיהם ולא מפי כתבם ⁽⁶⁾, אך ברוב עניינו, עצרנו חליינו, מלמלאות מאויינו, והנה פני אדוננו הקבלתי, במנחה מבית נכותו שללתי, ואם נואלתי, ולעשות הסכלתי, כי העליתי נרות סעופים תמהים ⁽⁷⁾, לפני אוריו הנגוהים, אדוננו חכם כמלאך האלהים, וענותו תעביר על מדותיו ויטחול על כבודו, ויתנהג עמי במדת החסידות, וידינני בדין הידידות, והאל ישים מטה עוזך פורת, ושמש כבודך לעולם זורח, ושלומך עודף וסורח, עד בלי ירח אמן. —

⁽¹⁾ כן נ"ל להשלים החסר בכ"י.

⁽²⁾ מרגלותיה? ⁽³⁾ חסר בכ"י והח' ר"ד קויפמאן כתב לי: אולי יש להשלים הכרע הכרועם.

⁽⁴⁾ חסר בכ"י.

⁽⁵⁾ צ"ל: מוין לפי מליצת הכתוב ושכרת ולא מוין (ישע' נ"א כ"א); ואולם מלוצי ספרד סככו את הפעל שר אל שם ע"ו ב' השמוש, כמו שכ' רי"ה בתוכחתו: ימי האדם צבא ו; בין בוער שכרתי". —

⁽⁶⁾ לשון חכמו"ל; ראה גמין ע"א.

⁽⁷⁾ במליצה הזאת כבר היתחיש ריטב"ג בשירו: שאלוני סעפי התמהים לעבור.

ב.

מתברר מ"ה מספר המוסר לר' זכריה בן סעדיה אלצאהרי¹.

אמר מהדכי הצידוני. בראותי ימי קלו מני רץ, ויגוני בקרבי הגבול פרוץ, ומרי שיחי להכי נמרץ, אז אמרתי הנה לשלום מר לי מר, ולבי נמס ומעי בקרבי המרמר², בזכרי יום הדין יום חשך רע ומר, הוא יום הקפדה³, וקרבו ימי השילום ימי הפקודה, ויום השמן והרזה, בית אבנים יחזה, כל עצמותי אחזו שער וחלחלה, פה ופתח ובהלה, ורעיוני אחזם רערה, ושנתי ממני נדרה, וכמעט היתני מאכל לעם לציום, לולא האמנתי לראות בטוב השם בארץ החיים, אז ידעתי כי דורי נסע ונגלה⁴ מבין אחי, לבית מועד לכל חי, אמנם סרעפי בקרבי יעצוני, וכליותי בלילי יסרוני, כי אין מי שיבא אחרי, לספר בשבחיו, וימרה על שהין לבי ויחו, ולא רע וחבר ידאג לקשי יומי, ולא בן ממלא מקומי, על זאת בשרי עלי יכאב, ונפשי עלי תדאב, בן חכם ישמח אב, ולבי יהיל בקרבי, ונשמה לא נותרה בי, ומי יחזק נחשלי, ואומות מות נפלו עלי, וסוף ים הדאגות חבוש לראשי⁵, וכמעט שכנה דומה נפשי, כל ימותי ועיני כלות, ועל משכבי בלילות, ורעיוני עומדים בין שני הסעפים, נרפים הם נרפים, אם אדברה נגלו אשמי, והחרשתי בלו עצמי⁶, ואצא חוץ לעיר למצוא לנפשי נחת, מן האש אשר בקרבי מתלקחת, ואשב תחת אחד השוחים, להמציא רפואה לצנים פתים, והנה איש ראותיו מרחוק, הולך לתומו לבלי חוק, והזמן כפף קומתו, מתחלך במדבר על משענתו, ובידו אגרת, רצופה בדר וסוחרת, במהלכו מביט אליה, חופף בבגדו עליה, מתכונן לכונן מליה, וישב בדרכו עיף ויגע, כאיש אשר לא יודע, ואני בכל ימי אוהב הרע, וארוץ לעמתו לראות עמלו ושרחו, להגיד לאדם מה שיחוי, ובהגיעו כמעט ראתה עיני, והנה הוא אבנר בן חלק התי מני, ויעמוד לכבודי בלי כח האיש הנאהב, ואחי כאיש אשר מצא כלי זהב, וישקני מנשיות פיהו, ואני חבקותיהו, אמצתיהו אף עזרתיהו, ואדרוש לשלומו, ואיך שנה זמן

¹ ראה לעיל צד 1.

² ב"ה בכ"א, וצ"ל: חמרמר.

³ מלשון: קפדתי כאורג חיי (ישעי' ל"ט י"ב).

⁴ מליצת הכתוב בישעיה ל"ח, י"ב.

⁵ עפ"י מליצת הכתוב ביונה ב' ו'.

⁶ דומה לזה יאמר ר' שם טוב ארדומיאל בידויו „רבונני ש"ע בראותי בחורותי סר הלם": כי החרשתי בלו עצמי, ואדברה נגלו אשמי" (מחזור קטן כמנהג תלמסאן, ליוורנו תרכ"א, צד ר"ה).

את טעמו, ומאין מוצאו, ואנה מובאו. ויגד לי אדותיו וקורותיו, ונגליו וסודותיו, כי לימים שלח אליו נער צעיר לימים, מבני הרמים, שאלות וקושיות, על יסוד החכמה בנויות, וישב עליהם תשובות מאליפות מרובבות, כעדר הקצובות, ושמו אברהם בן זכריה הלוי, ולא השלכתיו אחרי גוי, לבלתי שלוח אליו אגרת שלומים, מספרת שבחיו העצומים, ביד אורחת ישמעאלים, ובמקום ההוא עתידים יורדים ועולים, ואני מייחל בעת ההיא לבואם, או לראשם ונשיאם. ואומר לו בחיך, הראיני צהות לשונך, ורוחב ענייך, במהלל החכם ההוא, ואף כי לא ידעתיהו, ויראני מתק לשונו, ומקנהו וקנינו, ויאמר לי לשון צה ואם אני איש נכאה, אפס קצהו תראה וכלו לא תראה, וארא העולה במחשבו, והאבן היקרה החצובה ממחצבו, והנה כתוב בו:

כרם היה לידידי בחדרי משכיות לעיוני¹ לבבו, וזר נרחב ירוצון בו סוסי סרעפי כתבו, ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק וגם יקב חצב בו, והשקהו מטורי מעייני תהלותיו, עד הפריחו שריגיו והבשילו אשכלותיו, וייף בגדלו, ועצם במהללו, כי רב חילו, כי אוון מלין תבחן וחיך אוכל ישעם לו, וישלח אלי תשורה ממתק פרי מגדיו, לפי רוב חסדיו, ואוכל ממנו לפי דרכי, והנה פריו מתוק לחכי, אז ידעתי כי מעץ החיים נוטעו, ומן הגן הקדמון קבעו²?, ואבין בשלוחה ההוא מכל סביביו, יסובו עליו רביו², כי המבוקש להוציא ממנו יין המשומר בענביו, אז פורה דרכתי לבדי, והנה כביר מצאה ידי, יין טוב לשותיו, נודע בעמים פעולותיו, משמח אלהים ואנשים, כי הוא קדש קדשים, ואני כמתנצל להקל מעלי ולא להחמיר, כי השארתי שנים שלשה גרגרים בראש אמיר, יונם לא יצא כל כחו, להגיד לאדם מה שיחו, הוא האדם הבחור צעיר לימים, גבור בתורה כזקן מופלג בא בימים, הבקי בחדרי העיון בספרי הקדש, אשר בטרם יצא מרחם נתקדש, אברהם בן זכריה הלוי, אשר הבינו והכמו הנותן בינה לשכוי, ירבו כמותו בישראל, עד יבא משיח צדקנו הנקרא שמו עמנואל, אז יבקע כשחר אורינו, ובצפיתנו צפינו אל איש עומד בין ההדסים, ומלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים, והנה העבד הצעיר זכריה בן סעדיה בן יעקב מעיר ריה תפוחיך, ומריה ריח מרקחיך, ומרבה שבחיך, ששאבת ושאלת כענין, ברוב בנין ורוב מנין, ויפה קרית, ויפה שנית, ויאות הקשית, יהי רצון מלפני אלהי השמים, להרבות גדולתך, ולהוסיף על תהלתך, ותכמתך תרבה, ונרך לא יכבה, ושלום עליך ועל כל הנלוים אליך, ועל בני גילך השבעים תמונתך.

אמר מרדכי הצידוני, בראותי אגרת אבנר ומהללו, בשבה הנזכר ומעללו, כמעט נטיו רגלי, אז אמרתי הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי, ובעל דברים הגיע אלי, יסיר מלבי תרועה ושברים, ולא אהיה נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים, ואגיד לאבנר איך לבבי מבעיר, וסבת צאתי מן העיר, ויבכה בכי מר, ואני לבכיו בשרי סמר, ולבי ח[מ]רמר. ויאמר לי ואיך לא אבוש ואכלם,

¹ כ"ה ככ"ו ואולי צ"ל: רעיוני.

² ט"פ מליצת הכתוב איוב ט"ז י"ג.

לקונן עליך ועורך בחיים, וחרפתי זאת יגידו באיים, ואומר לו: החרפה הגדולה לאדם השלם בשכבו, אם לא יסופר בין בני עמו הדרו ומושבו, ואיך היה תפארתו בחייו ומצבו, יהיה ככלי אין הפץ בו. בזכרי לזאת בחושי¹⁾, אחזוני בני מררי מחלי [ומשוין]²⁾, ותהי לחרפות לי, ואם לא תקים יריעותי, לספר בטובותי, מי הוא אשר יעמוד להציל נפשי מיד שאול, ואדעה כי אין זולתך לגאול. אכן אבקש ממעלת כבודך, והדרך והדרך, להיות הקינה המחוברת, על לשון בני מדוברת, יתכבדו בה לעיני בני עמי להחבירום, כל רואיהם יכירום. ויאמר אבנר הנני אספרה כפי צחות לשוני, ואם בשת פני כסתני, ואומר או לי, בקינתי מבעי לי³⁾.

הרי תימן אל טל ואל מטר עליכם, מדוע אתם תעיוז פניכם, להוציא פרי טובכם, גפן ותאנה ורמון, עם בראש תדהר ולוז וערמון, וכל פרי תנובה, ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה, הלא ידעתם כי שמשנו קדר, וירחנו לא תואר לו ולא הדר, וכוכבינו אספו נגהם, וכל איש על פני אדמתנו נדהם, וכל עצי השדה עלינו עולפה, כי המות הממנו אכלנו בכל פה, עד כי הידים רפות, והרגלים בהרי נשף מתננפות, והעשתונות מטרפות, והאזנים תצילנה עד נחרשו, והעינים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו, והעצמות התקלקלו, והברכים התדלדלו, והלחלה בכל מתנים, ופיק ברכים, ובכל ראש קרחה, וכל זקן גרועה, וכל כתף מרוטה, וארצינו לא נרפאו שבירה כי מטה, ושמינו הקדירו מאורותיו, והגידו בעמים על-לותיו, וכל פנים חשך משחור תארו, והזמן דבק ניגונו והרחיק שירו, והלבבות כדונג נמסו, והששונות מבני אדם פסו, ובתי השמחה נשמו, ונאסף כל שמחה וגיל, ומחגורת שק תחת פתיגיל, והשלום רחק, והיגון דחק, ונגשו יגון ואנחה, וערבה כל שמחה, והמספד שוכן על מפרציו, וכל גבר ידיו על חלציו, על אסיפת אבינו, רכבנו ופרשנו, מרדכי הצידוני, על פני חברו אבנר בן חלק התימני, הוא היה גבור בענקים, במלחמת ד' רעיונו ירוצון כברקים, סבב כל גלילות הודו והורמוז ובצרה, להבדיל בין ההוטר ובין הצורה, ולכד במחשבתו כל חומה בצורה, ועבר בארצות בבל וחלב ודמשק, ולימודו בדרכו לא פסק, והגיע לגליל העליון עיר צפת וטבריה, וכל ארץ ישראל עד ציון וירושלם הבנויה, וראה חכמיה, וראשי ישיבות, וקברי האבות, לידע דעת כל אחד מהם לא ישובת, ורכב אניות, ועבר בציות, ונפשו מתהלכת בין החיות, להשיב הצדק היושר והתום, ובעד כל אדם יחתום, והגיע למצרים וכוש, בקנינים ורכוש, וחתם בארצו ארץ התימן, כפועל ואומן, וישב בין עם לא אלמן, וריבץ תורה כפי כחו, בכל משכנות מבטחו, והשקה אחרים מיין רקחו, בדברי הקבלה, היתה לו דרך סלולה, ישב שם ימים ושנים, עם חברים מקשיבים דשנים ורעננים, עד יום גלות הארץ למגדלות, בגזרת אשר לו נתבנו עלילות,

¹⁾ בחילי?

²⁾ ר' ש"ט אידוטיאל בוידוי הנ"ל (שם ר"ז) יאמר: „לכן אם רב פשעי ומעלי, ראה עניי ועמלו, בני מררי מחלי“.

³⁾ לשון חכמו"ל בכרכות ד' ע"ב. „מומר לדוד קינה לדוד מבעי ליה“.

קרוב לארבעים שנה ישב שם, קבץ כמה מיני חכמות זעיר שם זעיר שם, וכמה חמדת משכיות, מהררי נמרים וממעונות אריות, והעיר פרושי כמה אגדות סתומים, סגורים וחתומים, ולו יד ושם במקרא, הבין כל סברא, והתמיד וכרע על ברכך, וחיבר על התורה ספר צדה לדרך, ולו עז ותושיה בשירים המפוארים, על כמה אופנים מסודרים, ובפי כל אדם יעידון יגידון, למען תדעון שדון, וכמה קינים חבר על כל אדם שלם וישר לפי כבודו, כי כביר מצאה ידו, והענק שהבר על כל מלה משותפת, מתוק מצוף ומנופת, ולו ספר המוסר והחכמה, לנער דעת ומזמה, וקבע עתים לתורה, כחשיכה כאורה, נהג כשורה, לא תעבור עליו לילה, חוזרת תלילה, מבלי הגיון לא ינות, אל אשר יהיה שמה הרוח, ועם כל אלה היראה אומנתו, והענוה מודעתו, והחסידות מצנפתו, והשאייר אחריו ברכה, לרגל המלאכה, בנים עשרה, צועקים עליו מרה, עונים ואומרים או לנו, כי נשבה ממנו, ארון הברית, לא הניח לנו שארית, ישב במניחות שאננות, ועוב אותנו ליענות, יושב בין ההדסים, ואנחנו באש המסים. הלך למנוחות, ועזב אותנו לאנחות, אהה ואוי ואבוי לנו על פרידתו, מי יאכילנו מפרידתו¹, עליו נהמה כדפים, שְׁחָרִים וְעֶבְרִים, נענה קינה אחר קינה, ומספר כתנים ואבל כבנות יענה. ועתה כל יודעיו ספרוהו, יראי ה' הללוהו, כל זרע יעקב כבדוהו, עובדי בעמק הבכא מעין ישיתוהו, וקראו למקוננות ותבואינה, ואל החכמות שלחו ותבואנה, ומשלו תנו לו כמפעלו, ואל תתנו דמי לו. באחלי ואולי יערה עלינו, רוח ממרום לנחמנו, כאיש אשר אמו תנחמנו. ונתנחם בעשותכם עמנו חסד, ותקוננו עליו מאשר יסד, וכאשר עשה לכל איש כמעללו, כן יעשה לו. והיה קורא לפני כל איש אברך, כי נפשו בחייו תברך, ויהיה אוהו² בעקב תהלתכם תפלתכם, ומן השמים תשלם משכורתכם, שתהיה מיתתו כפרה על כל עונותיו, וקורותיו וסבותיו, סליחה על כל חטאתיו. זאת נשיב אל לבנו הישן והנרדם, כי זה כל האדם, ככה מקרה הראשונים, וכן יקרה לאחרונים. לסוף נעלה על דעתנו, כפי קוצר ידיעתנו, להניח רגזנו ועצבון ידינו, כי מי לקחו כי אם יוצרו, ובגן עדן הסתירו, והשכינו בחצרו, ובין הצדיקים נתן לו נחלה, לשם ולתהלה. ולמה יפלו עלינו אימים, וחבלים נפלו לו בנעימים, עין לא ראתה אלהים זולתיך יעשה למחכה לו, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו.

אמר מרדכי הצידוני. אחרי ראותי הפלגת אבנר בקינתו, וכל מעשה תקפו וגבורתו, צהבו פני ואורו עיני, אז אמרתי הגויעה לי תנעם, אמותה הפעם, אחרי ראותי תפארתי בחיי, כפי מאויי. ושבתתי אבנר על מישב שיחו, מיום צאתו מרחם בגיחו, ד' שלחהו ורוחו, ורמזתי לו: אחרי אשר רעיוניך תבונות לבשו, ומזולתם נתקדשו, וחכמות רמות חדשו, התקוששו וקושו, וידע כי לבעבורו הדבר, ויאמר בחסידותו מה לתבן אל³ הבר, ואומר לו ומי

¹ אדמה, כי גם ר"י הלוי השתמש במליצה הזאת באחד משיריו, ולא אדע באיזה מהם.

² כ"ה בכ"י, וצ"ל: ותהיה אוחות.

³ כ"ה בכ"י וצ"ל את הבר (ירמיה כ"ג כ"ח).

כמוך חשוב ויקר וחכם ובעל לשון, ולך יאתה להיות נצור באישון. ועתה הראני פעולתך, מה תהיה שארית לאחריתך. ואם אמר הממשל זכר צדיק לברכה, יהללך זר ולא פיך¹, אם אין זר מה תעשה, התרצה להיות למשסה, ואם לא אתה בדעתי מתערב, נשכחתי כמת מלב. ויאמר לו שמעתי מפי מורי המאיר עיני שמע מבעלי בריתו, אין הבור מתמלא מחוליתו², ואתה אם תרצה לדבר, וקינה למעני תחבר, וקשת המקנאים תשבר, אור נא כגבר חליצך, וירבו צאצאיך, וגמלני כאשר גמלתיך, אמצתיך אף עזרתיך. ואומר לו אין ערכי כערכך בצחות הלשון, הנצורה באישון, כי היא מתנה נתונה, לבעלי החכמה והתבונה, ויאמר לי ומי יודע אם מזלי יגבר, ויעלה על רעיוניך סגנון כבר³, ועתה בין בדבר, ורבה צבאיך, וברוך אתה בבואיך. ואבטח על דברתו, ויחזק לי בברכתו, ואומר :

יומם ולילה, אספור ואלילה, ואכה כפי על כפי, כי החשיכו ככבי נשפי, ואניע ואניד ראש, כי שבעתי לענה ורוש, וחטאתי הזמן ידרוש, והשבעני ממרורים, וירדו בס ישרים, ונהרסו אבני קדש, ומגדל עו הודש, ופיזר הזמן ספיריו ולשמיו, והגביר צריו וקמיו, השכח חנות אל אם קפץ באף רחמיו, שלח ידו בשלומיו, והרחיק ממני מנחם משיב נפשי, כבודי מעלי הפשיט ויסר עטרת ראשי, וריח החסידות נמר, ופני הידידות נכמר, וידי הענוה אסורות, ורגלי האהבה נקצרות, ודעות האחוה נבצרות, וכל איש מאחיו פונה עורף, וכל אכזר לא יירף, עד יאכל טרף, ולבבו מחבירו יחרף, וכל פנים קבצו פארוו, ובכל כנף היגון צרוו, ואפס עזוב ועצור, וכל ברכים, תלכנה מים, וזלעפה אוהות עד לב השמים, על כי אבדה לשון הזהב, וכל לב באשו ילהב, כי רחק הדוד הנאהב, לבקרים תדשים, על גבי חרשו תורשים, נשי בני עמי, האספו על צרה כמככירה, הסר המצנפת והרם העטרה, היא היתה ותהי, ולמדנה בנותיכם נהי, ויריון ההרים והגבעות, מזרמי הדמעות, גבר הסלף, והששון עבר וחלף, ולא ימצא אחד מני אלף, כי נאסף גזע השועים, נטע שעשועים, אביר הרועים, נור המשוררים, כתר החברים, אדון התעודה, מבין כל משל ומליצה וחידה, אחריו אלמן ישראל ויהודה, (תוא גאוננו מורנו ורבנו), אבנר בן חלק התימני, עין הזמן הימני, (סיני ועוקר הרים, [מאיר] לארץ ולדרים), נתבקש בשיבה עליונה שלמעלה, ועזבנו באישון לילה ואפילה, עברה וזעם וצרה, על שבירת כלי התורה, הכנו הזמן כסנורים, כאיש אחד חברים, בניו ובנותיו, ואין מנחם לאלמנותיו, קול קורא לא פסק, אָלִי כבתולה חגורת שק, אהה לבתי התבונות, במעבה האדמה שוכנות, והלשון אשר לכל מליצה ישפר, ילחך העפר, (והגוף אשר לבש שני תולעת, חבקה אותו תולעת, מרגלית היתה בינינו, נלקחה ממנו בעונותינו), מי יאיר לנו אור התורה, ומי ידע להוציא סברא, מי יוציאנו

¹ משלו כ"ו ב'.

² ברכות נ"ט.

³ כ"ה בכ"י, ואולי צ"ל: נבר.

מאפלה לאורה, ועשתנותינו כאש בוערה, מי יגלה לנו כל סתום, מי יבין לנו כל חתום, ומי יפרק¹) לנו כל קושיא, נשארנו ערום ועריה, מי יישב לנו מוסדות הפסוקים, ויריעות המקרא מי יקים, מי ישיב תשובה לכל שואל, מי יהיה לנו גואל, אהה לכל שומע כי נאסף אבנר וידע רעיוניו, תצלינה שתי אזניו, ונפשו תקרא ממעמקים, וכל שדים צומקים, מדברים העתיקים, נפזרו בגיאיות ובאפיקים, בגויעתו, יצאו שרפי קדש לעומתו, והוא כחתן יוצא מחופתו. בזוו ושרדו ממנו איש חמורות, אשר לו בתבונות עשר ידות, וידי העט במעללו כבדות. אוי לנו על שברנו, נחלה מכתנו, מי ירפא מבאובנו, יגענו ולא הונח לנו. אכן נשיב אל לבנו, כי זאת העצה יעוצה על כל החיים, באורים²) ובאיים, ואין לנו להתנתם מאבלנו, ומעצבון ידינו, כי אם בדיעתנו, שהוא שוכן בנוה שלום ובמשכנות מבטחים, יפריא בין אחים, שוקמים ונחים, ידברו ויגידו בכל פלך ובאיים, נפשו צרורה בצרור החיים. ויודע כל מאמין, כי הוא עומד לגורלו לקץ הימין. וידע בשיחנו הער והישן והנרדם, כי זה כל האדם. (כאנשים כנשים, כאביון כמלך, כעשיר כחלך, כיקר כנבזה, כשמן כרוה, כמות זה כן מות זה), אמנם החתום בספרי נאמני, אשרי איש ירא את ד'³). אמר הכותב, כשמוע אבנר צמחו בפניו גרודי השמחה, והתאנח מלבו אנהה, ויאמר אשרי יולדתו ואשרי אבותיו, שימות וישאר אחריו מקים יריעותיו, על זה היה דוה לבי, ונשמה לא נותרה בי. ואומר לו אדוני ירומו קרנותיך בקרני ראם, זרוק חוטרא לאוירה על עיקריה קאים⁴), הלא תזכור לנו ימי הנעורים, כי היו כל ימותינו פורים, ושריך סוררים, הולכים אחרי שרירות לבנו, עד אשר גלינו מארצנו, ונתרחקנו מעל אדמתנו, אז ידענו מה שאבדנו, והשיבונו הדעה על כנה, וחזרה עטרה לישנה, ועתה אתה מן היושבים ראשונה, במלכות הדעת והתבונה, ומי יודע אולי יהנן ד' שארית יעקב, ועץ נטעינו לא ירקוב רקוב, ומריח מים יפריח, והדודאים יתנו ריח, וכל אחד מהם יריע אף יצריח, על אויביו יתגבר, אם שלמים וכן רבים וכן נגווז ועבר. ויתנחם אבנר בדברתי, וסרעפיו ידמו למו עצתי, ונהי כל ימותינו מחכים, ודמעותינו על להיינו מפכים, למיעוט צידתנו, ליום נסיעתנו. ונהיה קובעים עתים לתורה, להוביל שי למורא, כי אין זולתה להביא תשורה, ואומר לו אולי בפוך מענה לגמול בו חסדים, לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים, וירם קולו, וישא משלו, ויען ויאמר:

סְגַלַת פֶּל מְתֵי מִשְׁרָה וְחִבְרָה
וּמְצֻזוֹתָי תְּחִי בְּלֵב שְׁמוֹרָה
לְהַתְּהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ הַיִּשְׂרָה
וּלֵב מִרְפָּא וְהַנֶּפֶשׁ בְּרוּרָה

...⁵) בְּנֵי חֻכְמָה בְּנֵי אִישׁ
דַּעוּ הָאֵל בְּרָאָנוּ לְעַבְדוֹ
וּמִשְׁפָּטָיו וְתוֹרוֹתָיו וְחֻקָּיו
בְּעוֹד לָנוּ אֲמַתָּה⁶) חַי בְּשָׂרִים

¹) בכ"ו ירפק. ²) ישעיה כ"ד ט"ו. ³) תהלים קי"ב א'.

⁴) משל חו"ל במד' תנחומא פ' בלק.

⁵) מלה אחת חסרה בכ"ו.

⁶) כן הוא מנוקד בכ"ו.

והם לנו אָמַת חוֹמָה בצוֹרָה
 וְנִשְׁבֹּן בֵּית אַבְנִים לְקְבוּרָה
 וְעִיר שִׁיחֹן לְקֵלָה וְחִמּוּרָה
 כַּאֲבָנֵי פֶז וְכָל אֲבָן יִקְרָה
 לְחִפְתּוֹ וְעַל רֵאשׁוֹ עִמְרָה
 כְּבוֹד הָאֵל יִחֹפֵף לוֹ לְעוֹרָה
 וְחַטָּאוֹת וְכָל מַדָּה חִסְרָה
 תֵּאֱכַלְהוּ בְּאֵף זַעַם וְעִבְרָה
 וַיִּבְחַן כֹּזֵב בְּמַדּוּרָה
 בְּמַלְיָן טוֹב לְהִלְיָן לוֹ לְכַפְרָה
 וְהַתְּנַלַּח בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה
 וְדִירָאוֹן לְכָל חוֹמֵר וְצוֹרָה
 אָמַת דָּרְשׁוּ תְהִי לָכֶם לְסַתְרָה
 וּפְלֵא יַעֲלוּ לְשֹׁנֵי גְבוּרָה
 נְתִיב יוֹשֵׁר וְהִיא דֶרֶךְ מִצְרָה
 בְּיוֹם וְלַיִל לְהַבִּין כָּל סְבָרָא
 מְעוֹלָה הִיא לְכָל חֲסִיד מְסוּרָה
 נְעִימוֹת הֵן בְּכָל מַדָּה גְמוּרָה
 בְּהוֹד יֵצֵא וּמְאֹפֶל לְאוֹרָה
 שְׂבָחָה אֲשִׁיר וְאֲתַבְּשֵׁר בְּשׂוֹרָה
 הַכִּי נִמְצָא בְּמַהֲלָלִי תְשׁוּרָה
 שֶׁהוּא גְדוֹל וְהוּא גְבוּר וְנוֹרָא
 אִקוּה לְחִזּוֹת פָּנָיו בְּמַהֲרָה

והם לנו כמגדל עז בשם אל
 במרם נרדה פתאום שאולה
 לכל אדם הלא יבא בחשבון
 ואם יעלה בחשבוננו¹ אבנים
 יבילוהו לגן עדן מהרה
 וצדקו יהלך תמיד לפניו
 ואם ימצא בחשבוננו אשמים
 יבילוהו לפח מוקש כמו אש
 כמו כסף בסיג לצרוף לזקק
 ובדין יעמוד אחלי ואולי
 ואם לא ימצאה ישכון בדומה
 והוא ימות בתבערה ומסה
 בני אל חי וכל מאזין לקולי
 ימותינו גבולם עד לשבעים
 ואם כן הוא נסקל המסלה
 וְהַהֲגִיזוֹ² בעתותיו לשמרה
 והיראה תהא אוצר לכלם
 ועקב לענוה היא נתונה³
 ומה יקר אנוש הולך לתומו
 ואם יעשו פרי נמעי דברי
 בגיל אשמח ואודה ואהלל
 לאל עליון אלהי הצבאות
 והוא חומל יכפר מעללי

אמר המגיד, כשמעי דברי אבנר אחותיו ולא ארפנו, ויעלוזו לבי ומ[שירי
 אהוד]נו⁴ ואמרתי לו עמך לא נצטרך לחרב וחנית, אתה הותם תכנית,
 יברכך אדיר ונורא, כי עמך מקור חיים באורך נראה אורה.

¹ כ"ה מנוקד בכ"י.

² כן הוא מנוקד בכ"י.

³ דרשת חו"ל בשח"ש רבה פרשה א' על הפסוק עקב ענוה וראת ד'.

⁴ כן יש להשלים החסר.

שני שירים לר' סעדיה בן יוסף המאוחר ⁽¹⁾.

I.

יעוף ברב חבה,	לבי לעלמה אהובה
תצא וגם שבה,	ידמה ליונת ארובה
אסיר למכאובה,	לבי יאווה לקרבה
כי היא אמת טובה,	אל מול נותה באהבה

לכן איחל לצורי
יאיר לאופל מאורי
יבנה להיכל דבירי

ארחיק לכל עצבה.	אגיל ברנה ואהבה
-----------------	-----------------

ארחץ ואמהר,	*סוד זה רצוני לבאר
אקרא לאל יאר,	אסיר צפוני אמהר
צפון ומסתתה,	פניו לעבדו יבאר
יוסיף להתפאר,	ושמו בכל יום אפאר

צדיק במעלה שניה
ה הוד שלישיה

נצח בְּיָמֵי מְנוּיָה

מיד בני עלוה. ⁽²⁾	צורי פדני באהבה
------------------------------	-----------------

תרדם בתוך שנה,	*עורה לבבי ואל נא
תמצא לך מנה,	חפש במקרא ומשנה
רגע וכל עונה,	מלא חדרך ששונה
לכל צד וכל פנה,	וגער שְׁמָאֵל וְסַטְנָה

תזכה לקו המנורה

נפש אדוני צרורה

⁽³⁾ יעקב ומשה שמורה

תזכה לעולם בא.	תהיה בחותם כתובה
----------------	------------------

⁽¹⁾ ראה לעיל במבוא צד 12.

⁽²⁾ הושע י' ט'.

⁽³⁾ על הגליון: בה, ואולם הוא נגד המשקל.

*דְּבָרַי לְשׁוֹנֵי שְׁמַע לִי   דוּדֵי וְהֶאֱזֵן לִי
אִם יֵשׁ לְךָ בֵּין לְקוֹלִי   תִּשְׁמַע לְמִלּוֹלִי
תִּבְנוֹן לַחֲדוּת מִשְׁלִי   תִּשָּׁב לְךָ אֲצִלִּי
תִּמְשׁוֹךְ לְאַהֲלֶךָ לְמוֹלִי   וְשִׁמַּע לְמַהֲלִלִי

דוּדֵי שְׂאֵל לְךָ גְבוּרָה
דֶּרֶךְ שְׂמֵאל הִיא סְדוּרָה
חֶסֶד לְךָ דוּד יֵאִרָה

תִּרְחִיק לִיגוֹן וְעִצְבָּה   וְשִׁמַּח בְּכֹל טוֹבָה

*יִדִּיד בְּחֵיךְ שְׁמַע נָא   שִׁירֵי בְּהַגִּינוּנָה
אִם אַתְּ מַפְעֵנָח צְפוּנָה   תִּשְׁמַע וְתִבְנֶינָה
דוֹרֵשׁ בְּזוּהָר וּמִשְׁנָה   תִּזְכָּה לְצִיוּנָה
תִּמְצֵא לְשִׁירֵי רִנָּה   תִּחַנֶּנָּה וְתִשְׁכּוּנָה

בֵּינָה שְׁמִינִית קְבוּעָה
חֶכְמָה בִּימִין תְּקוּעָה
לְעֵד בְּכַתֵּר שְׁפוּעָה

אֵין סוּף וְאֵין עוֹד לְקֶרְבָּה   לְדִרוֹשׁ בְּסוּד נַחְבָּא.

*הַקָּל יְלוּד רַב יְהוֹסֵף   לְאַלְיָהוּי (כּוֹסֵף)
צוּרֵי יַחֲנוּ וַיִּכְסּוּף   יִזְכּוּר זְכוּת יוֹסֵף
יוֹם זֶה תַּחֲלָה וְגַם סוּף   לְפָדוֹת בְּנֵי יוֹסֵף
וְנִדּוּד לְעַמְךָ תִּאֶסֶף   גַּם אֲוִיבֵי שִׁסְף

וְנַעֲשֶׂה לְמַעַן כְּבוֹדְךָ
וּבְדִיל הַדֶּרֶךְ וְהוֹדְךָ
תִּנְאָל לְזֶרַע יִדִּידְךָ

הַשִּׁיר לְעֵדָה עֲזוּבָה   נַעֲרִץ בְּסוּד רִבָּה.

II.

לְהַבְדִּילָהּ.

לְנֵר וּלְבִשְׂמֵי נַפְשֵׁי מִיַּחֲלָה

אִם תִּתְּנוּ לִי כּוֹס יַיִן לְהַבְדִּילָהּ

*סִילוּ דְרָכִים לִי, פָּנּוּ לְנִבְכוּתָהּ,

פִּתְחוּ שַׁעֲרֵים לִי כָּל מַלְאָכֵי מַעְלָה

*עֵינֵי אֲנִי אֲשֵׂא אֶל אֵל בְּלֹב כּוֹסֵף

מִמְצִיא צִרְכֵי לִי בַיּוֹם וּבַלַּיְלָהּ,

(¹) כֵּן הוּא בְּכ"י!

*די מחסור תן לי מאוצרות טובך
כי לחסדיך אין קץ ואין תכלה
*יתחדשה! גילי, טרפי וטובתי,
תסיר יגונותי מכאב ומאפלה
*הנה ימי מעשה מתחדשים תמיד
יתחדשה! בהם שלום וטוב סלה.

(¹) כ"ה בכ"ו ואולי צ"ל: יתחדשו.

ד.

הקדמת ר' יצחק ב"ר שלמה בן אבי סהולה לפירושו על ס' שיר השירים¹.

דרשו ספר	אשכל כפר	אמרי שפר	שכל מעמו
מעניו צדקן ²	מהון עתקו	מימיו מתקו	ערב לחמו
כלי יושר	דעת פשר	כי כל עשר	ראה גלמו
חכם בכל	מלך יכול	מופת על כל	שיריו שמו
מחמד עינו	וכלי זיינו	אוצר יינו	מישב כרמו
לבו ירון	הכשר יתרון	הוא זכרון	היום לשמו
שיר השירים	מבחר שרים	הגבורים	של שלמה.

ברוך אלהינו שבראנו לכבודו, והאציל עלינו מהודו, ומן האין אל יש הוציאנו, ועד הלום הביאנו, ויפה באפנו נשמת רוח חיים נקיה, רבת עליליה, היא החיה, אשר לנו לב לדעת, בכל חכמה ובדעת, ועל כן היא ראויה לרוממו, לשרתו ולברך בשמו, כענין שני ברכי נפשי את ד' ואל תשכחי כל גמוליו³, ואומר ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה⁴.

אמר ר' יצחק ב"ר שלמה הנקרא בן אבי סהולה בצל שדי יתלונן, זכרתי ימים מקדם בימי הבלי, בסוד אלוה עלי אהלי, בהיותי מתהלך מחיל אל חיל, ושומר מה מליל, בהתאבקי בעפר רגלי חסידים, ושותה בצמא דברי חכמים ויחידים, והיתה מלאכתי חשובה, בנחת ובשובה, ואקה לנפשי עצה, והגה מפי יצא, להבין משל ומליצה, והיא כפרחת עלתה נצה, ועד שלא הבשילו אשכולותיה ענבים, ולבי וכחתי רעבים, הניאני הזמן בבגדו, ויש עלי ידו, ויאסוף אותי אל משמרת, וישאני אל ארץ אחרת, ואשכון ערים נכחדות, אל הנרוד מועדות, וארא והנה יושבי הארץ שפלי לב ונדכאים, עוברי בעמק הבכא יראים, רעבים גם צמאים, לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע דברי חכמה, ויתקבצו אלי מהם חברים, שנים שלשה גרגרים, ויאמרו שמלה לך קצין תהיה, אשר בצלו נחיה, ואשא ביום ההוא לאמר אין דעתי צלולה, וברוב נדודי לבתי אמלה, ובכיתי אין לחם ואין שמלה, למה תשימוני קצין עם, אשר הדעת לנפשו ינעם? ויאמרו לי נספרה אל חק

¹ ראה מבוא צד 15.

² בכ"י צדק.

³ תהלים ק"ג, ב', ⁴ נחמיה ט' ה'.

שמענו שמעך מרחוק, אשר מלאכתך היתה השיר והמליצה, אשר קרבת הידידים הפצה, מים עמוקים עצה, וכבר אמר חכם מהקדמונים, אשר על אופני המוסר חונים, כי מלאכת השיר סולם החכמות, והמעלות הרמות, כי היא א' מעלה את הנפש בקולו, ומחדד השכל במהללו, ומעורר העצה ב' הנכונה, בדעת ותבונה³). ואומר והנה מליצתי אשר למאמרי מועדת, הלא היא בנדודי שקטה ונכחדת, כי עמדה מלדת, ושירי ומליצי מעדו מאד, עמדו ולא ענו עור. ויאמרו והנה החכם שלמה זקנך, הלא הוא אביך קניך, אשר למאכלנו זמן לחם אבירים, וישאב לנו ממעיני הישועה בספל אדירים, און וחקר ותקן להורותינו שיר השירים, ואתה קחנו ועינך שים עליו, וחפש מכלוליו, יען לקח מוסדות התורה, והחיים והשלום ויתנם לו מורא, ועתה חזק ועשה, ותחת כנפיו תחסה. ויהי כאשר האליצוני, ומתרדמת⁴ שנתי הקיצוני, התבוננתי בפירושים אשר הגיעו לידי, ואמתיק עמהם סודי, ואראה והנם חלוקים, ואם להתכוין אל המשל כלם דבקים, מהם מי שפירש אותו בדקדוק מלותיו ונעם מליצותיו, וחשק האהבה הכלולה, כי יבעל בחור בתולה, והניח המשל סגור מכל סביביו, היין המשומר בענביו. מהם מי שפירש אותו בין הגוף והנשמה, אשר⁵ אותו חכמה, המעוררת אל הדרך הישרה, להיות לו מגן ועזרה, וזכר האריך לדבר, הוסיף וגרע ודרש וחבר, מהם מי שפירש אותו על דרך המדרש, והסתום אסף ודרש, ובכל אשר לעשות הפליא, כאלו הריק מבלי אל כל, מהם מי שפירש אותו על דרך עיון הפילוסופים, ומכללם החכם הידוע מר ורב יוסף ו' עקנין זצ"ל⁶) אשר הכריח הפסוקים לכונתו, בצע אמרתו, באמרו כי כלו דמיונים, ביציאת השכלים מן הכח אל הפועל, ישובו לו על. ודמיון הדוד הוא השכל הפועל בחכמה, והחשוקה היא הנפש השלמה, והגדיל גוף הספר במאמריו, ונכרים באו שערי, עד אשר הקורא בו בלשונו רכל, נלאתי כלכל לא אוכל. ואם זה היתה כונת החכם שלמה בשירו, מה הועיל שבחו וזמירו? יתר מזה למד ראש הפילוסופים בקצר ענין, ובנה עליו בנין. על כן יאמר באוני, בספר מלחמות ד', אין זה כונת השיר ותפארתו, אשר היתה באמנה אתו.

ואני כאשר עיינתי בדברי הפירושים, ומחלקות המדרשים, אמרתי אל היושבים לפני, הנה נא אדוני, הואילו פני באהבתי וחשקי, ואענה אף אני חלקי, ואדבר בפתרון השיר כפי יכולתי, את אשר ימצא אתי. ואתם אל תאשימוני אם לא אוכל להגיע עד תכונתו, כי כאיש גבורתו. אך אמנה אני יודע כי הרב המעוה, כבוד ועוה, חכם לבב ואמין כח, נאדרי בכח, שלומי

(¹) כן הוא בכ"י וכונתו על מלאכת השיר; ואילו צ"ל הוא, וכונתו על השיר בעצמו

(²) בכ"י: העצם.

(³) אולי כונתו למ"ש ר' ידע' הפניני בס' הפרדס, שער במליצה ושיר: "השיר היא המסלה העולה אל המשרה, וקנין מדות הטובות, וחברת הנכבדים וקרבת המלכות, והמוסר וההנהגה אהויים בכנפיו...".

(⁴) בכ"י ומתרדת.

(⁵) בכ"י: אשה. (⁶) ראה Salfeld, Das Hohelied Salomo's צד 81 והלאה; תולדות ר"י עקנין מהח' ר"א נייבואיר במה"ע החדשי לגרעץ חלק י"ט צד 248 והלאה.

אמוני ישראל, למטה שמעון שלומיאל, אלופנו ומורנו, עמרת ראשנו ותפארתנו, הודנו והדרנו, נסיכנו ומהללנו, קרוב לנו האיש מגואלינו, החכם המקובל בסתרי התורה, כבוד ומורא, ר' משה בר שלמה⁽¹⁾, יהי אלהיו עמו, והוא בברגש רב ודין, בר אבהן ובר אריאן, חבר בו ספר חמודות, ידובר בו נכבדות, ואם בלשונו האריך, הכל היה צריך, ונגדו עמדו הלבבות, ונלאו המחשבות, כי לא הניח מקרא ומדרש, אשר לא פירש, ואף אם בעונותי לא זכיתי לאור הלל, להסתופף בצלו, כי שמשו הנערב, לא הופיע בארץ הזאת ולא קרב, אבל זכור אני כי בימי נעורי מעמתי מעט מדבשו, בהיותי עם הרב בבית מדרשו, ושמעתי ממנו נעם אמרים, ומפיו יקרא אלי את כל הדברים, ואני יודע שאם אזכה בפירוש זה לשום תועלת, שהיא מחכמת מעלת החבור ההוא נבדלת, כי רבה דעת האדם הגדול והודו, ואני כמציל מידו, כי ממנו למדתי, ולפניו עמדתי. והנני מתכוין אל הקצור בפתרון הפסוקים, למען הקל על הקורא בו לפרקים, פן יתנני בהאריכי לבוה ומשסה, ואחיה עליו למשא. ואולי יוכלו חברי לקראו בשני ימים טובים נבחרים, של מצות ומורורים, כי הוא זמנו הראוי לו, מנת כוסו וחבלו⁽²⁾. והנני מתחנן ומבקש רחמים, לפני רבותי התמימים, שתביטו אלי בעין אהבה, וברוח נדיבה, ועל כל פשעי אהבתכם תכסה, ועל שגיאותי חסדכם יתנשא, כי אך אתפאר במה שאין בי, ואטמון עוני בחבי, כי ידעתי שאני תינוק בן יומה מתבוסס בדמו, ואם שנותי קרבו אל הארבעים, הכל המה מעשה תעוועים, כי לא השיגו אל ימי חיי אבותי השלמים, ואל מעלת החכמים, ולא למדתי חכמה ודעת, ונפשי יודעת, בהיותי מטלטל וגולה, רש ונקלה, ולא מצאתי בארץ נדודי מורה ומפרש, אבד מנוס ממני ואין דורש. ומדעתי שיבקש ממני עלבונה של תורה, שתי ללבי מורא, ואכתוב לכם שורותיים להליץ בעדי, ואשים במרומים שהדי, להיותכם עידי נאמני, לזכרון לפני ד'. כענין שנא' אז נדברו יראי ד' איש אל רעהו ויקשב ד' וישמע ויכתב (ב)ספר זכרון לפניו ליראין ד' ולחושבי שמו⁽³⁾. ומהאלהים אשאל העזר להורנני הדרך הישרה, ונתיבות הדעת והסברא, כענין שני והולכתי עורים בדרך לא ידעו ובנתיבות לא ידעו אדריכם וכו'⁽⁴⁾ הורני ד' דרך חקיך ואצרנה עקב⁽⁵⁾.

אנוש שלח תשורת חן כלולה   לרבותיו דמות מנחה כלולה
שמו יצחק אשר חשקו להלך   נתיב יושר וארח דת סלולה
והנו אל שלמה בן זקונים   ושם ושאר ויגין ואבי⁽⁶⁾ סהולה.

⁽¹⁾ ראה Salfeld שם צד 107 הערה 8 ובספרים המובאים שם.

⁽²⁾ המגנהג בכל תפוצות ישראל, לקרא בתג המצות מגלת שיר השירים.

⁽³⁾ מלאכי ג' ט"ו.

⁽⁴⁾ ישעיה מ"ב, י"ו.

⁽⁵⁾ תהלים קי"ט, ל"ג.

⁽⁶⁾ כ"ה בב"י ואולי צ"ל: לאבני.

שְׂרִיד מַעִיר

כולל מאמרים שונים הנוגעים בקורות היהודים פְּעִיר (ר"ל): בעיר רומא
כאשר היא נקראת אצל חז"ל)

קבצתים והכינותים אני

אברהם בר לינר

קראקא

בדפוסו של יוסף פִּישֶׁר
תרנ"ג.

במחזור כמנהג רומא כ"י¹) אשר מלפנים היה באוצר כתיבי היד לידידי הרשוח"ה ועתה הנהו באוצר הספרים אשר בבית המדרש בראמסגט (Mon-tefiore-College) מצאתי נוסח כתובת בתולה בלשון ארמי כמנהגנו ולעמתה נוסח אחר בלשון עבר צחה, והוא נקרא שם בשם „כתובה ירושלמית“. ע"י טובו של הרב ד"ר גאסטר השגתי העתקה ממנו ועלי לתת לו תודה בעבור זה.

והא לך ההעתקה:

נוסח כתובה ירושלמית.

בכך בשבת בכך ימים לירח פל' שנת כך וכך לכריאת עולם ובשנת כך וכך להרבן בית המקדש הקדוש שיבנה במהרה בימינו ובימי כל ישראל אמן נכתב שטר המוהר הזה במדינה פלנית, אני פל' החתן בר' פל' מודה היום הזה בפניכם כי מדעתי ומרצוני ומצביון כנסתי לי לאשה זאת פלנית הבתולה בת ר' פל' במוהר ובמתנה ובקידושין לזון ולפרנס ולכסות אותה כהילכת אנשים יהודים שמכסים ומפרנסין את נשיהם בקושטא וגם זאת הפלנית קיבלה עליה להנשא לזה פל' לכבדו ולשרתו בצניעות ובטהרה ובנקיות כשם שמכבדות ומשרתות בנות ישראל הכשירות והצנועות לבעליהן בכבוד והביאה זאת פל' מבית אביה לבית בעלה בגדים וכלים ונישומו על ידי אנשים יהודים נאמנים והעריכו אותם לפי דעתם ואילו הן ראשי המוהר ועלה מניין כל מה שהביאה זאת פל' מבית אביה לבית בעלה דנן כך וכך זהובים²) קושטנטיני וקידש זה פל' את פל' זאת בטבעת אחת ובמאתים זוז שהם שמונה זהובים ושליש כתובת תורת משה ועוד הוסיף לה על קידושיה מדבר שלו כך וכך זהובים קושטנטיני תוספת כתובה בחלק שלה לחולטנית וכך הותנו ביניהן שאם גזור המקום ליתן להם בנים הם יירשו אותם ואם נפטרת זאת פלני' קודם לזה פל' בלא בנים יהא פל' זה בעלה נוטל מכל מה שהביאה בביתו מחצה והשאר יחזור ליורשי אביה ואם ח"ו יפטר זה פל' קודם לזאת פלנית תהא פלנית זו יושבת בביתו וניזונת ומתפרנסת מנכסי בעלה כל יומי מיגר אלמנותה עד זמן שתחפוץ להנשא

¹ ע' ברשימה „קחלת שלמה" לרשוח"ה סמן 69.

² ע' בפירוש רש"י לב"ק ל"ו ע"ב וכן קורין בקושטנטינא לזהב דינר וע"ג בפירוש רש"י שלי זכור לאברהם פ' משפטים כ"א סימן ל"ה.

לאיש אחר או לצאת מביתו תהא נוטלת כל מה שהביאה מבית אביה לבית בעלה דנן ומנכסי בעלה תקח כך וכך זהובים קוסטנטיני שהם תוספת כתובתה ושמונה זהובים ושליש שהם כתובת תורת משה, ועוד התנו ביניהם שאם תשתבי פלני' זו ביני אומות העולם יהא פל' זה בעלה פודה אותה מנכסיו חוץ מכתובתה ויחזירנה לו לאשה כבתחלה ואל יהא לו רשות להנותה על כל זאת וקיבלו שתי פנים אילו ואילו בכל תנאי תורה ותנאי כתובה זו מראש ועד סוף ונתננו רשות לבלר לכתוב ולעדים שיחתמו בידיהם וברור ושריר וקיים ונאמן ומוחזק יהיה שטר המוהר הזה בכל מקום שיצא ויתקרי בנימוס ובית דין בין בדיני ישראל ובין בדיני אומות העולם ובנימוס מיושר אקוליתוס, ואם אשת כהן היא אינו כותב ויחזירנה לו לאשה כבתחלה אלא כך כותב ויחזירנה למדינתא.

ב.

יותר מעשרים כרכים רובם כתובים בלה"ק ונקראים Libri notarili גנוזים הם בבית Archivio Urbano והמה כוללים שמרות שונים בענין מקה וממכר או בענין הלואה או בענינים ובעסקים אחרים בין אדם לחבירו כאשר היו נערכים בקהל עדת ישראל ברומא בשנים קדמוניות לפני עדים נאמנים ובמעמד סופר דמתא ודברתי אודותם במקום הראוי בספרי על קורות היהודים ברומא ולהראות דוגמאות משטרות ההם העתקתי איזה מהן להודיעם פה הן בטופסם והן בחומרן.

בעצם היום הזה שהוא יום ג' כ"ג לחדש כסלו שנת שי"ג לפ"ק באו לפנינו עדים ח"מ מעלות הברורים שהם המעולה כמהר"ר בנימין בכמר יוסף מארישאני יצ"ו והמעולה כ' משה בכמ"ר יהואל נ"ע שנקראו על ההפרדה אשר בין כ' משה בכ"ר יוסף מאריניאנו יצ"ו ובין מרת אליגריצה אלמנת שלמה מקאמיאו נ"ע ובניה יצ"ו וכך אמרו מעלות הברורים הנ"ל כתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך אנחנו ברורים הנ"ל כפי הכח ורשות שנתן אלינו מהחלקים הנ"ל גוזרין בזה האופן שבהיות שהשתדלו ר' משה יצ"ו בכ"ר שלמה בעל ברשות אמו שיתן הבית הנ"ל לכמר משה מאריניאנו הנ"ל שיהיה מחויב כ' משה מארישאנו הנ"ל לתת למרת אליגריצה הנ"ל ח' סקודי לחשבון עשרה יולי הסקודי היינו בזה האופן ד' סקודי בזמן הנכה הל"ל (הבא לנו לטובה) וד' סקודי בזמן ט"ו ימים מחדש טבת הל"ל משנה הנ"ל וזה גזרנו בעבור השתדלותם בלבד ולא שיהיה למרת אליגריצה הנ"ל חוקה בבית הנ"ל כלל ועקר עוד גוזרין אנחנו ברורים הנ"ל שיהיו מחויבים מרת אליגריצה הנ"ל ובניה לעשות שובר ופטור גמור לכ' משה מאריניאנו יצ"ו ושלא יהיה להם לערער ולתובע אליו שום דבר שבעולם מענין הבית הנ"ל והפסק דין הלז לא יפסל לא מחמת יתור וחסור לשון ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים לסרב ולמאן אלא הכל יהיה קיים וחזק כאלו נעשה על ידי סופר נוצרי פויביקו ואבטינטיקו (publico autentico) והכל שריר וקים

בפני כמהר"ר שלמה בכמ"ר שמעיה טריגו יצ"ו:

ובפני כ' שמואל בכ"ר משה מטיוולי נ"ע:

בפנינו עדים ח"מ בעצם היום הזה שהוא יום ב' כ"ג לחדש כסלו
שנת ש"ג לפ"ק באו לפנינו עדים ח"מ שני החלקים שהם הנכבד כמר משה
יצ"ו בכמר משה מאריניאנו יצ"ו מצד א' ומרת אליגריצה אלמנת כ' שלמה
מקאמיאו נ"ע ובניה מצד אחר וכך אמרו לנו החלקים הנ"ל כתבו וחתמו
בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך ברצון נפשנו הטוב בלי שום אונס
כלל ועקר אנחנו חלקים הנ"ל משימים כל טענותינו ומחלוקותינו וריבותינו
אשר בינינו מענין בית אחת העומדת בע' מרטינילו ביד אנשים נכבדים שהם
המעולה כמהר"ר בנימין בכ"ר יוסף מאריניאנו יצ"ו והמעולה כמר משה
בכ"ר יחיאזר נ"ע ואנחנו חלקים הנ"ל נותנים למעלתם רשות ושולטנות וכה
לדון ולגזור ולפשר בין דין בין פשרה בין קרוב לדין ולא יהיה רשות לשום
א' מהחלקים הנ"ל לסרב ולמאן מכל מה שיגזרו הברורים הנ"ל בקנס חרם
ובקנס חמשים סקודי חציים לאוצר ויקאריאו יר"ה וחציים לק"ק המקיים
וברשות החלקים הנ"ל כתבנו וחתמנו ביום וחדש ושנה הנ"ל והכל שריר וקים
בפני המעולה כ' מרדכי מציפיראנו יצ"ו:

ובפני המעולה כ' מצליח בכ"ר אברהם הרופא נ"ע ממונטי:

מעידים אנחנו ח"מ איך היום יום ג' שהם כ"ג ימים לחדש כסלו שנת
ש"ד בא לפנינו בחור שמואל בכר יעקב ואמר הוו עלי עדים וסהדים איך
באתי בפשרה עם מרת קראקוסה שתתן לי בנו מיכאל שיעמוד עמי ללמוד
מלאכת התפירה בעד שלש שנים ונודר ר' שחמא הנ"ל לעשות ההוצאות
ממאכל וממשתה והמלבושים תעשה לו אמו ועוד שאם ר' שוחמא יעמוד
ברומא אם ילך חוץ מרומא יהיה מחויב הנער הנ' לילך עם ר' שוחמא הנ'
וכל אחד מהחלקים שסירב לכתוב הלז יפרע ג' סקודי לאוצר הויקריו (Vicario).
בפני ר' סימן טוב:

ובפני ר' מרדכי טרוסטה:

מעידים אנחנו ח"מ איך היום יום ג' י"א דיצמרו שנת ש"ד באו לפנינו
ח"מ שני החלקים שהם כמ"ר יוסף ממוצוני יצ"ו מצד אחד ור' יוסף ור'
שבתי אחים בני מזל טוב מצד אחר וכך אמרו לנו החלקים הנ"ל הוו עלינו
עדים וסהדים וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך עשינו
חשבון טוב מכל הממון שהיה בשותפות אשר היא היה של ר' יוסף ממוצוני
הנ"ל כמו שנראה בכתוב א' נעשה על ידי יהודה בכמהר"ר שבתי ז"ל סופר
מתא וכן אנו יוסף ושבתי אחים בני מזל טוב הנ"ל אינצוליסו (in solido) מחוייבים
עצמנו וממונינו לחזור ולתת לכמ"ר יוסף ממוצוני הנ"ל שבעים ושנים סקודי
לחשבון עשרה יולי הסקודי היינו בזה האופן שנים עשר סקודי לסוף מרצו
הל"ל משנת הנ"ל וששים סקודי לסוף סיטומרו הל"ל ואם ימאנו יוסף ושבתי
אחים הנ"ל לפרע המעות הנ"ל לכמ"ר יוסף ממוצוני הנ"ל שיוכל יוסף ממוצוני
הנ"ל ליקח מממון של בוטיקה (Botega) עד שיהיה פרוע מכל וכל או משאר דברים

שיהיה להם מובילי ושובילי וכן קבלו החלקים הנ"ל שבועת בנקיטת הפיץ לקיים כל הכתוב לעיל אות באות מלה במלה והשטר הזה לא יפסל לא מחמת יתור וחסור לשון ולא מחמת לשון דמשתעא בתר אנפי אלא הכל יהיה קיים וחזק כאלו נעשה על ידי סופר נוצרי פיוביקו ואבטינטיקו ואינפורמה קאמירה (in forma camera) וכדי שלא תהיה האמת נעדרת כתבנו וחתמנו ביום וחדש ושנה הנ"ל לעיל והכל שריר וקים

כל זה היה בפני כמ"ר יצחק בכ"ר שלמה מקורי נ"ע.

ובפני כמ"ר משה בכ"ר שלמה מקאמיואו נ"ע.

ובפני כמ"ר אברהם בכ"ר יעקב מפליסטרינו.

היום יום ה' שהם ג' ימים לחדש אפרילי ש' ש"ד בא רבי יוסף ממוצוני ואמר הוו עלי עדים וכתבו בכל לשון של זכות ותנו ביד רבי יוסף ורבי שבתי אחים איך ביום הנ"ל קבלתי מידם י"ב סקודי מהשבון הכתוב לעיל ונשארתי לקבל ששים סקודי וכן הם מחייבים לפרוע הששים סקודי לסוף סיטימרו הל"ל מהשאר הכתוב לעיל.

מעידים אנחנו ח"מ כמו שהיום יום ג' כ"א טבת שנת ש"ד הזמין כמ"ר יוסף נחמיואס הזמין בפני ק"ק אורויטו את הר' משה מנולה לבא עמו ברומה לעמוד לדין בפני בעל יודעי דת ודין ורבני ק"ק רומה ע"ד הכתב שהביא מרומה בשם הממונים והרבנים יצ"ו בפני ומעמד הר' משה מנולה הנ"ל וכדי שיהיה ביד זה כמ"ר יוסף יצ"ו הנ"ל לזכות ולראיה כתבנו שורות אלו וחתמנו שמנו בשולי הכתב הזה הכל שריר וקים.

אני עזריאל כתבתי וחתמתי שמי פה :

אני מצליח בכ"ר דוד מאורויטו :

גם אני גבריאל בכ"ר דוד זצ"ל הייתי בכל העניינים הללו ומעיד לכמ"ר

יוסף יצ"ו :

גם אני שמואל בכ"ר מרדכי עד בכל העניינים הללו :

מעידים אנחנו ח"מ איך היום יום ראשון שהם עשרה ימים לחדש שבט שנת ש"ד באו לפנינו אלו העדים שהם כמ"ר יצחק זמ"ט ומרת לינה אשת כמ"ר יצחק זמ"ט ומרת סטילה אשת ר' שמואל והעידו על פי שבועה איך ביום שבת שעבר קרה מקרה לנערה דולצי בת ר' יהודה פולייסי שנפלה מארגו אחת ביום שבת הנ"ל באופן שנשרו בתוליה וכדי שלא תהיה האמת נעדרת ולהוציאה מכל שום ביש וכדי שתהיה ליד הנערה הנ"ל לעדות ולראיה אני יהודה בכמהר"ר שבתי ז"ל סופר מתא קבלתי וכתבתי העדות הלז מפי העדים הנ"ל.

בעצם היום הזה שהוא יום י"ו לחדש טבת שנת ש"ד באו לפנינו עדים ח"מ שני החלקים שהם המעולה כמ"ר שבתי רוסטיקו מצד בנו כמ"ר ירמיה יצ"ו וכמ"ר מרדכי בכר ניסים צציליאנו יצ"ו מצד אביו כמר נסים יצ"ו הנ"ל וכך אמרו אלינו עדים ח"מ הוו עלינו נדים וסהדים וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות וראיה גמורה איך ברצון נפשנו הטוב בלי שום אונס כלל ועקר רצונו לשים כל טענותינו ומחלוקותינו מענין הערבות ששואל כמר נסים הנ"ל לכ"מ ירמיה חתנו הנ"ל ביד אנשים נכבדים עד מאד אשר שם האחד כמ"ר מתתיה מנטה יצ"ו מצד כמ"ר שבתי הנ"ל ושם השני כמ"ר שבתי מקאמיו יצ"ו מצד כמ"ר ניסים הנ"ל ויהיה בעד מעלת הברורים הנ"ל כה ורשות ושולטנות לדין ולגזור כאשר ייטב בעיני שכלם הטוב ולא יהיה רשות לשום אחד מהחלקים הנ"ל לסרב ולמאן מכל מה שמעלת הנ"ל ידונו בגזרת חר"ם ובקנס חמשים סקודי חציים לחצר ויקאראו וחציים למלא המקיים ומעלות הברורים הנ"ל ידונו בכל יום א' הל"ל שהם י"ט לחדש הנ"ל וכדי שלא תהיה האמת נעדרת כתבנו וחתמנו ביום וחדש ושנת הנ"ל לעיל והכל שריר וקים

בפני המעולה כמ"ר מס מרדכי הרופא בכמ"ר משה מפונטי קורבו נ"ע.
ובפני כמ"ר יוסף בכר כאיר אלובה:

זכרון עדות איך כמ"ר שמואל בכמ"ר יהודה מבאוקו בא לפנינו ואמר לנו הוו עלי עדים וסהדים וקנו ממני בקנין גמור וכתבו בכל לשון של זכות וראיה עם כל כה ודין וזכות שיוכל להעשות כדין תורתנו הקדושה וכתקון חכמים ז"ל וחתמו ותנו ביד כמ"ר מצליח מכפארנו יצ"ו כמו שברצון נפשי הטוב בלי שום אונס ודוחק ובלב שלם ובנפש חפצה ובדעת מיושבת וכפי היכולת וההרשאה שנתן אלי ר' שבתי בחייו שנראה בהרשאה נכרית שיש בידי התניתי לכמ"ר מצליח מכפארנו הנ"ל ארבע אמות קרקע בקרקעותי ואגבן הרשתיו והשלמתיו ומיניתיו אפטרופא נגד כמ"ר זכריה בשביל חמשים דוקאנדי שהוא חייב לרבי שבתי ולקבוע ממנו בשליחותי וברשותי שמואל הנ"ל כל תביעה וטענה שיש לי לטעון כנגד כמ"ר זכריה הנ"ל ולהביאו לדין בין כדיני ישראל בין כדיני אומות העולם ולגבות ממנו ממון או מעות ויהיה ידו כידי ופיו כפי ועשיתו כעשיתי ויעשה מהם כל מה שירצה במקומי ויהיה רשות לכמ"ר מצליח הנ"ל לתפוס את כמ"ר זכריה הנ"ל ולעשות עמו מה שהוא רוצה ולגבות ממנו אלו החמשים דוקאנדי שהוא חייב לרבי שבתי ויהיה לו רשות לאחווה חוואה ולמחאה מחאה ולקיימא תקוותא וזכותא ולבטלא תקוותא וזכותא לקבוע זמן ולבטל זמן לאחרים ולגזור ולהשביע ולערער ולדון ולפשר ולקח ממנו ולעשות ולמנות שלוחים ואפטרופים אחרים מכחי במקומי ובכלל כל מה שיהצרך לעשות נגד כמ"ר זכריה הנ"ל כמוני ממש: וכן קבלתי עלי בדבור מקויים בתנאי אמור כתנאי בני גד ובני ראובן חומר שטר הרשאה זה שעשיתי כחומר כל שטרי הרשאות וכו' מן יומא

דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וכך אמר כמ"ר שמואל הנ"ל לשלוחו כ' מצליח הנ"ל פוק ודון ותזכה לכמ"ר שבתי או לשלוחיו פוקו ודונו וזכו וכל מה שתעשו יהיה עשוי וכל מאן דמתעני ליה מן דינא בין לזכות בין להובא קבלתי עלי אני שמואל הנ"ל ושטר הרשאה זו יהיה כשר ובטל כל מודעי ומודעי דנפקי מגו מודעי עד סוף כל מודעי דאמור בהון רבנן ואנחנו העדים וקנינא מכמ"ר שמואל הנ"ל וכמ"ר מצליח הנ"ל והכל שריר וקים

בפני ר' סימן טוב

ובפני ר' דוד קלברים.

יהודה בכמהר"ר שבתי ז"ל סופר מתא :

היום יום ראשון כ"ח לחדש כסלו שנת ש"א :

ג.

בית הכנסת של ארבעה ראשים היה עומד סמוך לשפת הנהר בצד הגשר אשר נקראת כך על שם התמונות עם ארבעה ראשים (quattro capi) ובשעת הזעם נחרב הבית ואח"כ קמו אנשי הכנסיה ויסדו חברה אחת על שם הראשון כאשר חרות על לוח עץ וזה"ל :

אלה שמות האנשים שזקניהם ואבותיהם היו של כנסת ארבעה ראשים ובעת הזאת האנשים הנ"ל תרשו וקבעו הח"ק שקבע כ' יוסף מההר ז"ל בעוד בחיים תייתו וכבד ה' מהונו ומממונו כנראה בשטר הנעשה באופיצ"ו של סימ"י פיוס קלימינט"י ביום א' מרצו אלף ותרכ"ז לחשבונם אפירט"ו ביום כ"ד ינארו אלף תרע"ב ונקבע החברה הזאת בס' (בסדר) וש' (ושנת) לעיני כל בית ישרא"ל לפ"ק :

בנימין סונינו	אברהם ש' סקצוקיו
בנימין בא"ש סקאצוקיו	אברהם בון די
בנציון פיורינטינו	אברהם ש' סונינו
גבריאל סונינו	אברהם דוד בון די
גבריאל ב"ש סונינו	אברהם ד' ב"א בון די
גבריאל ב"צ סונינו	אברהם סונינו
ר' דוד בון די	אהרן בון די
דוד יצ' פיאנו	אליהו בון די
דוד קמפניאנו	אליהו פיורינטינו
דוד בון די	אליעזר פאלדינו
דוד ב"י בון די	אליעזר פיורינטינו
דוד יצ' סונינו	אלישע קולאויקי
דוד יו' פאלדינו	אפרים בון די
דוד יו' מסיוולי	אפרים ב"ע בון די
דוד קאלו	אפרים בש"ד בון די
דוד במ"צ קאלו	בנימין סקאצוקיא

יעקב ב"א בון די
יעקב בי"ע סונינו
יעקב בי"צ סונינו
יעקב פאלדינו
יצחק סונינו
יצחק פיורינטינו
יצחק בי"ו סונינו
יצחק במ"ש סונינו
יצחק ב"ש סונינו
יצחק ב"ג סונינו
יצחק בון די
יצחק יו' פאלדינו
יצחק מ' בון די
יצחק פאלדינו
יצחק במ"ש סונינו
יקותיאל בר יקותיאל
ישמעאל פיורינטינו
ישמעאל ב"ב פיורינטינו
ישמעאל במ' פיורינטינו
ישעיה בר יקותיאל
ישעיה בע' פיורינטינו
ישעיה ב"ב פיורינטינו
ישעיה פאלדינו
ישעיה ב"מ פיאני
ישעיה ב"ש פיאני
ישראל קמפאניאני
ישראל פיאני
ר' מיכאל ח' מנולא
משה א' קאלו
משה פיורינטינו
משה ד' סקאצוקיו
משה ז' פיאני
משה יע' פיאני
משה ב' מנולא
משה קמפאניאני
משה סונינו
משה ד' סונינו
משה בי"ו סונינו
משה אהרן קאלו

דוד יצ' בש"מ פיאנו
דוד ש' קאלו
דניאל סונינו
דניאל בד"צ סונינו
ידידיה בון די
ידידיה ב"ד בון די
יהודה פיאני
יהודה יו' סקאצוקי'
יהודה ב"ש סקאצו'
יהודה פיורינטינו
יהודה קמפאניאני
יהודה ב"ד קמפאניאני
יהודה ב"מ סונינו
יהודה ש' סונינו
יהושע פיורינטינו
יהושע בי"א פיורינטי'
יהושע ב"מ פיורינטי'
יוסף סונינו
יוסף קמפאניאני
יוסף בי"ח קמפאני'
יוסף בי"ע קמפאני'
יוסף בי"ח קמפאניאני
יוסף ש' בון די
יוסף בר יקותיאל
יוסף בון די
יוסף ב"מ סונינו
יחיאל בי"ע קמפאני'
יחיאל קמפאניאני
יחיאל מנולא
יחיאל בי"ו קמפאני'
יחיאל בי"ע קמפאני'
יעקב סונינו
יעקב א' פיורינטינו
יעקב מנולא
יעקב קאלו
יעקב בי"ח קמפאני'
יעקב ב"ר קמפאניאני
יעקב בי"ו קמפאניאני
יעקב בון די

שבתו מטיולו
 שבתו יצ' פאלדינו
 שבתו מ' פיאנינו
 שבתו סונינו
 שבתו ב"א פיאני
 שבתו א' מנולא
 שבתו ב"י פיאני
 שבתו ד' פאלדינו
 שלמה מ' פיאני
 שלמה יו' סקצוקיא
 שלמה י' בון די
 שלמה סונינו
 שלמה ב"ש סונינו
 שלמה בון די
 שלמה בר יקותיאל
 שלמה בייצ סונינו
 שלמה במ"י סונינו
 שלמה א' פאלדינו
 שלמה יו' פיאני
 שלמה לימינטאני
 שלמה פיאני
 שלמה במ"י סונינו
 שלום בייצ סונינו
 שלום ברויץ סונינו
 שלום ברג סונינו
 שלום ב"ב סונינו
 שמריה קמפאניאני
 כמ"ר שמואל פיאני
 שמואל יצ' פיאני
 שמואל סקצוקיא
 שמואל י' פיאני
 שמואל מנולא
 שמואל ב"ע פיורינטינו
 שמואל סונינו

משה קאלו
 משה י' קמפאניאני
 משה יע' סונינו
 משה במ"י סונינו
 מנחם קאלו
 מנוה ד' טריונפו
 מנוה בר יקותיאל
 מנוה סונינו
 מצליח פיאני
 מצליח קאלו
 מרדכי ש' סונינו
 מרדכי ר' סקצוקיא
 מרדכי ר' ב"ס סקצוקיא
 מרדכי יו' בון די
 מרדכי יו' סונינו
 מרדכי יו' ב"ט סונינו
 מרדכי סונינו
 מרדכי מנולא
 נתן סקצוקיא
 נתן קמפאניאני
 נתן פיאני
 נסים מנולא
 סעדיה סקצוקיא
 סעדיה ב"נ סקצוקיא
 עובדיה קאלו
 עקיבא פיורינטינו
 עקיבא ב"ב פיורינטינו
 רפאל קמפאניאני
 רפאל ביי"ח קמפאניאני
 שבתו פיאני
 שבתו מ' סקצוקיא
 שבתו ח' טריונפו
 שבתו ד' בון די
 שבתו קאלו

נעשה מחדש הלוח הזה בצו וזירווי האנשים של חברה קדושה הזאת
 ביום שנכפל בו כי טוב כ"ח לחדש סיון בסדר ושנת ונשמרתם את משמרת
 הקדש ואת משמרת המזבח לפ"ק יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים ויברך
 אתכם אכ"ר:

הקדמת הספר, הנותן אמרי שפר.

אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח" ראו חזו כי הבורא לברו" אשר
 גבר ערינו הסדו" קנה ראשית כל דרכו" קדם מפעליו ומהלכו" עצם אחד
 פשוט רוחני ונקי" אלקי צדקי" להאציקו על כל נוצר" ובצורתו כלל הצורות
 וצר" ואור מושכל ומוכדל קרא שמו" להעריצו ולרוממו" ומאותו עצם הנאצל"
 עצם אחר פשוט תחתיו אצל" והיא הנפש הכללית" מקור מעיון אל הנפש
 השכלית" ואור אצילותה והנהגתה הגיש" אל הגוף הנכבד מן החי המרגיש"
 והיא הנפש אשר באדם" וחיי בשר ודם" ותחת יד השכל היא פקידה" ועל
 טוב מעלתה מעידה" ושומרת את הגוף להניעו" הלך להרגיעו" ולהנהיג בצדק
 כלל חלקיו" לשמור מצותיו וחוקיו" קו לקו" לא זו אף זו השפיע לנו בטובו
 סגולת המדתו" הלא היא תורתו" התמימה אשר בה נזכך ונתעצם נפשנו"
 לעבודת קוננו" למען תשוב ותחזור נשמתנו הטהורה" זכה וברה" אל המקום
 אשר לוקחה בשעת היצירה" מכל סוג וחלאה" נקיה ומוקקת" מאירה כאודם
 פטדה וברקת" לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום עד שלא מל. לכן
 במצותיו קדשנו אל חי חלקנו" ואות ברית קודש חתם בבשרנו" והכניסנו
 בבריתו" להחזיק בלבנו אמונתו ויראתו" ורז"ל דברו אלינו נכונה" כי בזכות
 מצוה זו אדם מקבל פני שכינה" ועתה הדור אתם ראו כי אין טוב לאדם
 בעוה"ז כ"א ליראה" את ה' הגדול והנורא" ולעסוק בתורתו הקדושה והטהורה"
 ובהיות כי רוב בני אדם וההמון" דרכיהם בתהו יליל ישימון" קצתם מתעסקים
 בהבלי העולם ובדברי כלימה" פתיות ובל יודעים מה" והמנהג הוא כי האיש
 בהולד לו בן זכר" ישער במחשבתו להיות זריו נשכר" ובאישון לילה קודם
 יגיע זמן המילה" נשמע בביתו קול המולה" כי אבי הבן מקהיל קרוביו ורעיו
 במלונו ודירתו" להראותם יקר תפארת גדולתו" ולחלוק להם מכבודו" כמתנת
 ידו" ובלב שמה אוכלים למעדנים" חדשים גם ישנים" הכל לפי תאותם"
 הרעו מאבותם" שותים בכלי זכוכית יין מחמדים" תמלאנה הצלוחיות ונפוך
 הכדים" ובמקום להודות" ולערוך לאל שבהות ותודות" ובקשות רבות ותחנונים"
 כל א' וא' מרבה רננים" ושירי עגבים" ופניהם פני להבים" מתעסקים בדברי
 הבאי והתולים" נער וזקן נשים ועוללים" קצתם יחולו במחולות" בחורים וגם
 בתולות" ותדברנה כאחת הנבלות" אף בלב יפעלון עולות" וקצתם דובר הות
 נפשו" ישתה וישכח רישו" וקצתם יקיא פרשו" זה פוער פיו לבלי חוק" וזה
 סופק את כפיו והיה לשחוק" וכמעט נותנים מצות המילה למשיסה" לשחוק
 אמרתו מהולל ולשמחה מה זה עושה" והמנהג הגרוע על כל אפיקיו גבר"
 והלף לו ושטף ועבר" וחוק המוסר נפרד ונשבר" ואינם מתנהגים כהוגן וכשורה"
 על פי התורה" וען לא נמצא ביניהם איש בוטן" נכון לעבודת האל נאמן"
 הקורא בספרו" והחרד על דברו" וה' העיר את רוח אנשי סגולה" אשר נתנם
 הזמן לשם ולתהלה" זרע נדיבים וגזע צדיקים" ובתורה מחזיקים" ושמו מגמת

פניהם אל דרך הישר אשר יצלה לכל בשר" לאחוז בענפי פרי קדש הלולים" בהדרגת האדם בדרכי אמונת אלקים" ויתקבצו כלם בנפש נכונה" ורוח נדיבה" בחיבה ואהבה" וכבר אמרו" נמנו וגמרו" וקבעו ביניהם בעצה ותבונה" בית מדרש וחברה נכונה" ובעת נועד הוגים בתורת אל" ככה ולא" וקוראים תורה נביאים וכתובים" על הסדר נציבים" ומדרשים ואגדות" ובם עשר ידות" וכדי להרבות מעלתה" בשם נכבד קראו אותה" חברת אליה הנביא זכור לטוב" בזכותה יציל ה' נפשנו מקטוב" ותתענג בדשן כגן רטוב" ובני החברה נועצו ובאו כולם בכרית" מחשבתם אין להכרית" להיותם מוכנים מזומנים כידוע" לצאת ולבוא בזמן קבוע" אל בית אבי הבן" ושום שכל והבן" על פי האמת והיושר" בלב תמים ובכוש" ולרדוף אתר המצוה היקרה והחמורה" ולשמור את החוקה הזאת למועדה" כדי לזכות כל איש ואיש במולד בנו וולדיו" וירצה אלקים את מעשה ידיו" ויתן לו כפרי מעליו" בבית אשר נקרא שמו עליו" וה' נתן כזאת בלבם" והביא רוח חן ותחנונים בקרבם" על כן הסכימו להעלות על הספר הרשום בכתב אמת" אשר לא יצמת" שמות הילדים הנולדים ועת מילתם" ומספרם ומניינם כפי תולדותם" מראשון ועד אחרון" כל אחד ואחד על מקומו לזכרון" למען ידעו אתו דור אחרון" ובו יכתבו ג"כ הקאפיטוליי והדיקריטיו על אופניהם דבורים" אשר יסכימו ביניהם אנשי החברה הנזכרים" לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים" ישישו בטובה נדיבים ונגידים" יעלזו חסידים" אשר גרסה נפשם לתאבה" וקבלו עליהם המצוה הזאת לחובה" ישלם ה' פעלם" ויגדלם על טוב מהללם" וינשלם וינשאם כל ימי עולם" וזכונם יעלה לריח ניתוח לפניו תמיד כל ימי חייהם" וזכותם יעמוד לעד לבניהם אחריהם" באהבת ה' יתברך לאוהביו ועבדיו" לשומרי בריתו ולזוכרי פיקודיו" יזכו לישב בחופות הצדיקים ולאור באור החיים" עם נפשות החסידים הנקיים" ולהנות מזיו השכינה בהיכל חדריו" ורע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו" אכ"ר:

על כן יאמר בספר מלחמות ה' את זהב כסופה בכל מעיני.

האי מאן דבעי למידע יסוד המעלה של ח"ק של אליהו הנביא זכור לטוב יעיין בדף הקודם ויראה וימצא איך בימי השופט ר"מ ור"מ של ק"ק בני רומא יע"א ה"ה החכם השלם ואסיא דמג"ן מגן וצנה מעלת הגאון כמוהר"ר מנות חזקיה חיים קורקוס זל"ה היה הוא זכה וזכה את הרבים לשמור משמרת בבית הנער היווד בליל שמיני ללידתו כדי לישא רנה של תורה לעורר אליהו מלאך הברית בתורה נביאים וכתובים ובתורה שבעל פה ובפרט בספר הזוהר כי היכי דתקדום שכינה ויעלה לריח ניחה ולהרצאת דמי מילה ואגב גררא קבעו עת לעשות לה' ללמוד בבית מעלת מרן ז"ל הנ"ל בליל ראשי חדשים ובלילי עצרת לכבוד מתן תורה וליל שביעי של פסח בכל שנה ושנה ואף גם זאת כשיודמן מילה ביום שבת קדש ובית האבי הבן בלתי מוכן וטהר להתפלל בו נמנו כל בני הח"ק הנ"ל וגמרו להתפלל בביתו של מעלת

מֶרֶן הַנִּלְוֵה וַיַּעֲשׂוּ בֵּן כָּל דּוֹר שְׁלִישֵׁי וּכְלָם הָיוּ פְּקִידִים עַל הַחֶק הַנִּלְוֵה וַיְהִי הַיּוֹם וּמֵלֵאכֵי אֱלֹהִים עֹלָיִם וַיּוֹרְדִים בְּגִלְגַּל הַחֹזֶר בְּעוֹלָם וַיִּמַּת הַיֶּקֶר הַנִּלְוֵה הַיּוֹה כְּהֵר־מִנּוּחַ בֶּן הַזֶּקֶן הַנִּכְבָּד הַיּוֹה כְּהֵר יִצְחָק קוֹרְקוֹם זֵל עוֹדְנוּ בְּאֵבוּ בְּרֹב שָׁנִים לְמִנּוּן שִׁבְעִים שָׁנָה וַתִּשְׂאֵר אִשְׁתּוֹ אֶלְמָנָה וּבְנִיָּה יְתוּמִים בְּעֹנֹת הַפְּעוּטוֹת הַגְּדוֹל שִׁבְהֵם, וַיִּקַּם עֲלֵיהֶם בֶּן נֶכֶד בְּטַעֲנוֹת שֶׁקֶר וְעֵלְיוֹת וּלְקַח כָּל כְּלֵי הַמִּדְתָּם וְגַם בְּתֵי הַחֲזוֹקוֹת שֶׁל מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶם זֵל וַתִּצֵּא הִיא עִם טַפָּה מְבִית תַּעֲנוּגִיָּה לְדוֹר בְּאִשְׁרֵי יִמְצְאוּ גַם שְׂאִינֵנו כְּפִי כְבוֹדָם: וְכִבְרָא בְּאֵל הַחֶק הַנִּלְוֵה הַזֶּקֶן הַנִּכְבָּד הַיּוֹה כְּהֵר אֲבֵרָה־מִבְּנֵי יִצְחָק וַיִּמְלֵא מְקוֹמוֹ שֶׁל כְּהֵר־יִצְחָק קוֹרְקוֹם זֵל הַנִּלְוֵה הֵן לִלְכַת בְּתַמִּידוֹת בְּכָל מִשְׁמֵרָה הֵן לְגִבּוֹת מֵהַמִּתְנַדְּבִים וְהוּא הִיָּה נֶאֱמָן וּפְקִיד עַל הַחֶק הַנִּלְוֵה אַחֲרֵי מוֹת חַמְיוֹ בְּיָמֵים הָהֵם הֵל מִלֵּילָה בְּשַׁבַּת וּבֵית הָאֲבִי הַבֶּן בְּלִמְיָ מוֹכֵן לְהַתְּפַלֵּל שֵׁם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם כְּהֵר אֲבֵרָה־מִבְּנֵי יִצְחָק הַנִּלְוֵה הֵלָּא אַתֶּם רְאִיתֶם שְׂמוֹשֵׁי בְּתַמִּידוֹת בְּחִבְרָתְנוּ הַקְּרוּשָׁה מִיָּמֵי חַמְיוֹ זֵל בְּגוֹפֵי וּבְכָל מְאֹדֵי וּכְלֵי הַקְּרוֹב קוֹדֵם וְנוֹצֵר תֹּאנָה יֹאכֵל פְּרִיָּה בְּאוֹ לְהַתְּפַלֵּל וּלְלַמּוֹד בְּדִירְתִי כְּפִי שׁוֹרֵת הַדִּין וְגַם מִצַּד שְׂאֵלֶת פִּי אֶלְמָנָה וּבְנֵיָּה וַיִּשְׁלַחוּ אַנְשִׁים אֵלֶיהָ לְשֹׂאֵל טַמְנָה אִם רְצוֹנָה לְקַבֵּל הַחֶק הַנִּלְוֵה בְּבֵיתָהּ וְאִף הִיא הִשִּׁיבָה אֲמַרְיָה לָהֶם שֶׁנִּפְשָׁה מֵרָה לָה עַל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת שְׂאִינָה יִכּוֹלָה לְקַיֵּם וְהַפִּילָה תַּחֲנֻתָּהּ שִׂיאוֹתָהּ לִלְכַת בְּבֵית הַזֶּקֶן הַנִּלְוֵה הַיּוֹה כִּי אֲבֵרָה־מִבְּנֵי יִצְחָק וְתִהְיֶה בֵּיתוֹ לְבֵית וְעַד הַחֶק כְּבֵיתָהּ וַיִּדּוּ כִּידָה וְתִהְיֶה זֹאת קוֹרֵת רוּחַ לְחַיִּים וְלַמֵּתִים עַד בְּאֵל הָעֵת שֶׁתַּחֲזוֹר בְּעַהְיֵי לְאַכְסֵנִיָּה שֶׁלָּהּ וַיִּלְכוּ וַיִּתְּעֹדוּ אַנְשֵׁי הַחֶק הַנִּלְוֵה וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲמַת אֲמַת תַּפְסִיָּה לְכִי אֲבֵרָה־מִבְּנֵי יִצְחָק לְקַבּוֹעַ הַחֶק בְּבֵיתוֹ מִשׁוֹם קוֹרְבָּה וּמַחֲמַת דְּבַרְיָה שֶׁל הָאֶלְמָנָה וּבְנֵיָּה וְגַם בְּשִׁבִיל טַרְחוֹ וְעַמְלוֹ וְכִי הִכִּי שֶׁהִיְתָה דִּירָה רְאוּיָה שֶׁל הַקּוֹדְמִים גַּם בֶּן הַיּוֹה דִּירָתוֹ מוֹכֵנַת לְדִירָה שֶׁל רֵנָה וְעַכְשָׁי עֵדִיין לֹא עֵמֵד הַדִּין וַיְהִי בְּיוֹם שֶׁשָּׁק בְּבִקְרָא אַחַר הַמִּשְׁמֵרָה שֶׁם נִמְצְאוּ אִיזָה אַנְשִׁים מֵהַחֶק הַנִּלְוֵה וַיֹּאמְרוּ מִי יַעֲלֶה לָנוּ בְּמִדְרַגּוֹת שֶׁל כִּי אֲבֵרָה־מִבְּנֵי יִצְחָק הַנִּלְוֵה כִּי אֶפְלוֹת הִנֵּה וְנִגְשָׁשָׁה כְּעוֹרִים קִיר וּבְאִין עֵינַיִם נִגְשָׁשָׁה הֵלָּא טוֹב לָנוּ לְהַתְּפַלֵּל וּלְלַמּוֹד בְּבֵית הַמִּשְׁכִּיל וְנִבּוֹן כְּמֵר־יִצְחָק מְקַאֲסִילְנוּבוּ נֵרֵנו שֶׁהוּא בֶר אֹרִיין וְכִר אֲבָהֵן וּבְרַגַע כְּמַמְרִיָּה וְסָק וְנַחֲתֵת דְּרָגָא וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הָאֲנָשִׁים הַהֵמָּה נִיחָה לֵיה לִמֵּר שִׁיְהִי בֵּיתוֹ דִּירַת הַחֶק הַנִּלְוֵה וַיַּעַן כְּמֵר מְבִית קַאֲסִילְנוּבוּ הַנִּלְוֵה אִם יֵשׁ אֶת נַפְשִׁיכֶם לְהַסְתוּפֵךְ בְּבֵיתִי כָּל הַיָּמִים בְּאוֹ לְשִׁלּוֹם בְּצַל קוֹרְתִי וְגַם שֶׁל עֵתִיד לְבָא תִּשְׂאֵל הָאֶלְמָנָה וּבְנֵיָּה לְהַחֲזִיר הָעֵטְרָה לְיוֹשְׁנָה לֹא תַחֲוֹשׁוּ לְדְבַרְיָהֶם מוֹטָב וְאִם לֹא אִין רְצוֹנִי לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּכַסָּא דְּמוֹקְרָא וּלְמַחַר לְתַבְרָא וַיְהִי הֵם הָיוּ הוֹלְכִים הַלּוֹךְ וְדַבֵּר בְּלֵי יֵשׁוּב הַדְּעָת וְעַל רַגְלֵי אַחַת עָלוּ לְבֵיתוֹ וְהַתְּפַלְלוּ בּוֹ וְקִבְּעוּ בֵּיתוֹ תַּחַת בֵּית יוֹצֵאֵי יִרְכּוּ שֶׁל שְׁלֵשֶׁת מַעֲלַת קוֹרְקוֹם זֵל: וַיְהִי בְּאַחַד לְחַדֵּשׁ כְּסִלּוֹי שְׁנַת חַמְשַׁת אֲלָפִים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת וְשִׁלְשָׁה וְשִׁלְשִׁים לְבַהֲעַ לְמִנּוּן שְׂאֵנו מִנּוּן בּוֹ פַּה קֵיק בְּנֵי רוּמָא יַעֲיָא וַיִּגְדְּלוּ בְּנֵי הַיֶּקֶר הַנִּלְוֵה הַיּוֹה כְּמֵר מִנּוּחַ בֶּר יִצְחָק קוֹרְקוֹם זֵל הַנִּלְוֵה וְאַתְרַחֲיֵשׁ לְהוֹ נִסָּא שֶׁנִּגְמַר הַדִּין וְהַגּוֹרָה וְנָתַן לָהֶם רִשׁוּת מַעֲשָׂה לְשׁוֹב לְהַחֲזִיק בְּחֻזְקָתָם וַיֹּאמְרוּ הוּאִיל וְהַקְּבִיָּה עֵבֵד לֵן נִסָּא צְרִיכִים אֲנוּ לְדְרוֹשׁ בְּעַד הַחֶק שֶׁל אֲלֵיהּ הַנְּבִיא זֵל שֶׁתְּדוֹר עִמָּנוּ בְּמִקְוָמָנוּ

לכבוד הקב"ה בעל הנס וכבוד מעלת הקדושים אשר בארץ החיים המה ולכבוד הבית שתשמע בה קול רנה של תורה בלילה כימי קדם וכשנים קדמוניות ושאלו שאלתם לבני הח"ק הנ"ל וכשמוע מעלת המשכיל הנ"ל אמר להם דעו כי כבר התרתי בפני אנשי הח"ק מיום שבאו לביתי וגליתי להם רצוני כנ"ל וחייבים אתם לבא בביתי ואם לאו אתם תקראו מחוסרי אמנה ויענו האנשים שלא היו ולא נמצאו כשטסר המודעה אין אנו חייבים לקיים מה שלא שמענו מעולם ויפרדו לבבות אנשי ח"ק הנ"ל איש על אחיו ואיש על רעהו זה אומר בכה וזה בכה, וירא הזקן הנכבד ה"ה כמ"ר יעקב ברפאל יצ"ו גובר ופקיד של הח"ק הנ"ל וגם הזקן הנכבד ה"ה כמ"ר אברהם בינה יצ"ו הנ"ל את צרורות כספיהם בנזק וחצי נזק באלו קשרים שאינם של קיימא אלא חרבן העולם באו לפנינו ויתחננו במטו ובנא ובקשה לבטל המחלקת קודם דרות באפסד מרבה לכלל ולפרט לנפש ולגוף ונאמר אליהם ילכו ויתפשרו ביניהם ועליהם חובת הדין לגמור במקום דליכא דררא דממונא למר וליכא נמי למר ויאמרו שכבר יגעו למצוא שלום ואין מפני פרוד הלבבות וזה מחניף לזה וזה מיקל בכבודו של זה ולכן אם טוב בעיני כת"ר לחשוך עצמם מן הדין די לנו שפניכם יראו וימצאו כעת שיתועדו כלם יחד לברור להם הדרך אשר יטיב בעיניהם וכדי שלא להשיב פניהם דיקם קבלנו עלינו לעמוד בפרץ להיות להם לעינים בלבד שינהגו כבוד זה לזה וקבענו מקום בארקיביו (Archivio) של הקק"י כי הוא בית הועד מוכן לכך ויבואו שם בני ח"ק הנ"ל עם הפקיד היקר הנ"ל וה"ה כמ"ר יעקב ברפאל יצ"ו לבד לא באי מעלת המשכיל כמ"ר מבית קאסטילונבו יצ"ו והזקן הנכבד ה"ה כ' אברהם בינה הנ"ל אטפי שהמה בכתובים מפני שלנפשם ידברו וישאו ויתנו ויעמדו למנין וימצאו שלשים ושבעים אנשים כלם אחיו חרב מלמדו מלחמה ויחזיקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו כעבדי דוד על עבדי איש בושת בטענות צודקות איש איש כפי סברתו ויקם על רגליו כפיר אריות אחד מד' ראשי משמרות שבח"ק הנ"ל ויאמר אליהם הלנצה תאכל חרב לבו דודי אחי ורעי בדרך השלום בדין שיש בו פשרה צריכים אנו להתחזק טובה כל הימים לזרעו של מעלת מרן מבית קורקוס ז"ל שהוא היה בנין אב של הח"ק הנ"ל וגם ממעלת המשכיל כמ"ר יצחק במוהר"ר קאסטילונבו יצ"ו לא נניח את ידינו לפי טרחו ועמלו והוא אחד מראשי המשמרות הטוב לנו כי נעשוק וזכותו או כי נמאס יגיע כפיו בקומו מזמן לזמן לשמור משמרת זה הרבה שנים ובכל זה אנחנו ח"מ מחשים ויענו רובם ננסה אם תוכל לעמוד הפשרה ותלך הבוסולא ללקוץ בכל אחד ואחד ממנו כוננתו לא באמרי פיו אלא בהגיון לבו וכל מי שרוצה בפשרה ישים אחד מאפונים ציצי cecci בלע"ז ומי שרוצה בדין ישים פול הלבן פאסולו fasciolo בלע"ז ויקם הגביר כמ"ר יעקב יצ"ו הנ"ל וישא משא הבוסולא וכל אחד ואחד בחשקו ותאותו נתן מה שנתן כקטון כגדול ובפני כלם מסר אלינו הבוסולא ומצאו בה בפני כל בני ח"ק הנ"ל אחד ועשרים אפונים וששה עשר פולים לבנים וקבעו הלכה לבצוע ויענו כלם ויאמרו כן נעשה: ונבקשה מהם אנחנו

ח"מ שאך בואת יאותו לנו להתמיד בזאת השנה בבית מעלת המשכיל כמ"ר מבית קאסטילנובו נר"ו הנ"ל עד כל ארבעה עשר יום לחדש שבט של שנת חמשת אלפים וחמש מאות וארבעה ושלשים ומיום חמשה עשר בשבט התקל"ד תתחיל לילך בבית יורשי מעלת מרן מבית קורקוס ותשב שם כל שנה תמימה מיום אל יום: וישמחו כל בני ח"ק הנ"ל והריב שקטה ויאמרו שלום לכת"ר שלום למשנתם ששמו שלום בחברתם ויבקשו ממנו לכתוב כל גלגולי הדברים מראש ועד סוף כדי שלא תהיה האמת נעדרת לכתוב בספר זה היאך באו לכלל ישוב וסימנא טבא מלתא היא שנגמרה הדין והתחילה הפשרה אור לחמשה עשר בשבט ר"ה לאילנות התקל"ג יהי רצון שנוכח להסתופף בצלו של עץ החיים בגן עדן אנו עם כל זרע בית ישראל אמן כן יהי רצון והכל שריר ובריר וקים: כל זה נשלם לחמשה עשר בשבט שנת חמשת אלפים וחמש מאות ושלשה ושלשים לבי"ע. כ"ד הכותבים והותמים בכתב ידם בו פה ק"ק בני רומא יע"א ברביעי בשבת שמנה עשר יום לחדש סיון שנת התקל"ג ליצירה:

הצעיר אברהם בלא"א יעקב ענו ז"ל.

הצעיר מהללאל במוהר"ר אברהם שמואל ממודיליאני ז"ל.

הצעיר מצליח בלא"א שלמה מקאסטרו יצ"ו.

צדקה תרומם גוי אחד ועם סגולה וחסד לאום הנבחר משוכן בשמי מעלה להיות חלקו ממלכת כהנים זרע קדש וחבל נחלה יגדולוהו וירכיבהו על כמותי ההצלחות בתפארת וגדולה כאשר יעידון יגידון פסוקי אניך ומאמרי חז"ל בספר סדר הקבלה ומשם תפרד גמילות חסד וצדקה לכמה מינים שונים במצות הגבלה ועל גביהן זאת תורת העולה אשר כתבו חכמי המוסר בתוכחת מגולה שכל משכיל למען סור משאול מטה השך ואפלה ולהכנס באור חיים ולדרוך במעגלה יחשוב מחשבות להיות פותח בהצל תחלה במעשה הצדקה שלום שלא הקדימו אחר בכרי מלא מחויק טובה כפולה בכרכת רביעית נתקנה מיבנה בטוב לגוף ומטיב לנפש אשר הוצבה מתחת כסא הכבוד והממשלה וכל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים תכל כולה אשר על זאת יחידי עם ה' אשר להם נאווה תהלה לקחו מקח טוב לעצמם לאכול מעץ החיים בלתי קץ ותכלה ע"ש הכתוב עץ חיים הוא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ההולכים ביושר מסלולה כאשר המה עושים פה היום בהתעסקם במצוה מפדיון שבויים רבת המעלה כי בראותם בעינא פקוחא דלא נים ותיר בבית ישראל שעורריה ומעי מפלה יען וביען העניים והאביונים מירי יום העתידים עורר לויתן משום דריע להם מולא אשר בנות יולדו להם בהיותן מבת ג' שנים והלאה במקום המשפט ליכנס בכי טוב ולהתחיל הדבור בפסוקי תורה המהוללה שם הרשע לדבר תהפוכות כל היום בפה דובר נבלה כי אמותיהן רובן ככולן כיוצא בהם לא ידעו ולא יבינו ללמדן בקמנותן ברכת נ"י פסוקי שמע או לפחות חוב' התפלה שאין מ"ע שאין

הז"ג (הזמן גרמא) ונשים חייבות בה לכתחילה אדרבא מלמדין אותן דברי הבאי שירי עגבים ותפלה ולאבותיהן עמוסי התלאות סבבום להמציא להן בדוחק וצמצום בר ולחם מזון ושמלה ואין לא ידם כמה דמסיק מבי כרבא תעלא העניות והדלות לא הניחו מ"ש ומעולה לדקדק אחריהן להדריכן באורת ישרים סלולה במצות נשים מלומדה ולכן כל אחד ואחד בורחת מבית אמה ומשרכת דרכיה בכברה קלה ועל זאת חמירא סכנתא סכנת שבר בנות עניי עמנו על נקלה לרדת לב"ש עד נחרצה וכלה ולחכימייא ברמיזא כי עד כאן תחום שפ"ת אמת ותו לא. זאת ועוד כי בהגיען לפרק בתולה נשאת ותלדנה בנים גדוא בתר רחילא אולא והילדים גם הם בעת ילכו לבית הספר ללמוד תורה יש מהם מי שהמלמד מקרא תנ"ך מדרשים ואגדות על פה עד שמתראה כבקי שבישראל ומאור הגולה ובעו"ה אינו יודע מה היא ברכת התורה וברכת הנטילה לפי שהמלמדים או מלמדות יאמינוהו מורגל מיום שמוטל בעריסה לידע זאת ועוד אחרת מאשת חיל עטרת בעלה ואינם יודעים כי מחמת רוע ההרגל אין אם למקרא אך פתיות ובל ידעה מה בהכנסת כלה, ולכן השרירים אשר ה' קורא נועדו יחד לפקה על עסקי הנפש למען לא תהיה זאת עוד בישראל לפוקה ומכשלה שקלו וטרו ואסיקו הלכת"א בהכונס את הבתולה בבית הספר בפרו"ע בפרו"ץ בישראל ממסת נדבת ידם העלולה במעללי צדק למלמדים ומלמדות לבל תהיה בת מלך סורה וגולה בזיל הכא קא מרחי לה ולמען תהיה ביראת ה' על פניה מלובשת וכלולה ולא יוסיפו עוד בני עולה וזאת המצוה נוהגת בנקבות לבד כי לפרחי כהונה כבר פרח להם רפאות תעלה ע"י זריוים מוקדמים במלאכת הקודש בח"ק של ת"ת המבקשים וממציאים בהשתדלותם פרוטה ופרוטה המצטרפת לח"ג מנדבת לב עשירי עם וגם לרבות עניי הקהלה מה שדי והותר לתת למלמדים ומלמדות בשכר הבטלה ולעשות להם סמוכות תמכו יתדותם בע"ץ החיים לגוף לנפש העדינה להסיר ממנה כל סיג וכל חלאה ובזה היסוד מוסד קראו לחברתם בשם ישיבת ע"ץ חיים ומכאן ולהבא זה שמו אשר יקראו לה ובעבור תהיה ישיבתם שרירא וקיימת בלתי מחשבת פגול וקרבן מעילה נועצו יחד לסדר בסדר המדריגה הדיקריאיטי והקיפושולי א' לא' למצוא השבון בתבונה ובדעת ליהנות מע"ץ החיים בדעת מיושבת וצלולה וזאת תהיה להם ולנו לפתח תקוה והצלה להראות לכל העמים הדרת כ"י כלה בשלוח והשקט הארץ תתן פריו והגפן תתן יבולה בזמן קריב ובעגלא בבוא יום הפדיון והגאולה אכ"ר.

יום א' לחודש אייר שנת התקן 1745 April 24.

שבתי בכמ"ר דוד מסיניי זצ"ל.

ה.

גם מפנקסי הקהל אשר שמורים הם בבית Archivio della Comunità
העתקתי איזה פרטי-כל (Protocol) ואלה הם :

בליל יום שני בשבת כ' כסלו התכ"ב י"ב דיצימרי 1661 לחשבונם
נועדו יחד מעלת הקריאה עם מעלת הממונים יצ"ו בכנסת ההיכל כנהוג
לפקח על עסקי הקהל יע"א הציעו מעלת הממונים למעלת הקריאה שיען
שאלוף הנעלה החכם השלם מרנא ורבנא כמהר"ר יהושע מנגן יצ"ו הרבה
פעמים הפיל תחינה לפני מעלת הקריאה שיוסכמו עמו לסמוך זקנים בעלי
תורה ולמיהב על רישיהון גולתא דדהבא ללמד דעת את העם עם ה' כדי
שלא תשתכח תורה מישראל ולעורר האנשים מתרדמת שנתם ולא יבלו
ימיהם בהבלי העולם כי אם בתורת ה' יהיה חפצם ובה יהגו יומם ולילה
וכשמוע מעלת הקריאה את מיליהם תכף ומיד הסכימו לסמוך שלשה אנשים
מיתירי סגולתנו ומהשרידים ה"ה המעולים והמפוארים כמהר"ר משה יצ"ו
בכמ"ר שלום פאסאפארי נ"ע וכמהר"ר יעקב יצ"ו בכמ"ר יצחק סהלון נ"ע
וכמהר"ר אלישע יצ"ו בכמ"ר יוסף מנגן נ"ע ה' ישמרם על זה התנאי שילך
הבוסולא בעד שלשתם יחד והלכה *הבוסולא והיו כל הפולין כ"ב ונמצאו בתוך
הבוסולא י"ז פולין שחורים וחמשה לבנים" יהי רצון מלפני הגבורה שיאריכו
ימים שנות חיים וחפץ ה' בידיהם ובידנו יצלה ויגדיל תורתם ויאדיר אמן
כן יהי רצון אמן.

ב " ה.

אנא זעירא דמן חבריא ראה ראיתי כי היה ה' עם כה"ר אלישע מנגן
יצ"ו מיום היותו על האדמה אשר נולד על ברכי וכאומן את היונק גדלתיו
ועריסתו לא זזה מבית המדרש ושקד תמיד על דלתות התורה כיום ובלילה
עד שלמד לפני שתא סדרי משנה ורי"ף גמיר וסביר שואל כענין ומשיב
כהלכה וה' עמו וכל בעלי ישיבתו שותים בצמא דבריו כי ערבים הם טענותיו
וסברותיו מיושבים דבר דבור על אופניו ועוד הוסיף חכמה וטוב היות ענו
ושפל ברך ומרוצה לעם ורוח הכריות נוהה הימנו וסימני טהרה וקדושה
וחסידות ראינו בו ולא יצא שם רע מילדותו ולא במשפתתו כי ירא ה'
מנעוריו צדיק בן צדיק וסוף דבר הוא אחד מגדלי ישיבתי אשר נעשה תיש
גבור היל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו.

ויאמר לי לבי קום קח לך את אלישע בן יוסף מנגן הברוק לך איש
אשר רוח בו וסמכת את ירך עליו והעמדת אותו לפני העדה וציותה אותו
לעיניהם ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל בית ישראל הוד והדר תשוה

*הבוסולא (Bussola) הוא קלפי אשר בתורה נתנו הפולין דהיינו השחורים לסימן ההסכמה
והלבנים לסימן הדחיה ובמשך הזמן שינו אנשי הועד וחלפו הסימנים דהיינו הלבנים לסימן
ההסכמה והשחורים לסימן הדחיה.

עליו כי כדאי והגון הוא לכך ויודע כל שער עמך כי איש חיל הוא וקורא לו שם חדש להיות נקרא רב וסמוך. והכתירהו בכתר תורה ולכן משום למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור כי דרך זו סלולה ממרעה ועד עתה לי הצעיר ה"מ וגמרתו היתו הגון וראוי וכשר להורות בכל התורה כלה כי בקי הוא בה. ולכן אני נותן לו רשות מהיום והלאה להורות בכל התורה כולה בין באיסור והיתר בין בטומאה וטהרה בין בדיני ממונות לזכות את הזכאי ולחייב את החייב והרי אני קורא אותו רב והרי הוא סמוך וכל ישראל יסמכו עליו בהוראותיו ובכל מקום והרי גולתא דדהבא שיויתי עליו והכתרתיו בכתר תורה מהיום והלאה רב וסמוך יקראו לו ויהיה לו רשות להורות בכל התורה כולה התר התר אסור אסור טהר טהר טמא טמא זכה זכה חייב חייב כי לך יאה להתיר לאסור לטהר ולטמא לזכות ולחייב וכל ישראל יסמכו עליך וירבו כמותך בישראל:

יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שתאריך ימים על מלכותך ולא תטה ימין ושמאל ולא תארע תקלה ע"י ותהיה אות ומופת בישראל ותהיה אימתך מוטלת על הבריות ותלמודך מתקיים בידך ובך יברך ישראל ויגדל כסאך מכסאי ותזכה להעמיד ולסמוך תלמידים רבים בישראל ויגדיל ה' תורתך ויאדיר ומלאה הארץ דעה את ה' ונזכה לראות עין בעין בשוב ה' את ציון: אני הצעיר חזקיהו מנוח קורקום יצ"ו בכמה"ר שלמה קורקום זצ"ל גוזר כנ"ל:

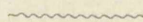
ב " ה.

פתשגן הכתב מספר הגלוי שנשתלח מקה"ק יע"א לעיר לתשובת מה שכתבו גאעוטיין שח"ו כפרנו בתורת ה' תמימה עם שאר קה"ק: ראש על אר"ש הנה לשלום מר" על לא טובה השמועה נראין אתמר" קול דברים שלא ניתנו ליאמר" וכל איש מר כי ה"ו במקומותינו קהל ועדה מישראל יחד עם ראשי אלפי ישראל כה יאמר" שנו את הידוע באיזה דברים מעקרי תורתנו הקדושה שאי אפשר לומר וכל השומע יתמרמר" אש תוקד ובערה ולבנו חמרמר" אוי לדור שכך עלה בימיו קוצים כסוחים באש יצתו כה תאמר" מן כרם ה' צבאות שמהם תורה יוצאה הכצעקתה באה לדבר על ה' תועה ומידון לצד עילאה ויהיו מלעיבים במלאכי אלקים פטומי מלין בעלמא ואחריתם ביום מר כי זה דרכם כסל למו פיהם שלחו ברעה ולשונה תצמיד מרמה להיות חפשי מן המצות מן הקדש המלאה כתא מכמר" ובחפקרא ניתא להו צרה כככירה ויין חמר" מי יאמין לדברים באלו כפירת דברים רגש עלמא דברים שקשים כגידים מי יומר" תצלנה אזנים משמוע וכל בעל חי ירגיש וירגזו ויאחזהו פלצות בשמעו את דברי הצרה הזאת בגד בוגדים בגדו הבשר מפחדם פחד" תאלמנה שפתי שקר ועיניהון ימקו בחוריהון ולשונם תמק בפיהם המדברים על מלאכי אלקים ועל ישראל עם קרובו דברים של שוא ושקר הבל המה מעשה תעתועים כי שארית ישראל

לא יעשו עולה לבטל אפילו תצי דבור מתורתנו הקדושה כל מאמר" ובשפלנו
זכר לנו ותורת ה' הנחלנו ואבותינו ואבות אבותינו לקדושים אשר בארץ
וגם אנחנו בתורת ה' תמימה היא מגן וצנה עלינו להצילנו מלה א' בין כמה
זאבים יושבים בין צוקות ובין צרת'ן ובשם אלקינו נזכיר המה כרעו ואנחנו
קמנו והלילה לפרוק מעלינו עול תורה ועול מצות ועורנו בשם ה' שלא נאבד
אפילו קוצה של יוד מתורתנו הקדושה וכל סייגים וגדרים מרבנותינו הקדושים
עד זיבולא בתריתא בין המשומר" מהחיוב המוטל עלינו בגלותינו לא נשאר
לנו כי אם נפשנו ורוחינו ונשמתינו לעבוד את ה' ולדבקה בו ולשמוע בקולו
אנשי משמר, כי היא חיינו ואורך ימינו נשירותא דעלמא וצדיק כתמר, והאיש
אשר יעשה בזדון להוציא דברים אשר לא היה ולא נברא ולא למשל היה
אפילו על רקנים שבישראל מלאים מצות וריחם לא נימר" מכ"ש לתת מום
ודופי באצילי ישראל ועל קהלות הקדושות והטהורות מישראל במה שלא
עלה על לבם אפילו במחשבה להתיר פירצה בעלמא הם כי לא להזכיר על
ישראל קדושים מזרע האתנים מאמינים בני מאמינים בה' אלקינו חי וקים
לעד לא נטה ימין ושמאל מכל אשר צונו ובתורת ה' חפצנו כל ימי חיינו
אנחנו וזרענו וזרע זרענו משמר מול משמר" וכך נאה ויפה לנו לחזק מורישי
לבבנו אשר לא פנה אל רהבים ושמי כזב בגאעזש"ן הנדפסים בעט ברזל
ועופרת שהכל הם דברים שאין בהם ממש לאבוד הזמן ותחמרה בחמר"
לכן חוסו וחמלו על נפשיכם תנו כבוד לה' אלקי ישראל כדי שישתקע
הדבר ולא יאמר ולא יהיה לנו זאת לפוקה ולמכשול ח"ו עצב מ"ר והחלש
יאמר גבור אני לעזרת ה' בגבורים והויד ידי נטויה לכתוב בכל תקף לשרש
ולקעקע פינת הדוכרות עתק אשר פיהם דבר שוא כי לא נעשתה התועבה
הזאת בישראל מלבם — המציאו דברים אשר אין בהם ממש הגוי המר"
ובכן יסכר פי דוברי שקר וישראל עושה חיל והאל ברוב רחמיו וחסדיו
ישע בלבנו אהבתו ויראתו ויחודו לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם ולא ידח
ממנו נדח לעבוד את ה' כל הימים הן גוים כמ"ר הלא כה דברינו החקוקים
פה רומא רבתא ביום ל"ג לספירת תפארה משנת ולישר"י לב שמחה לפ"ק
ורוב שלום בשם מעלת מנהיגי וממוני ומשגיחי ופרנסי ק"ק עדתינו העומדים
על הפקודים:

מקוה רחמי אליא"ב והוין זה שמי יהודה ליאון ס"ט.

יוסף שמואל בניניו	משה זבולון פיאני
ישעיה חיים אנגוילארא	שלמה ריניאני
שמואל פיאני	גבריאל מקסטרו
שבתאי משה ברוציא	שמואל יוסף הכהן
שלמה דוד מקאסטרו.	מרדכי שמואל הכהן
	יעקב יוסף קאיבנו

היא גופא גזירה כמו הצער עלה בימינו בא בארמנותינו אשר אכל את יעקב ואת נהוה השמו בגורת הפיפור יר"ה לתת כל איש כל הנמצא מכספם בבתינו ובחומותינו רשום בכתב והחצי יתנו והשאר יהיה על משמר וכמו כן כל כסף הקדשים הנמצאים בחצרות בית אלהינו לפאר את בית אלהינו זה מקדש מעט בחמשה כתי כנסיות הנמצאות במחנינו זה רומא רבתא ויהי בפעם הראשונה נתנו הקל הקל תחילה והיה המהנה הנשאר לפליטה ואהרי סמוך קם רוגו לתת את יתר הפלטה הרשום בכתב ובתוכם היו כלי כסף מהמתנדבים בעם הרשים בגורת נחש שלא למכור ושלא למשכן ושלא לשנות והדבר יצא מפי המלך לפני העם חפו לראות מה יעשו כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב עד קמנו ונתעודד עת לעשות לדי' כדי להקל מעליו החומר של הנחש הרשום בכלים הנזכר הוין שבוה אינו נכנס שום חומר מהמתנדבים שבודאי על דבר כזה לא היתה כונתם שבדבר שלא היה ולא נברא ולא למשל היה שיעלה על הדעת שהפיפור יגזור על כסף הקדשים ילכו באוצרותיו מחמת המצוק הלוחם עמהם ואנחנו עמו ועבדיו וצריכים להיות סרים אל משמעתו דדינא דמלכותא דינא ואין אנו יכולים להטות ימין ושמאל ע"כ אשר יאמרו כי הוא זה והיתה זאת נחמתינו מאת אלהינו יך ויהבשנו שהכספים הללו ניתנו לפירעון ובפרוע פרע המעות הללו אין לנו רשות להשתמש בהם לשום דבר שבעולם כי אם להרויחם ולהשביחם עד שירחיב ד' את גבולנו כי אפס קצ"פ ולחזור ולתקנם כבראשונה בשמותם ובמשקלן ולא ירח ממנו נרח ולא יוכל שום בר ישראל לפצוא פה ולצפצף בדבר לא קטון ולא גדול ולא לשנות בדבר ואנחנו אנשי המעמד יחד כולנו אנחנו גוזרים בכ"ה תורה למרע"ה בהר סיני על כל הנז"ל ובגזרת נח"ש שלא לשנות מכל האמור ושומע לנו ישכון בטח ושאנן מפחד רעה ולא יהיה נבשל בחומר הנח"ש הנז"ל ולמען תהיה לעדה ולראיה שכל זה נעשה לתקנת הנחש הרשום וההתרה שנעשתה קודם מסירת כלי הקדש היתה על תנאי זה באנו על החתום פה רומא בר"ה אדר משנת וכל אשר לך ירבה לפ"ק (1798) ורוב שלום.

זה שמי משה זבולון פיאנו	זה שמי יאודה ליאון וזה זכרי
גבריאל מקאסטרו	שלמה ריניאני
מרדכי שמואל הכהן	שמואל יוסף הכהן
ישעיה חיים אנגוילארא	יעקב יוסף קאיבני
שבתי משה ברוציו	שמואל פיאני
יוסף שמואל בניניו המזכיר	שלמה דוד מקאסטרו.

הקדמת המעתיק

ר' שלמה אבן איוב לס' המצות הנעתק על ידו לל' עבר
תקנתיה ע"פ ב' כ"י אני הצעיר משה שטיינשניידער.

הנה ידוע שס' המצות לרמב"ם נעתק בזמן קצר ע"י ג' מעתיקים
הלא הם ר' אברהם בר חסדאי ור' שלמה אבן איוב בכדרש ור"מ אבן תבון,
וכבר הארכתיו בכל הנוגע לזה בספרי על ההעתקות העבריות אשר זכיתי
להוציא לאור בשנת תרנ"ג (עמוד 927 והלאה), ולא ארצה להכפיל ענינים,
ואוסיף כאן מעט דברים. — בשנת תרנ"ג קבלתי בהשתדלות אחד מתלמידי
העתק ההקדמה הזאת אשר העתיקה ר' ראובן Spizzichino מכ"י וואטיקאן
אורבינו 30 ועל פיה כתבתי תוכן ענינה בקצור בספרי הנ"ל (ע' 928),
והוספתי שלפי השערתי שנת ה' אלפים, הנכפלת כאן, חסרה וצריכה תקון
הוספה קצת, מפני שלא מצאנו העתקה אחרת לר' שלמה זה קודם שנת ה"א
י"ד, ובמה שמצאנו בהקדמת ס' המצות על המעתיקים הראשונים נתחזקה
ההשערה הזאת, ואפשר שהיה חסרון זה בכ"י הראשון אשר ממנו נעתקו
האחרים המעטים שיש להם ההקדמה. ההעתק מכ"י וואט' נשתבש בהרבה
מקומות ע"כ השתדל ידידי ר"א בערלינער שיושלח העתק מתוקן ממני בקצת
מקומות ע"פ השערה לבד לעיר מינכען ושם היטב הבחור החשוב יעקב
הירשינגער לציין כל השנויים הנמצאים בכ"י מערצבאכער 24. והנה כמעט
כל התקונים שהשערתי נמצאים שם בגוף הספר וכל הספיקות נתבררו ע"י
כ"י זה, והקורא יודה להמצאין הנזכר לטובה. אבל אני לא ציינתי המלות
החסרות באחד מב' כ"י (אשר סימנם V. M.) ושמתו כל מה שנראה לי
מתוקן בגוף הספר והשנויים בהערות, אך השמטתי לגמרי השנויים אשר
באמת הם שבוישים נראים לעין. ואם הנחתי מקום להתגדר, אחשוב שלא
יהיה בענין נכבד. כתבתי בחדש שמרבים בו בשמחה, תרנ"ד, ואקוה שאשמח
הקוראים במנה זאת.

אמר שלמה בר' יוסף אבן איוב הספרדי ז"ל, הספר הנכבד הזה הגיע
לידי בשנת חמשת אלפים ליצירה בחדש תשרי ואני בעיר המהוללה
העיר ⁽¹⁾ בדר"ש יכוננה האל, לטובת עמו ישראל, ומצאתיו מחובר בלשון
ערב הברו הרב הגדול המובהק רבינו משה בן הרב הגדול הדיין ר' מיימון
זצ"ל לאמת ⁽²⁾ מניין המצוות אשר מנה בתחלת ספרו הגדול אשר קראו
משנה תורה, כי ידע בחכמתו כי אחרי מותו יקשו עליו המקשים, ויחלקו
לראשים, לפי שלא נמשך ⁽³⁾ במניינו למצות אחר מנין החכמים אשר קדמוהו,

⁽¹⁾ בעיר M. ⁽²⁾ לאמתהו V. ⁽³⁾ V' יוסיף: לענינו, אמנם נראה שהוא מושעה ומתוקן
ע"י המלה הבאה: במנינו.

כי לפעמים הוא מונה במצות מה שלא מנו הם ולפעמים הוא מחסר ממנינם כמו שיראה זה המעיין בספר הגדול ההוא, וקרא שם הספר הזה ספר המצות ושם בתחלתו ארבעה עשר עיקרים טובים ומבוארים הראה בהם בראיות ברורות שאין ראוי למנות המצות כי אם על צד שמנאם הוא בספרו הגדול הנזכר, והוא זוכר אחר העיקרים (ההקדמות M) ההם כל המצות עשה מהם ולא תעשה כל מצוה ומצוה בפרטה מהם והוא מודיע מהות המצוה ואיכות עשייתה (העשה שבה V) או ההזהר מעשות ומגיד באיזו מסכתא מן התלמוד ובאיזה פרק ממנה נתבארו משפטיה כל מצוה ומצוה ומביא ראיות גם כן על רוב המצות מספרי וספרא ומכילתא, וכאשר עיינתי בו ונועמתי מתק ניבו, והכרתי טוב טעמו ויושר נתיבו, וראיתי גדול מעלתו, ועוצם תועלתו, הגדתי עניניו במספר ותוספת דברים אל הרבנים הגדולים החכמים האצילים, הם הנכבדים אשר מעולם אנשי השם חכמי העיר בדרשו. וישרו דבריו מאד בעיניהם ושמחו בו שמחה גדולה ושאלו ממני ופצרו בי מאד להעתיקו אליהם ללשון⁽¹⁾ הקודש. ויאמרו אם תעשה זה כמה יהיה שכרך הרבה, ונרך לעד לא יכבה, כי מחלוקת רבות גדולות תסיר מבינינו, וקושיות רבות תעביר מקרבנו, והלא תראה כי מקצת גדולי חכמי הארץ הזאת הקשו על הרב הגדול במנין המצות אשר מנה, ואלו ראו ספרו זה והבינו ראיותיו ומליו, אולי לא היו מקשים עליו. ועוד היום בנינינו תולקים על דבריו ובהם מפפקים. ויהי הם מדברים אלי יום יום כדברים האלה ואני הייתי כמתמהמה והנה מצאתי תשובות שאלות לרבינו הרב המחבר ובתוכם תשובת שאלה אחת לו וזה שאחד מאנשי בבל שלח לו ספרו ותלה בו פניו להשיב לו ספר משנה תורה ללשון ערב מפני שהאיש ההוא לא היה מבין לשון הקדש. והרב הגדול ז"ל ענה אתו שחלילה לו מעשות כן אבל אמר שאם היה לו פנאי היה משיב ספר פרוש המשנה וספר המצות שחבר בלשון (מלשון V) ערב אל לשון הקדש. ונראה כי לא היה לו פנאי כי לא השלים דבריו. ובראותי זה ועדין החכמים הגדולים פוצרים בי להעתיק הספר הזה הכריחתי אתהבתם הרבה, וכבודם שהמה עלי חובה, ולמען השלים גם כן כונת הרב המחבר ז"ל. והתאפקתי למלאות תאותם ולעשות רצונם ובקשתם, עם היותי יודע שכל מעתיק דוחק נפשו ולוהץ, ומשים עצמו כמטרה לחץ, וידוע הוא כי דרכי ההעתיקה שני דרכים, הדרך האחד הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אחרת ענין הדברים ותוכן המאמרים ויעשה לשון כרצונו ותאותו, כפי אשר תשיג יד חבנתו, וזו הדרך היא משובחת ונכונה, לכל יודעי בינה, ובה בחרו הנבונים הקדמונים⁽²⁾ אם יהיו המעתיקים חכמים, והדרך השני הוא שיעתיק המעתיק מלשון אל לשון אות באות מלה במלה, לא יטה ימין ושמאל מן המסלה, וזאת הדרך אם⁽³⁾ יש בה שלווה ומנוחה, איננה כהראשונה משובחה, מפני שיש בה ענינים קשים

(1) בלשון M. (2) בחרו הקדומים M. (3) אשר V.

וכבדים, ואף על החכמים השרידים, וכל שכן המעתיק מלשון ערב אל לשון עברי שייצר לו לפעמים הלשון ותקצר יד המליצה ויחפש בלשון הקדש תיבות ושמות לדברים אשר בידו ולא ימצא, ויצטרך להחליף שם בשם ודבר בדבר, למען ימצא תכונת הדבר. ועוד יקרא למעתיק בזה הדרך משמרו לבלתי יחטיא כונת המחבר שלא ישנה הדבר, ותהיה גם כן בעבור זה מליצתו לפעמים בלתי צחה, ואם היא בלשון המועתק ממנו ערבה ונכונה, ויחשוב המעיין בדברים כי זה מפני מיעוט ידיעת המעתיק והסכל ופתיאותו יחזיק, אבל¹⁾ עם כל זה בחרו בה החכמים האחרונים והניחוה נחלה לבנים להיותה דרך נקלה ופשוטה²⁾, והתפישה על המעתיקים בה בענין ההעתקה מעוטה, כי אם יעתיקו מזה במלה אות באות וימצא בהעתקה טעות ושגיאות השגיאה תהיה תלויה במחבר הדברים, והמעתיקים יהיו נקיים ופטורים, ואף גם המעתיק באחת מאלה הדרכים, ואם ישמר פיו מחטא, ולשונו כל יכלתו משטא, לא ימלט משייטבו דבריו בעיני אנשים וישרו, ובעיני אחרים ירעו ולא יכשרו, ולמה לו לשום עצמו למטרה, כל הרוצה לירות אותו ירה, זה ישבח דבריו וזה יגנה, זה יקלל וזה יכנה. אבל אמנם לכבוד האל ותורתו ולכבוד החכמים הגדולים הנזכרים ולמען הפץ רצון הרב הגדול המחבר ז"ל ולהראות לכל משכיל תועלת הספר דחקתי עצמי, ונמיתי שכמי, לסבול עול המקנאים, וחרפת המשנאים, והעתקתי הספר כפי יכלתי כיד אלהי (הטבה?) אתי³⁾ אות באות תיבה בתיבה. לכן אם תמצא בו לפעמים המליצה בלתי רחבה, או בלתי צחה וערבה, ידע המעיין כי זאת היא הסבה. והשלמתיו אותו בחדש ניסן שנת חמשת אלפים ליצירה, שבה לאשר לו עון וגבורה. ואם יחשדוני המעיינים בספר הזה⁴⁾ יחשבו לי עון בדמותם כי אני העתקתי אותו באחרונה ושאני באתי בגבול החכמים הנכבדים אשר העתיקוהו גם כן חלילה לי מלפרוע מוסר ולהחטיא פי ובשרי כי אם הייתי המעתיק האחרון היה זה ממעשה השנאה, ומדת הקנאה, ועדי בזה החכמים אנשי אמת חכמי העיר בדרש, ואינני אומר זה להשתבח להתפאר, כי אם להתנצל ולהגיד האמת ולבאר, והצורך הביאני עד הלום. והיה זה שלום.

א. א. א.

¹⁾ הכל V, וצ"ל סכל? ²⁾ אל הבטח יותר נוטה M. ³⁾ כפי כונתי כידי שהוא הבנה אתי V, שניהם משובשים, ⁴⁾ ואל V.

B

723.

SAMMELBAND

kleiner

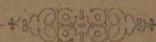
Beiträge aus Handschriften,

mitgetheilt von

D. Kaufmann, S. Sachs u. Halberstam, H. Brody,
A. Berliner, M. Steinschneider.

Jahrgang IX.

1893.

BERLIN 1893.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'kize Nirdamim,
(Dr. A. Berliner).

In Commission: J. Kauffmann in Frankfurt a/M.